TERCÜME

Sayı: 1 19 Mayıs 1940 Cilt: I

Medeniyet bir bütündür. Şarkı, garbı, yeni veya eski dünyası şahsiyet farklariyle bu bütünün birer tezahürü sayılabilir. Biz Türkler, tarihin türlü çağlarında ona yeni unsurlar katmış ve ondan, bizim için yeni olan unsurları hiç taassup göstermeden bol bol almışızdır. Sıklet merkezini Avrupa'da tutmakta olan medeniyet bütününe Tanzimat ve daha evelki uyanma devresindenberi Türk Cemiyeti de teveccüh etmiş bulunuyor. Türk münevveri, pekaz istisna ile başta Lâtin âleminin en kuvvetli mümessili Fransız sosyetesi olmak üzere, bilhassa Meşrutiyet'te Cermen âlemi ile de sıkı temasa başlıyarak, Avrupa cemiyetini kültür cephesinden tanımağa çalışmıştır.

Kültür tanışkanlığının fikrî manzarası, her zaman ve her yerde, dil ve yazılı eser alışverişi ile olmuştur; bizde de aynı hal vaki oluyor. Tercüme; zihnî, fikrî ve medenî bir intıbak olduğuna göre, gün günden daha mütekâmil bir „ana diline nakil" hareketi bizde de tekevvün etmiştir. Münevverlerimiz, kendi aralarında verimli bir birleşme yapamadıkları ve bu işlerde başka memleketlerde büyük müessiriyeti olan naşirlerin bilgili önayak oluşlarına imkân bulunmadığı için tercüme davamız bir türlü rasyonel bir tertibin zincirini takip edemedi. Hususî teşebbüs ve teşekküllerle vücut bulması temenniye çok lâyık olan bu büyük kültür davasının devlet eline intikali, bu sebeplerle bir zaruret olmuştur.

Maarif Vekilliği'nin tercüme işi ile ciddî surette meşgul oluşu, bu hareketin devlet kadrosu dışında inkişafına bir başlangıç olmak içindir. Bir asırdır nice nice eserleri tercüme ve basma için emek verildiği halde, dünya şaheserlerinden başlıcalarının millî kütüpanemizde bulunmayışı, gelişigüzel çalışıldığının en kuvvetli, fakat en acıklı bir delildir.

Neşriyat Kongresini topladığımız zaman, diğer ana kültür meseleleri içerisinde, tercüme işini de bir programa bağlamak, başlıca düşüncelerimizdendi. Maarif Vekilliği, Kongrenin verdiği direktifler dahilinde, tercüme işinin organizasyonunu kurmağa muvaffak oldu ; davamıza yardımını ve emeğini katan arkadaşlarıma teşekkür etmeği borç bilirim.

Tercüme, bizim nazarımızda, mekanik bir nakil hareketi değildir. Herhangi bir eser, ana dile geçirilmiş sayılabilmek için bu işi yapanın, müellifin zihniyetini benimsemesi, daha doğrusu müellifin mensup olduğu cemiyetin kültür ruhuna gerçekten nüfuz etmesi lâzımdır. Böyle olunca da o cemiyetten alacağı mefhumlarla kendi cemiyetinin fikir hazinesini zenginleştirmesi tabiîdir. Bunun içindir ki ana dilimizin, bu inzıbatlı fikir çalışmaları ile, yepyeni tekâmül imkânları kazanacağına inanmaktayız. Her anlayış bir yaratma olduğuna göre, iyi bir mütercim, büyük bir müellif kıymetindir.

Muayyen kitapların tercümesi teşebbüsü yanında bizzat tercümenin ne olduğu ve nasıl olması lâzım geleceği hakkında bizden başka milletlerin bu hususta neler yaptıklarını da görüp göstererek tercüme işine bir istikamet ve hız vermeği ihmal etmedik. Tercüme mecmuasını bu maksatla Türk münevverine takdim ediyoruz ve kendilerini bu vasıfta sayanları bize yardıma davet ediyoruz.

Maarif Vekili
Hasan - Âli YÜCEL

TERCÜMELER

SHAKESPEARE UND KEIN ENDE

I.

SHAKESPEARE ALS DICHTER ÜBERHAUPT

Das Höchste wozu der Mensch gelangen kann, ist das Bewusstsein seiner eigenen Gesinnungen und Gedanken, das Erkennen seiner selbst, welches ihm die Einleitung giebt, auch fremde Gemütsarten innig zu erkennen. Nun giebt es Menschen, die mit einer natürlichen Anlage hierzu geboren sind und solche durch Erfahrung zu praktischen Zwecken ausbilden. Hieraus entsteht die Fähigkeit, der Welt und den Geschäften im höheren Sinn Etwas abzugewinnen. Mit jener Anlage nun wird auch der Dichter geboren, nur dass er sie nicht zu unmittelbaren, irdischen Zwecken, sondern zu einem höheren, geistigen, allgemeinen Zweck ausbildet. Nennen wir nun Shakespeare einen der grössten Dichter, so gestehen wir zugleich, dass nicht leicht jemand die Welt so gewahre wie er, dass nicht leicht jemand, der sein inneres Anschauen aussprach, den Leser in höherem Grade mit in das Bewusstsein der Welt versetzt. Sie wird für uns völlig durchsichtig: wir finden uns auf einmal als Vertraute der Tugend und des Lasters, der Grösse, der Kleinheit, des Adels, der Verworfenheit, und dieses alles, ja noch mehr, durch die einfachsten Mittel. Fragen wir aber nach diesen Mitteln, so scheint es, als arbeite er für unsre Augen; aber wir sind getäuscht: Shakespeares Werke sind nicht für die Augen des Leibes. Ich will mich zu erklären suchen.

Das Auge mag wohl der klarste Sinn genannt werden, durch den die leichste Überlieferung möglich ist. Aber der innere Sinn ist noch klärer, und zu ihm gelangt die höchste und schnellste Überlieferung durchs Wort. Denn dieses ist eigentlich fruchtbringend, wenn das was wir durchs Auge auffassen, an und für sich fremd und keineswegs so tiefwirkend vor uns steht. Shakespeare nun spricht durchaus an unseren inneren Sinn; durch diesen belebt sich zugleich die Bilderwelt der Einbildungskraft, und so entspringt eine vollständige Wirkung, von der wir uns keine Rechenschaft zu geben wissen; denn hier liegt eben der

SHAKESPEARE ...., YİNE SHAKESPEARE [1]

I.

SADECE MUHARRİR OLARAK SHAKESPEARE

İnsanın erişebileceği en yüksek mertebe, kendi his [2] ve fikirlerinin şuuruna sahip olması, kendi kendisini tanımasıdır; bu tanıma, insana yabancı ruh haletlerini içten kavraması için de bir rehber verir. Bu hususta tabiî bir istidada sahip olarak doğmuş ve bu istidatlarını tecrübe sayesinde amelî gayeler için inkişaf ettirmiş insanlar vardır. Dünyadan ve hâdiselerden - yüksek manâda - birtakım şeyler öğrenmek kabiliyeti, işte bundan doğar; şair de bu istidatla dünyaya gelir, fakat şu farkla ki şair onu bilâ vasıta ve dünyevî maksatlar için değil, yüksek, manevî ve umumî bir gaye güderek besler. Shakespeare'i en büyük şairlerden biri diye tavsif etmekle, ayni zamanda herhangi bir kimsenin dünyayı kolay kolay onun gibi idrak edemediğini, iç görüşünden bizleri haberdar eden herhangi bir insanın okuyucuyu kolay kolay onun gibi cihandan haberdar edemiyeceğini itiraf etmiş oluyoruz. Onun bize tanıttığı dünya hepimiz için tamamen şeffaftır. Shakespeare'de kendimizi birdenbire fazilete, rezilete, büyüklüğe, küçüklüğe, asalete, alçaklığa ârif görürüz ve bütün bunlara, ve hattâ daha fazlasına, en basit vasıtalarla eriştiğimizi anlarız. Fakat bu vasıtalar hangileridir, diye soruşturalım, o zaman bize Shakespeare gözlerimiz için çalışıyormuş gibi görünür, fakat bu bir galattır, zira Shakespeare'in eserleri, maddî gözler için değildir. Fikrimi izah etmeğe gayret edeceğim.

Göz, hasselerin en vuzuhlusudur, deniyor. En kolay bilgilerin gözle tahakkuku mümkündür, denebilir. Fakat iç hassemiz daha vuzuhludur ve iç hassemize en yüksek ve en çabuk bilgi, söz vasıtasiyle erişir; zira asıl verimli olan sözdür; halbuki gözle kavradığımız bir şey esas itibariyle yabancı ve derin bir tesirden mahrum olarak belirir. Shakespeare ise tamamen iç hassemize hitap eder. İç hasse sayesinde de muhayyele kuvvetinin imajlar âlemi canlanır ve bundan o kadar tam bir tesir neşet eder ki, bu tesir hakkında hesap vermekten âcizizdir. Her

[1] Başlık, Shakespeare...., uçsuz bucaksız Shakespeare, diye de tercüme edilebilirdi.
[2] Gesinnung'un eski mânalarından biri.

Grund von jener Täuschung, als begebe sich alles vor unsern Augen. Betrachtet man aber die Shakespeareschen Stücke genau, so enthalten sie viel weniger sinnliche That als geistiges Wort. Er lässt geschehen, was sich leicht imaginieren lässt, ja, was besser imaginiert als gesehen wird. Hamlets Geist, Macbeths Hexen, manche Grausamkeiten erhalten ihren Wert durch die Einbildungskraft, und die vielfältigen kleinen Zwischenscenen sind bloss auf sie berechnet. Alle solche Dinge gehen beim Lesen leicht und gehörig an uns vorbei, da sie bei der Vorstellung lasten und störend, ja widerlich erscheinen.

Durchs lebendige Wort wirkt Shakespeare, und dies lässt sich beim Vorlesen am besten überliefern; der Hörer wird nicht zerstreut, weder durch schickliche noch unschickliche Darstellung. Es giebt keinen höheren Genuss und keinen reineren, als sich mit geschlossenen Augen durch eine natürlich richtige Stimme ein Shakespearesches Stück nicht deklamieren, sondern recitieren zu lassen. Man folgt dem schlichten Faden an dem er die Ereignisse abspinnt. Nach der Bezeichnung der Charaktere bilden wir uns zwar gewisse Gestalten, aber eigentlich sollen wir durch eine Folge von Worten und Reden erfahren, was im Innern vorgeht, und hier scheinen alle Mitspielenden sich verabredet zu haben, uns über nichts im Dunkeln, im Zweifel zu lassen. Dazu konspirieren Helden und Kriegsknechte, Herren und Sklaven, Könige und Boten, ja die untergeordneten Figuren wirken hier oft thätiger als die Hauptgestalten. Alles, was bei einer grossen Weltbegebenheit heimlich durch die Lüfte säuselt, was in Momenten ungeheurer Ereignisse sich in dem Herzen der Menschen verbirgt, wird ausgesprochen; was ein Gemüt ängstlich verschliesst und versteckt, wird hier frei und flüssig an den Tag gefördert; wir erfahren die Wahrheit des Lebens und wissen nicht, wie.

Shakespeare gesellt sich zum Weltgeist; er durchdringt die Welt wie jener; beiden ist nichts verborgen. Aber wenn des Weltgeists Geschäft ist, Gcheimnisse vor, ja oft nach der That zu bewahren, so ist es der Sinn des Dichters, das Geheimnis zu verechwätzen und uns vor oder doch gewiss in der That zu Vertrauten zu machen. Der lasterhafte Mächtige, der wohldenkende Beschränkte, der leidenschaftlich Hingerissene, der ruhig Betrachtende. alle tragen ihr Herz in der Hand, oft gegen alle Wahrscheinlichkeit; jedermann ist redsam und redselig.

şeyi sanki gözlerimiz için vukubuluyormuş gibi gösteren yanılmanın kökü işte bu noktadadır. Fakat Shakespeare'in piyesleri dikkatle mütalea olununca bunların, hasselerle idrak olunabilen vak'alardan çok daha ziyade, zihne hitap eden sözler ihtiva ettiği görülür. Shakespeare, kolayca tahayyül olunabilen hâdiseler, daha doğrusu, görülebilenden ziyade, tahayyül edilebilen hâdiseler yaratır. Hamletteki hayalet, Macbethteki cadılar ve bazı gaddarlıklar muhayyele sayesinde bir kıymet kazanırlar. Aralarda birçok küçük sahneler vardır ki bunlar ancak bu gaye göz önünde tutularak yazılmışdır. Bütün bu şeyler tasavvurlarımıza tazyik ederler. Rahatsız edici ve hattâ iğrenç göründüklerinden, okurken, fazla tesir bırakmadan iyice ve kolayca akıp gidebilirler.

Shakespeare, tesirlerini canlı söz ile yapar. Bunu, bilhassa yüksek sesle okumakla gösterebiliriz. O zaman dinleyicinin zihni, uygun yahut uygunsuz tasvirlerle meşgul olmaz. Tabiî ve doğru bir sesle - inşat (deklame) değil - resite edilen, dümdüz okunan, bir Shakespeare piyesini gözlerimizi kapayıp dinlemekten daha yüksek ve daha temiz bir zevk yoktur. Zihnimiz şairin hâdiseleri sıraladığı sade hattı takip eder. Vakıâ, karakterler hakkında yapılan tavsifleri dinlerken muayyen tipleri tahayyül ederiz, lâkin şairin asıl bizden istediği, iç hayatlarda neler geçtiğinden, bir takım kelimeler ve sözler sayesinde haberdar olmamızdır. Piyesin bütün şahısları, bu noktada, bizi hiçbir şey hakkında karanlıkta, şüphede bırakmamak için aralarında âdetâ söz birliği etmiş gibidirler. Bu hususta kahramanlar ve askerler, efendiler ve esirler, kırallar ve murahhaslar müttefiktirler. Hattâ ikinci dereceden şahıslar, bu sahada ekseriya esas tiplerden daha faaldirler. Büyük bir cihan hâdisesi esnasında havalarda gizlice esen, muhteşem vak'alar anında insanın kalbinde saklanan ne varsa burada açıkça ifade edilmektedir. Bir ruhun [1] korkakça gizlediği ve sakladığı şeyler, serbest ve seyyal bir tarzda göz önüne konmaktadır. Burada hayatın hakikatini öğreniyoruz. Fakat nasıl öğrendiğimizi bilmiyoruz.

Shakespeare, cihan ruhu ile elele veriyor; o da bu ruh gibi cihanın her tarafına nüfuz ediyor; ikisine de her şey malûmdur. Fakat cihan ruhunun vazifesi amelden önce ve hattâ çok defa amelden sonra sırları muhaza etmek ise, şairin maksadı, sırrı ifşa ve amelden önce veyahut herhalde amel esnasında, bizi ondan haberdar etmektedir. Kudretli fakat ahlâksız insan, iyi düşünen mahdut adam, heyecan ve ihtirasla sürüklenmiş yahut sükûnetle mütalea eden insan hepsi hepsi - ekseriya bahse mevzu vaziyetin akla yakın olmamasına rağmen- kalplerini ellerinde taşımaktadır; Shakespeare'de herkes çok konuşur ve

[1] Başka lisanlarda tam mukabili olmıyan Gemüt kelimesi, kâlp mânasına da gelir.

Genug, das Geheimnis muss heraus, und sollten es die Steine verkünden. Selbst das Unbelebte drängt sich hinzu; alles Untergeordnete spricht mit: die Elemente, Himmel-Erd, und Meerphänomene, Donner und Biltz, wilde Tiere erheben ihre Stimme, oft scheinbar als Gleichnis, aber ein wie das andre Mal mithandelnd.

Aber auch die civilisierte Welt muss ihre Schätze hergeben; Künste und Wissenschaften, Handwerke und Gewerbe, alles reicht seine Gaben dar. Shakespeares Dichtungen sind ein grosser, belebter Jahrmarkt, und diesen Reichtum hat er seinem Vaterlande zu danken.

Ueberall ist England, das meerumflossene, von Nebel und Wolken umzogene, nach allen Weltgegenden thätige. Der Dichter lebt zur würdigen und wichtigen Zeit und stellt ihre Bildung, ja Verbildung mit grosser Heiterkeit uns dar; ja, er würde nicht so sehr auf uns wirken, wenn er sich nicht seiner lebendigen Zeit gleichgestellt hätte. Niemand hat das materielle Kostüm so verachtet wie er; er kennt recht gut das innere Menschenkostüm, und hier gleichen sich alle. Man sagt, er habe die Römer vortrefflich dargestellt, ich finde es nicht; es sind lauter eingefleischte Engländer, aber freilich Menschen sind es, Menschen von Grund aus, und denen passt wohl auch die römische Toga. Hat man sich einmal hierauf eingerichtet, so findet man seine Anachronismen höchst lobenswürdig, und gerade, dass er gegen das äussere Kostüm verstösst, das ist es, was seine Werke so lebendig macht.

Und so sei es genug an diesen wenigen Worten, wodurch Shakespeares Verdienst keineswegs erschöpft ist. Seine Freunde und Verehrer werden noch manches hinzuzusetzen haben. Doch stehe noch eine Bemerkung hier: schwerlich wird man einen Dichter finden, dessen einzelnen Werken jedesmal ein anderer Begriff zu Grunde liegt und im Ganzen wirksam ist, wie an den seinigen sich nachweisen lässt.

So geht durch den ganzen Koriolan der Aerger durch, dass die Volksmasse den Vorzug der Besseren nicht anerkennen will. Im Caesar Bezieht sich alles auf den Begriff, dass die Besseren den obersten Platz nicht wollen eingenommen sehen, weil sie irrig wähnen, in Gesamtheit wirken zu können. Antonius und Kleopatra spricht mit tausend Zungen, dass Genuss und That unverträglich sei. Und so würde man bei weiterer Untersuchung ihn noch öfter zu bewundern haben.

konuşmağı sever ve şunu demek ister: [1] artık yeter; sır meydana çıkmalı, ve icap ederse onu taşlar ifşa etmelidir! Hattâ Shakespeare'de cansız varlıklar bile sırları söylemeğe şitap ederler; bütün tâli varlıklar söz alırlar: unsurlar, gök yer ve deniz hâdiseleri, gök gürültüsü ve şimşek, vahşi hayvanlar - ekseriya remzî bir şekle bürünerek - vak'aya, faal olarak, sıra ile iştirak eder, seslerini yükseltirler.

Fakat medeniyet dünyası da hazinelerini bu işe vermek mecburiyetindedir; sanatlar ve ilimler, zanaatlar, her şey armağanlarını sunar. Shakespeare'in eserleri büyük ve canlı bir yıllık panayırdır ve o, bu zenginliği vatanına borçludur.

İngiltere, denizle çevrelenmiş, sis ve bulutla kuşatılmış, dünyanın her köşesine ulaşan İngiltere, her yerde mevcuttur. Şair heybetli ve ehemmiyetli bir devirde yaşamakta ve devrinin çehresini [2] ve hattâ yüzünün çirkinliklerini bize büyük bir şevk ve neşe ile tasvir etmektedir; eğer o, o kadar canlı olan zamaniyle kendisi arasındaki birliği hissetmemiş olsaydı, üzerimizde bu kadar büyük bir intıba bırakmazdı. Maddî kostümü hiç kimse onun kadar hakir görmemiştir; o, insanın iç kisvesini pek âlâ tanır; bu noktada ise bütün insanlar biribirinin aynıdırlar. Onun, Romalıları doğru tasvir ettiği söyleniyor; ben öyle bulmıyorum; onun Romalıları tastamam İngiliz, fakat ayni zamanda da insan, öz insandırlar; ve bu itibarla da onlara Roma Toga [3] sı herhalde yakışır. İnsan kendisini buna hazırladıktan sonra, onun anakronizmlerini çok takdire şayan bulur. Ve bilhassa, onun eserlerini bu kadar canlı yapan şey, haricî köstüme karşı riayetsizliğidir.

Bu birkaç kelime ile iktifa edelim; bunanla, Shakespeare'in değeri hiç bir zaman sonuna kadar anlatılmış olmaz. Onun dostları ve hayranları buna birtakım şeyler daha ilâve edecek mevkidedirler. Fakat burada bir mülâhazada daha bulunalım: Shakespeare'de olduğu ve eserlerinde gösterilebildiği gibi, her eserinin temelinde, baştan başa müessir bir mefhumu bulunan başka bir şair göstermek pek güçtür.

İşte böylece Koriolan'da, iyi insanların tercihe şayan olduğunu halk kütlesinin kabul etmek istememesi karşısında duyulan iğbirar, piyesin başından sonuna kadar hissedilmektedir. Casar'da her şey şu fikre irca olunur: iyiler, en yüksek mevkii işgal etmek istemezler, zira cemiyetin bütünü içinde iş görüp müessir olabileceklerini tahayyül etmek dalâletine düşerler, Antonius ve Kleopatra, zevk ve amelin beraber yaşamıyacağını haykırmaktadır. Tetkikimizi böylece daha ileriye götürürsek Shakespeare'e hayran olmak fırsatlarını çoğaltmış oluruz.

[1] «Şunu demek ister» mütercimin ilâvesi.

[2] Bildung, bugün terbiye, kültür mânasına gelirse de, Gœthe'nin zamanında yukarıki mânayı haizdi.

[3] Toga = Romalıların giydikleri elbise.

II

SHAKESPEARE VERGLICHEN MIT DEN ALTEN UND NEUESTEN.

Das Interesse, welches Shakespeares grossen Geist belebt, liegt innerhalb der Welt; denn wenn auch Wahrsagung und Wahnsinn, Träume, Ahnungen, Wunderzeichen, Feen und Gnomen, Gespenster, Unholde und Zauberer ein magisches Element bilden, das zur rechten Zeit seine Dichtungen durchschwebt, so sind doch jene Truggestalten keineswegs Hauptingredienzien seiner Werke, sondern die Wahrheit und Tüchtigkeit seines Lebens ist die grosse Base, worauf sie ruhen; deshalb uns alles, was sich von ihm herschreibt, so echt und kernhaft erscheint. Man hat daher schon eingesehen, dass er nicht sowohl zu den Dichtern der neuren Welt, welche man die romantische genannt hat, sondern vielmehr zu jenen der naiven Gattung gehöre, da sein Werk eigentlich auf der Gegenwart ruht und er kaum von der zartesten Seite, ja nur mit der äussersten Spitze an de Sehnsucht grenzt.

Desohngeachtet aber ist er, näher betrachtet, ein entschieden moderner Dichter, von den Alten durch eine ungeheure Kluft getrennt, nicht etwa der äusseren Form nach, welche hier ganz zu beseitigen ist, sondern dem innersten, tiefsten Sinne nach.

Zuvorderst aber verwahre ich mich und sage, dass keineswegs meine Absicht sei, nachfolgende Terminologie als erschöpfend und abschliessend zu gebrauchen; vielmehr soll es nur ein Versuch sein, zu andern, uns schon bekannten Gegensätzen nicht sowohl einen neuen hinzuzufügen, als dass er schon in jenen enthalten sei, anzudeuten. Diese Gegensätze sind:

Antik	Modern
Naiv	Sentimental
Heidnisch	Christlich
Heldenhaft	Romantisch
Real	Ideal
Notwendigkeit	Freiheit
Sollen	Wollen

II

SHAKESPARE'İN ESKİLERLE VE EN YENİLERLE MUKAYESESİ

Shakespeare'in büyük zekâsını canlandıran alâka, dünyamızın sınırları içindedir. Zira hernekadar falcılık ve delilik, rüya, kablelvuku hisler, mucize, periler ve cinler, hayaletler, habîs ruhlar ve sihirbazlar, eserlerinin içine tam yerinde karışıyor ve sihrî bir unsur teşkil ediyorlarsa da, bu hayalî varlıklar hiçbir zaman eserlerinin esas cüzlerini teşkil etmiyorlar. Bu şahısların dayandıkları büyük temel, onun hayatının hakikati ve özlülüğüdür [1]. Bunun içindir ki onun kaleminden çıkan her şey bize bu kadar hakikî ve özlü gelir. Bundan dolayı onun romantik denen yeni dünyanın şairlerinden olmayıp "safdil„ sınıfına mensup olduğu kabul olunmuştur. Zira değeri muasır zamana dayanır ve o, romantizmin nostaljisine, en ince cephesinden değil, kurduğu âlemin ancak kenar ve köşelerinde yaklaşır. [2]

Buna rağmen Shakespeare yakından mütalea olununca görülüyor ki o,-burada tamamen mesele dışı bırakmamız lâzım gelen zahirî şekil bakımından değil- taşıdığı en iç ve en derin mâna dolayısiyle eskilerden müthiş bir uçurumla ayrılan, tamamen modern bir şairdir. İlkönce şu noktaya işaret edeyim ki aşağıdaki mefhumları tam ve kat'î bir terminoloji olarak kullanmak arzusunda değilim; yaptığım, bizce malûm tezadlara [3] bir yenisini ilâve olmayıp, mevcut olanlara işaret denemesidir. Bu tezadlar şunlardır:

Antik	Modern
Safdil	Hissî [4]
Payen	Hıristiyan
Kahramanca (heroik)	Romantik
Real	İdeal
Zaruret	Hürriyet
Vecibe	İstek [5]

[1] Tüchtigkeit = temizlik diye de tercüme edilebilirdi. (Bu kelimenin de tam mukabili yoktur; şimdi: İktidar, liyakat manâsında kullanılıyor)

[2] Son cümleyi serbest tercüme etmeğe mecbur olduk.

[3] Gegensatz = tezat, *Antithèse* mânasına kullanılmıştır.

[4] Bu iki kelime, bizim bugün anladığımız mânada alınmamalıdır. — Gœthe, *naiv* ve *sentimental*'den — bütün 18 inci asır muharrirleri gibi — şunları anlar: naiv = şuurun, kendi kendisi üzerine hiçbir intıkadî teemmül yürütmediği vakitki hali; sentimental = eserlerinde, kaybolmuş tabiati arıyan.... Schiller, bu iki mefhumu, biribirinin zıddı olarak kabul etmiştir.

[5] Burada: Sollen'i, Pflicht=vazife den ve Wollen'i, Wille=irade den ayırmak için, *vecibe* ve *istek* ile tercüme etmeğe mecbur olduk.

Die grössten Qualen, sowie die meisten, welchen der Mensch ausgesetzt sein kann, entspringen aus den einem jeden inwohnenden Missverhältnissen zwischen Sollen und Wollen, sodann aber zwischen Sollen und Vollbringen, Wollen und Vollbringen; und diese sind es, die ihn auf seinem Lebensgange so oft in Verlegenheit setzen. Die geringste Verlegenheit, die aus einem leichten Irrtum, der unerwartet und schadlos gelöst werden kann, entspringt, giebt die Anlage zu lächerlichen Situationen. Die höchste Verlegenheit hingegen, unauflöslich oder unaufgelöst, bringt uns die tragischen Momente dar.

Vorherrschend in den alten Dichtungen ist das Unverhältnis zwischen Sollen und Vollbringen, in den neueren zwischen Wollen und Vollbringen. Man nehme diesen durchgreifenden Unterschied unter die übrigen Gegensätze einstweilen auf und versuche, ob sich damit etwas leisten lasse. Vorherrschend, sagte ich, sind in beiden Epochen, bald diese, bald jene Seite; weil aber Sollen und Wollen im Menschen nicht radikal getrennt werden kann, so müssen überall beide Ansichten zugleich, wenn schon die eine vorwaltend und die andere untergeordnet, gefunden werden. Das Sollen wird dem Menschen auferlegt; das Muss ist eine harte Nuss; das Wollen legt der Mensch sich selbst auf; des Menschen Wille ist sein Himmelreich. Ein beharrendes Sollen ist lästig, Unvermögen des Vollbringens fürchterlich, ein beharrliches Wollen erfreulich, und bei einem festen Willen kann man sich sogar über das Unvermögen des Vollbringens getröstet sehen.

Betrachte man als eine Art Dichtung die Kartenspiele; auch diese bestehen aus jenen beiden Elementen. Die Form des Spiels, verbunden mit dem Zufalle, vertritt hier die Stelle des Sollens, gerade wie es die Alten unter der Form des Schicksals kannten; das Wollen, verbunden mit der Fähigkeit des Spielers, wirkt ihm entgegen. In diesem Sinn möchte ich das Whistspiel antik nennen. Die Form dieses Spiels beschränkt den Zufall, ja das Wollen selbst. Ich muss bei gegebenen Mit-und Gegenspielern mit den Karten, die mir in die Hand kommen, eine lange Reihe von Zufällen lenken, ohne ihnen ausweichen zu können. Beim l'Hombre und ähnlichen Spielen findet das Gegenteil statt. Hier sind meinem Wollen und Wagen gar viele Thüren gelassen; ich kann die Karten, die mir zufallen, verleugnen, in verschiedenem Sinne gelten lassen, halb oder ganz verwerfen, vom Glück Hilfe rufen, ja, durch ein umgekehrtes Verfahren aus den schlechtesten Blättern den grössten Vorteil ziehen; und so gleichen diese Art Spiele vollkommen der modernen Denk - und Dichtart.

İnsanın çekebileceği en büyük azaplar ve hattâ, umumiyetle, insanın azaplarının ekserisi, her ferdin içinde vecibe ile istek, vecibe ile icra, yahut istek ile icra arasında yaşıyan nisbetsizliklerden neşet eder; ve işte bu nisbetsizliklerdir ki onu hayatı boyunca bu kadar sık müşkül vaziyetlere korlar. Beklenmedik ve zararsız bir tarzda hallolunabilen hafif bir yanlışın doğurduğu pek küçük bir sıkıntı, gülünç durumlara zemin teşkil eder. Buna mukabil hallolunamıyan yahut hallolunmamış olan en müşkül vaziyetler, bize trajik unsurları verir.

Eski eserlerde, daha ziyade vecibe ile icra arasındaki, yenilerde ise, istek ile icra arasındaki nisbetsizlikler hâkimdir. Bu keskin farkı, diğer tezatlar arasına şimdilik kabul edelim ve bununla bir şeyler elde etmeğe çalışalım. Her iki devirde kâh şu, kâh bu taraf *daha ziyade* hâkimdir, dedim. Fakat insanda vecibe ile istek cezrî olarak ayrılmıyacağından, her iki cephenin - biri hâkim, diğeri tâbi vaziyette olsa bile - bulunması icap eder. Vecibe insana yükletilir; (zaruret, sert bir cevizdir. Das Muss ist eine harte Nuss; alman darbı meseli). İsteği insan kendisine bizzat yükler. (İnsanın iradesi, onun gök yüzündeki kırallığıdır. Des Menschen Wille ist sein Himmelreich; alman darbı meseli) ; mütemadî ve ısrarlı bir vecibe insana ağır gelir. İcra edememek ise berbattır. [1]

Sebatlı bir istek memnuniyet verir, ve hattâ insan sağlam bir iradeye malik olunca, icra edememenin tesellisini bulabilir.

Kâğıt oyununu edebiyat eserlerine teşbih edelim; bu oyunlar da, bir az evyel bahsettiğimiz iki unsurdan müteşekkildir. Oyunun şekli, tesadüfle birlikte, eskilerin mukadderatın sureti olarak kabul ettikleri vecibenin yerini tutar; istek, oyuncunun kabiliyeti ile birleşmiş olarak, aksi iskamette müessir olur. Bu mânada Whist oyununu antik diye tavsif etmek gerektir. Bu oyunun şekli, tesadüfü, hattâ isteği tahdit eder. Bunda muayyen bir oyun vaziyetinde, muayyen ortak ve muarızlarla, uzun bir tesadüfler silsilesine - kendim onlardan kaçamadan - istikamet vermek mecburiyetindeyim. L'hombre'da yabut müşabih oyunlarda, bunun aksi vakidir: burada benim isteğime ve cür'etime birçok kapılar açık bırakılmıştır; bana düşen kartları istersem inkâr edebilirim, yahut muhtelif mânada kullanırım, yarısını yahut tamamını atabilirim, taliden imdat istiyebilirim; hattâ, aksi bir usul tatbik ederek, en kötü kartlardan en büyük istifadeleri temin edebilirim; işte böylece, bu nevi oyunlar modern düşünüş ve edebiyat şekline çok benzer.

---

[1] Korkunçtur.

Die alte Tragödie beruht auf einem unausweichlichen Sollen, das durch ein entgegenwirkendes Wollen nur geschärft und beschleunigt wird. Hier ist der Sitz alles Furchtbaren der Orakel, die Region, in welcher Ödipus über alles thront. Zarter erscheint uns das Sollen als Pflicht in der Antigone; und in wie viele Formen verwandelt tritt es nicht auf! Aber alles Sollen ist despotisch, es gehöre der Vernunft an, wie das Sitten - und Stadtgesetz, oder der Natur, wie die Gesetze des Werdens, Wachsens, und Vergehens, des Lebens und Todes. Vor allem diesem schaudern wir, ohne zu bedenken, dass das Wohl des Ganzen dadurch bezielt sei. Das Wollen hingegen ist frei, scheint frei und begünstigt den einzelnen. Daher ist das Wollen schmeichlerisch und musste sich der Menschen bemächtigen, sobald sie es kennen lernten. Es ist der Gott der neueren Zeit; ihm hingegeben, fürchten wir uns vor dem Entgegengesetzten, und hier liegt der Grund warum unsere Kunst sowie unsere Sinnesárt von der antiken ewig getrennt bleibt. Durch das Sollen wird die Tragödie gross und stark, durch das Wollen schwach und klein. Auf dem letzten Wege ist das sogenannte Drama entstanden, indem man das ungeheure Sollen durch ein Wollen auflöste; aber eben weil dieses unserer Schwachheit zu Hilfe kommt, so fühlen wir uns gerührt, wenn wir, nach peinlicher Erwartung, zuletzt noch kümmerlich getröstet werden.

Wende ich mich nun nach diesen Betrachtungen zu Shakespeare, so muss der Wunsch entspringen, dass meine Leser selbst Vergleichung und Anwendung übernehmen möchten. Hier tritt Shakespeare einzig hervor, indem er das Alte und Neue auf eine überschwengliche Weise verbindet. Wollen und Sollen suchen sich durchaus in seinen Stücken ins Gleichgewicht zu setzen; beide bekämpfen sich mit Gewalt, doch immer so, dass das Wollen im Nachteile bleibt.

Niemend hat vielleicht herrlicher als er die erste grosse Verknüpfung des Wollens und Sollens im individuellen Charakter dargestellt. Die Person, von der Seile des Charakters betrachtet, soll; sie ist beschränkt, zu einem Besonderen bestimmt; als Mensch aber will sie. Ist unbegrenzt und fordert das Allgemeine. Hier entspringt schon ein innerer Konflikt, und diesen lässt Shakespeare vor allen andern hervortreten. Nun aber kommt ein äusserer hinzu, und der erhitzt sich öfters dadurch, dass ein unzulängliches Wollen, durch Veranlassungen zum unerlässlichen Sollen erhöht wird. Diese Maxime habe ich früher an Hamlet

Eski tragedya, kaçınılamıyan bir vecibeye dayanır; vecibe, aksi istikamete müessir bir istek ile ancak keskinleşir ve sürat kazanır. Burası Orakl'ların her nevi korkunç unsurlarının yeri, Ödipus'un her şeye hâkim olduğu sahadır. Antigone'da ise vecibe bir "vazife„ olarak ele alınmış ve bize daha munis görünmektedir. Vecibe birbirinden ayrı ne kadar çok şekle girerek tezahür eder! fakat bunların hepsi, ister ahlak ve belde kanunları gibi akla ait, ister oluş, büyüme ve mahvolma, hayat ve ölüm kanunları gibi tabiate ait olsun, - daima müstebittir. Ve gayelerinin, bütünün refahı olduğunu düşünmeden bunların karşısında titreriz. Bunun aksine olarak istek serbesttir; serbest görünür ve ferde karşı lûtufkârdır. Bunun için gururu okşar. İnsanlara kendisini tanıtır tanıtmaz, onlara hâkim olması zarurî ve mukadderdi. O, yeni devrin ilâhıdır; ona kendimizi verdiğimizden, makûsundan korkarız. Sanatımızın ve idrak tarzımızın [1] antik devirlerden ebediyyen ayrı kalmasının sebebi bu noktadadır. Vecibe sayesinde tragedya büyük olur ve kuvvet kazanır. İstek ile zayıf ve küçük olur. Eskilerin müthiş vecibesi yerine isteğin ikamesiyle dram denen nevi hâsıl olmuştur; fakat istek zâfımızın imdadına koşar, biz de ağır bir beklemeden sonra, nihayette sefil [2] bir teselliye mahzar olur ve binnetice heyecanalanırız.

Şimdi, bu mülâhazalardan sonra, Shakespeare'e avdet ederken, netice olarak şöyle bir temennide bulunmam zarurîdir: okuyucularım lûtfen bizzat mukayeseler yapsınlar ve tatbikatta bulunsunlar, o zaman görürler ki Shakespeare, eski ile yeniyi heyecanla birleştiren bir şair olarak tek başına karşımızda belirmektedir. Onun piyeslerinde vecibe ile istek muvazenet tesis etmeğe uğraşır. Her ikisi şiddetle, - fakat daima istek zararlı çıkacak surette - biribiriyle savaşır.

Ferdî seciyede istek ile vecibenin bağlanışını belki hiçbir kimse Shakespeare'den daha nefîs bir tarzda tasvir etmemiştir: Şahıs, seciyesi zaviyesinden mütalea olununca, vecibeye bağlı, [3] mahdut ve münferit bir mukadderat ile muayyendir fakat şahıs bir insan sıfatiyle, irade, istek sahibidir. Şahıs hudutsuzdur ve "umumî„ yi ister. Bundan da derunî bir ihtilâf çıkar. Shakespeare, bu derunî ihtilâfa, diğerlerinden daha mühim bir yer ayırmaktadır. Fakat buna bir de haricî bir isteğin tezadı ilâve olunur ve bu sonuncusu, kifayetsiz bir isteğin, birtakım vesilelerle, içtinabı imkânsız bir dereceye yükselmesiyle hararet kazanır. Bu maksimi [4] evvelce Hamlet'te göstermiştim; fakat bunun Shakespeare'de tekerrür ettiğini

[1] Hissetme tarzımızın

[2] «Zavallı» da olabilir.

[3] Die Person,... *soll,* aynen tercüme edilemez.

[4] «Kaidei umumiye» gibi, muhtevaları kâfi derecede vâzıh olmıyan tabirleri kullanmaktansa, doğrudan doğruya «maksim» kelimesini almağı tercih ettik.

nachgewiesen; sie wiederholt sich aber bei Shakespeare: denn wie Hamlet durch den Geist, so kommt Macbeth durch Hexen, Hekate und die Ueberhexe, sein Weib, Brutus durch die Freunde in eine Klemme, der sie nicht gewachsen sind; ja sogar im Koriolan lässt sich das Aehnliche finden; genug, ein Wollen das über die Kräfte des Individuums hinausgeht, ist modern. Dass es aber Shakespeare nicht von innen entspringen, sondern durch äussere Veranlassung aufregen lässt, dadurch wird es zu einer Art von Sollen und nähert sich dem Antiken. Denn alle Helden des dichterischen Altertums wollen nur das, was Menschen möglich ist, und daher entspringt das schöne Gleichgewicht zwischen Wollen, Sollen und Vollbringen; doch steht ihr Sollen immer zu schroff da, als dass es uns, wenn wir es auch bewundern, anmuten könnte. Eine Notwendigkeit, die mehr oder weniger oder völlig alle Freiheit ausschliesst, verträgt sich nicht mehr mit unsern Gesinnungen; diesen hat jedoch Shakespeare auf seinem Wege sich genähert; denn indem er das Notwendige sittlich macht, so verknüpft er die alte und neue Welt zu unserm freudigen Erstaunen. Liesse sich etwas von ihm lernen, so wäre hier der Punkt, den wir in seiner Schule studieren müssten. Anstatt unsre Romantik, die nicht zu schelten noch zu verwerfen sein mag, über die Gehühr ausschliesslich zu erheben, und ihr einseitig nachzuhängen, wodurch ihre starke, derbe, tüchtige Seite verkannt und verderbt wird, sollten wir suchen, jenen grossen, unvereinbar scheinenden Gegensatz, umsomehr in uns zu vereinigen, als ein grosser und einziger Meister, den wir so höchlich schätzen und oft, ohne zu wissen warum, über alles präkonisieren, das Wunder wirklich schon geleistet hat. Freilich hatte er den Verteil, dass er zur rechten Erntezeit kam, dass er in einem lebensreichen, protestantischen Lande wirken durfte, wo der bigotte Wahn eine Zeitlang schwieg, so dass einem wahren Naturfrommen, wie Shakespeare, die Freiheit blieb, sein reines Innere ohne Bezug auf irgend eine bestimmte Religion religiös zu entwickeln. [1]

GŒTHE

[1] Bu yazı, Goethe'nin eserlerinin şu tab'ından alınmıştır:
Goethes Werke, Auswahl in vierundzwanzig Bänden, Mit einen biographischen Einleitung von: Prof. Dr. S. M. Prem. - Bd. 21 - 24. Leipzig, Max Hesses Verlag.

görüyoruz: Hamlet'in ruh tarafından sıkışık bir vaziyete sokulmasına benzer bir tarzda, Macbeth, sihirbazlar, Hekate ve karısı baş sihirbaz tarafından, Brutus, dostları tarafından, . . . kudretlerini aşan sıkışık bir vaziyetlere düşürülüyorlar; hattâ Koriolan'da bile buna benzer bir şey bulunabilir; bu kadar misal kâfidir: ferdin kuvvetlerini aşan bir istek, moderndir. Fakat Shakeaspeare'in onu, içten neşet ettirmeyip, haricî vesilelerle tenbih ettirmesi, onu bir nevi vecibe haline sokmakta ve şair bu suretle antik sanata yaklaşmaktadır. Zira, ilkçağ edebiyatının bütün kahramanlarının iradesi, ancak insanlar için mümkün olan şeylerin sınırları içinde kalır; istek, vecibe ve icra arasındaki o güzel muvazenet işte bunun bir neticesidir. Fakat eskilerde görüp hayran olduğumuz vecibe, bizim tahmin edebildiğimizden daha keskindir. [1] Her nevi serbestîyi az veya çok mikyasta yahut ta tamamen bertaraf eden bir zaruret artık bizim düşünüş tarzlarımızla [2] uyuşmıyor. Fakat Shakespeare eskilere gittikçe daha fazla yaklaşmıştır. Zira o, zarurî olanı ahlâkî kılmakla, eski dünyayı yeni dünyaya, bizde sevinçle karışık bir hayret uyandıracak şekilde bağlamaktadır. Ondan birşey öğrenmemiz bahis mevzuu ise, öğreneceğimiz, tetkik edeceğimiz nokta, işte budur. Esasında ne takbih, ne de reddolunmağa lâyık olan romantizmimizi haddinden fazla ve yegâne varlıkmış gibi göklere çıkaracak ve ona tek taraflı bir inatla bağlanacak ve böylece romantizmin kuvvetli, dinç ve meziyetli tarafını inkâr edecek ve bozacak yerde, telifi imkânsız görünen bu büyük tezadı kendi içimizde birleştirirsek daha iyi etmiş olacağız, ve ekseriya sebebini iyice bilmeden kendisine pek yüksek bir kıymet verdiğimiz, her şeyin üstüne çıkardığımız bu büyük ve eşsiz üstadın bu mucizeyi hakikaten tahakkuk ettirmiş olduğunu düşünürsek, böyle hareket etmenin doğru olacağını bir kat daha iyi anlarız. Fakat unutmıyalım ki o, tam hasat zamanına yetişmiş, içinde dindarlık deliliğinin bir aralık sustuğu, hayatiyetle dolu bir protestan memleketinde çalışmak mazhariyetine nail olmuştur; öyle ki Shakespeare gibi hakikaten tabiate tapan bir şahsiyet, herhangi bir dinin nassına dayanmağa mecbur olmaksızın saf içini dinî bir tarzda inkişaf ettirmek hürriyetine malik olmuştur.

Tercüme eden: Nusret HIZIR

[1] Bu son cümlenin tercümesi serbesttir.

[2] Burada Gesinnung'un bu mânasını, metne daha uygun bulduk.

OF TRUTH

What is truth? said jesting Pilate, and would not stay for an answer. Certainly there be that delight in giddiness, and count it a bondage to fix a belief, affecting free-will in thinking, as well as in acting. And, though the sects of philosophers of that kind be gone, yet there remain certain discoursing wits which are of the same veins, though there be not so much blood in them as was in those of the ancients. But it is not only the difficulty and labour which men take in finding out of truth; nor again, that, when it is found, it imposeth upon men's thoughts, that doth bring lies in favour; but a natural, though corrupt love of the lie itself. One of the later school of the Grecians examineth the matter, and is at a stand to think what should be in it, that men should love lies, where neither they make for pleasure, as with poets, nor for advantage, as with the merchant, but for the lie's sake. But I cannot tell: this same truth is a naked and open daylight, that doth not shew the masques, and mummeries, and triumphs of the world, half so stately and daintily as candle-lights. Truth may perhaps come to the price of a pearl, that sheweth best by day; but it will not rise to the price of a diamond of carbuncle, that sheweth best in varied lights. A mixture of a lie doth ever add pleasure. Doth any man doubt, that if there were taken out of men's minds vain opinions flattering hopes, false valuations, imaginations as one would, and the like, but it would leave the minds of a number of men poor shrunken things, full of melancholy and indisposition, and unpleasing to themselves? One of the fathers, in great severity, called poesy *vinum daemonum*, because it filleth the imagination, and yet it is but with a shadow of a lie. But it is not the lie that passeth through the mind, but the lie that sinketh in and settleth in it, that doth the hurt, such as we spake of before. But howsoever these things are thus, in men's depraved judgments and affections, yet truth, which only doth judge itself, teacheth that the inquiry of

HAKİKATE DAİR

Pilatus alay ederek "Hakikat nedir?" diye sormuş, cevabını beklememişti. [1] Şüphe yok ki dolaşık fikirlerden hoşlananlar, bir iymana bağlanmayı esirlik bilenler, yalnız hareketlerinde değil, düşüncelerinde de serbestîye özenenler mevcuttur. Hernekadar bu meslekten olan filozoflar kalmadıysa da mubahase düşkünü birtakım zekâ erbabı var ki eski hakîmlerin kan ve canı kendilerinde yok, lâkin ayni soydandırlar. Yalana rağbet ettiren yalnız hakikati meydana çıkarmak hususunda insanın uğradığı zorluk ve çektiği zahmet, yahut meydana çıktığı zaman hakikatin insan düşüncesine ettiği tahakküm değil, fakat bozuk olmakla beraber yalanın aslında bulunan bir cazibedir. Meseleyi daha sonraki Yunan mekteplerinden biri tetkik etmiş ve insana yalanı sevdiren ne olduğunu düşünmekte aciz göstermiştir; çünkü, yalan şairlerin yaptığı gibi zevkı, yahut tüccarın yaptığı gibi kârı arttırmak için değil yalan olduğu için söyleniyor. Her ne hal ise, bahsettiğimiz hakikat gün ışığı gibi çırçıplak gözönünde ise de insanlığın alay oyunlarını, dilsiz oyunlarını, rakslı oyunlarını mum ışığının yarısı kadar bile ustalık ve azametle göstermez. Hakikat belki, değerini en iyi gündüzleri gösteren inci ile kıyas edilebilir; fakat asla, en iyi değişik ışıklarda parlıyan elmas ve seylantaşı kıymetinde değildir. Hakikate bir nebze hayal katmak herzaman çeşnisini arttırır! Kim şüphe edebilir ki: eğer insan zihninden boş telâkkiler, oyalıyan ümitler, yanlış hükümler, keyfe göre tahayyüller ve emsali çıkarılacak olsa çoğunun kafası hazin, kuru bir hal alır, keder ve bezginlik dolar, ve kendilerine bile tatsız gelir. Pîrlerden biri, fazla bir ciddiyetle şiir için «Vinum daemonun - şeytanların şarabı» diyor, çünkü şiir muhayyeleyi işgal eder; fakat sadece yalanın gölgesiyle. Lâkin, önce söylediğimiz üzere, zararı dokunan yalan zihinden gelip *geçen* değil, çöküp *yerleşen* yalandır. Ancak yalan insanın yersiz düşünce ve arzularına nekadar nüfuz ederse etsin, kendi hakkında yegâne hüküm sahibi olan

[1] İmdi Pilatus ona dedi: «Öyle ise sen melik misin?» İsa cevap verdi: «Bunu diyorsun, çünkü melikim. Ben bunun için doğmuşum, ve bunun için dünyaya geldim, ki hakikate şehadet edeyim. Hakikatten olan herkes benim sesimi işitir.» Pilatus ona «Hakikat nedir?» dedi. Bunu dedikten sonra, tekrar Yahudilere çıktı.

[*Yeni Ahit, Yohanna, XVIII - 37 - 8*]

truth (which is the love making, or wooing of it), the knowledge of truth (which is the presence of it), and the belief of truth (which is the enjoying of it), is the sovereign good of human nature. The first creature of God, in the works of the days, was the light of the sense, the last was the light of reason, and His Sabbath work, ever since, is the illumination of His Spirit. First He breathed light upon the face of the matter, or Chaos; then He breathed light into the face of man; and still He breatheth and inspireth light into the face of His chosen. The poet that beautified the sect, that was otherwise inferior to the rest, saith yet excellently well: *"It is a pleasure to stand upon the shore, and to see ships tossed upon the sea; a pleasure to stand in the window of a castle, and to see a battle, and the adventures thereof, below; but no pleasure is comparable to the standing upon the vantage ground of truth,,* (a hill not to be commanded, and where the air is always clear and serene), *"and to see the errors and wanderings, and mists, and tempests, in the vale below;,,* so always that this prospect be with pity, and not with swelling or pride. Certainly it is heaven upon earth to have a man's mind move in charity, rest in providence, and turn upon the poles of truth.

To pass from theological and philosophical truth to the truth of civil business, it will be acknowledged even by those that practise it not, that clear and round dealing is the honour of man's nature, and that mixture of falsehood is like alloy in coin of gold and silver, which may make the metal work the better, but it embaseth it; for these winding and crooked courses are the serpent, which goeth basely upon the belly, and not upon the feet. There is no vice that doth so cover a man with shame as to be found false and perfidious. And therefore Montaigne saith prettily, when he inquired the reason why the word of the lie should be such a disgrace, and such an odious charge - saith he: *"If it be well weighed, to say that a man lieth, is as much as to say that he is brave towards God, and a coward towards men;»* for a lie faces God, and shrinks from man. Surely the wickedness of falsehood and breach of faith cannot possibly be so highly expressed as in that it shall be the last peal to call the judgments of God upon the generations of men: it being foretold, that when Christ cometh, *he shall not find faith upon the earth.*

Francis BACON

hakikat şunu öğretir: hakikati aramak (ki ona aşkını ilân etmek, sevgisini anlatmak demektir), hakikati bilmek (ki onun huzurunda bulunmak demektir) ve hakikate inanmak (ki onun vuslatına ermek demektir) insan tabiatinin en büyük mazhariyetidir. İş günleri zarfında Allahın ilk yarattığı şey gözün gördüğü ışıktı, son yarattığı da iz'anın ışığı olmuştur; ibadet gününde de, o zamandanberi, özünü nurlandırmıştır. İlkönce maddenin, yahut kaosun, üstüne nefesiyle nur verdi; sonra insanın üstüne; intihabına mazhar olanlara da nur gönderdi ve içlerini aydınlattı. Diğerlerinden daha aşağı sayılacak o felsefî mesleği cazip kılan şair [1] çok güzel söylemiş: *«Kıyıda durup denizde dalgalarla oradan oraya atılan gemileri seyretmek bir zevktir. Bir şatonun penceresinde durup aşağıda cereyan eden muharebeyi ve ona ait vak'aları da seyretmek hoştur; fakat hiçbir zevk hakikatin muharebe idare yerinde bulunmakla„* [her tarafa hakim, havası daima sakin ve berrak olan bir tepeden] *"aşağı vadide yapılan yanlışları, başıboş dolaşmaları, sisleri, fırtınaları seyretmekle kıyas edilemez.„* Yeter ki seyrederken daima merhamet duyulsun, gurur ve tefahur değil. Muhakkak ki yeryüzünde cennete kavuşmak, insan zihninin merhametle harekete geçmesi, Allahın inayetinde dinlenmesi, ve mihverini hakikatte bulmasıdır.

İlâhî ve felsefî olan hakikatten içtimaî münasebetlere ait hakikate geçecek olursak, hattâ tatbikatını yapmıyanlar da tasdik ederler ki açık ve dürüst hareket insan için şereftir. Buna yalanın karışması, altın yahut gümüş paralar için yapılan halitalar gibidir, bunlar madeni daha güzel işlenir bir hale getirir, şu var ki kıymetini düşürür. Zira bu iğrilip bükülen, dönüp dolaşan gidiş tarzı ayaklarının üzerinde değil, zelilcesine karnı üstünde giden yılanın hareketine benzer. İnsanı, yalancı ve iki yüzlü çıkmak kadar utandıracak hiç bir kusur yoktur. O sebeple Montaigne, yalan kelimesinin bu derece ayıp, bu derece ağır bir töhmet olmasının sebebini araştırırken, yerinde olarak demiştir ki: *«Eğer lâyıkiyle düşünülürse, bir insan için yalan söylüyor demek, o Allaha karşı cesur, insanlara karşı korkak davranıyor demektir.»* Çünkü yalan Allaha meydan okur, insandan çekinir. Şüphe yok ki, yalanın kötülüğü ve iymanın sarsılması beşer nevi üzerine Allahın gazabını getirmek hususunda nihaî bir davet olacaktır, demekle mübalâğa edilmiş olmaz. Çünkü, önceden bildirildiği üzere, İsa geldiği zaman *yeryüzünde iyman bulmıyacak.* [2]

Tercüme eden: Orhan BURIAN

[1] Epikurus'un tesis ettiği felsefî mesleğin büyük şairi Lukretius.

[2] «Ve Allah onlar için sabur ise de, gece gündüz kendisine feryat eden müntehaplarının öcünü almiyacak mı? Size derim ki öçlerini tez alacaktır. Bununla beraber nsanoğlu geldiği vakit yeryüzünde iyman bulacak mı?»

[Yeni Ahit. Luka, XVIII. 7 - 8]

OF STUDIES

Studies serve for delight, for ornament, and for ability. Their chief use for delight, is in privateness and retiring; for ornament, is in discourse; and for ability, is in the judgment and disposition of business. For expert men can execute, and perhaps judge of particulars one by one; but the general counsels, and the plotas and marshalling of affairs, come best from those that are learned. To spend too much time in studies, is sloth; to use them too much for ornament, is affectation; to make judgment wholly by their rules, is the humour of a scholar. They perfect nature, and are perfected by experience. For natural abilities are like natural plants, that need proyning by study; and studies themselves do give forth directions too much at large, except they be bounded in by experience. Crafty men contemn studies; simple men admire them; and wise men use them. For they teach not their own use; but that is a wisdom without them, and above them, won by observation.

Read not to contradict and confute, nor to believe and take for granted, nor to find talk and discourse but to weigh and consider. Some books are to be tasted, others to be swallowed, and some few to be chewed and digested. That is, some books are to be read only in parts others to be read, but not curiously; and some few to be read wholly, and with diligence and attention. Some books also may be read by deputy, and extracts made of them by others; but that would be only in the less important arguments, and the meaner sort of books: else distilled books are, like common distilled waters, flashy things. Reading maketh a full man; conference a ready man; and writing an exact man. And, therefore, if a man write little, he had need have a great memory; if he confer little he had need have a present wit; and if he read little, he had need have much cunning, to seem to know that he doth not.

Histories make men wise; poets, witty; the mathematics, subtle; natural philosophy, deep; moral, grave; logic and rhetoric, able to contend. *Abeunt studia in mores.* Nay, there is no stond or impediment in

OKUMIYA DAİR

Okumak hem zevk verme, hem ifadeyi süsleme, hem de bilgiyi arttırma hususunda insanın işine yarar. Zevk olarak düşünülürse okumanın başlıca faydası üzlet ve inzivadadır; süs olarak muhaverededir; bilgi hususunda verdiği faydaysa bir iş hakkında hüküm vermek ve harekete geçmek içindir. Zira tecrübenin yetiştirdiği insanlar teferruata ait tek tek icraatta bulunabilir ve belki hüküm verebilirler; fakat umumî şümullü mütalealar, işlerin tertip ve tanzimi bilhassa bilgi sahibi adamların kârıdır. Okumağa fazla vakit harcamak tembelliktir, süs için fazla kullanmak züppeliktir; sadece onlardan öğrenilen esaslara göre hüküm vermek âlimlere has bir zâaftır. Okumak tabiati tamamlar ve tecrübeyle olgunlaşır. Çünkü doğuştan aldığımız kabiliyetler hudayinabit yetişen nebatlar gibidir: okumakla budanmaları lâzımdır. Eğer tecrübeyle hudutları tayin edilmezse sadece okuma neticesi alınan talimat çok geniş ve müphemdir. Amelî insanlar okumayı hakir görür, sadedil olanlar hayranlıkla telâkki eder, âkil olan insan onu kullanır. Çünkü okumak kendi kendinin faydasını değil, kendi dışında ve üstünde bulunan, müşahedeyle elde edilecek bir hikmetin mevcut olduğunu öğretir. İtiraz ediş cerhetmek, yahut iman edip hakikat bellemek; yahut ta konuşma ve mükâleme mevzuu bulmak düşüncesiyle okumayınız. Fakat meseleyi zihnen tartıp mütalea etmek, tetkik etmek için okuyunuz. Bazı kitaplar tadına bakmak, diğer bazıları olduğu gibi yutulmak, az bir kısmı da çiğnenip hazmedilmek içindir. Yani bir kısım kitaplar yalnız yer yer okumak üzeredir; diğer bir kısmının bütünü okunabilir, fakat inceliyerek değil; diğer bir kısmı da baştan başa dikkat ve itina ile okunmak üzeredir. Bazı kitaplar vekâletle de okunabilir: yani içlerinden parçalar seçilebilir. Fakat bu ancak fikir ve iddiaları nisbeten az ehemmiyetli, ikinci derece kitaplarda olur; yoksa süzme kitaplar, imbikten geçme su gibi tatsız tuzsuz şeylerdir. Okumak bir insanı dolgun, konuşmak hazır cevap, yazmak sahih yapar. Bu sebeple, bir insan az yazarsa hafızası kuvvetli, az konuşursa zekâsı uyanık, az okursa—bilmediğini biliyor görünmek için — açıkgöz olmak gerek.

Tarih kitapları insanı akıllı yapar; şairler zeki; riyaziye dakik, tabiî ilimler derin; felsefî ilimler temkinli; mantık ve belâgat münakaşa ehli kılar. *Abeunt studia in mores - mütalea insanın şahsiyetine müessir*

the wit, but may be wrought out by fit studies, like as diseases of the body may have appropriate exercise: bowling is good food for the stone and reins, shooting for the lungs and breast, gentle walking for the stomach, riding for the head, and the like. So, if a man's wits be wandering, let him study the mathematics; for in demonstrations, if his wit be called away never so little, he must begin again. If his wit be not apt to distinguish or find differences, let him study schoolmen, for they are *cymini sectores*. If he be not apt to beat over matters, and to call up one thing to prove and illustrate another, let him study the lawyers cases. So every defect of the mind may have a special receipt.

Francis BACON

olur. Hakikaten, zekânın önünde hiçbir engel ve mâni yoktur ki münasip kitapları okumak suretiyle ortadan kaldırılmasın: tıpkı insan vücudüne arız olan bir takım illetlerin münasip beden hareketleriyle giderilmesi gibi. Top oyunu [1] böbrekler ve taş için, av göğüs ve ciğerler için, yavaş yavaş yürümek miğde için, ata binmek baş için iyidir ve ilâh.. Bu sebeple eğer insanın dağınık bir zihni varsa riyaziye çalışsın, zira mesele ispat ederken dikkati bir az bile dağılsa, baştan başlaması lâzım gelir. Eğer farklar görüp seçmekte mahir değilse o kimse mantıkçıları tetkik etsin; çünkü onlar *cymini sectores - kimyon tohumu ayıklayıcılardır.* [2] Eğer herhangi bir meseleyi ihata etmekte, bir şeyi ispat ve izah etmek üzere başka şeylerden misal getirmekte usta değilse hukukî davaları tetkik etsin. Böylece, insan kafası için mevcut her illetin kendine mahsus bir ilâcı bulunabilir.

Tercüme eden: Orhan BURIAN

---

[1] İngilizlerin *bowling* dedikleri bu oyun için kullanılan toplar şeklen yuvarlak olmayıp iki yanından basıktır ve tahtadandır. İçinde muayyen yerlerde kurşundan safra vardır; top hedefe doğru yuvarlandığı zaman bunlar doğru gitmemesine sebep olur. Oyuncu için hüner, bu safra tesirini hesaplıyarak topu yuvarlamaktadır.

[2] Kimyon tohumlarının küçüklüğü münasebetiyle kullanılmış bir tabirdir, kılı kırk yararlar demektir.

DÜŞÜNCELER

Sabahattin Eyüboğlu ile beraber Valéry'nin *Rhumbs, Autres Rhumbs* ve *Moralités* isimli kitaplarını karıştırıyorduk. Bunlar, mensur şiir denebilecek bir takım küçük parçalardan ve vecizelerden mürekkeptir. Bazılarını, en çok hoşumuza gidenleri, belki de tercümesini en kolay bulduklarımızı, türkçeye çevirmek istedik.

Sabahattin Eyüboğlu benim gibi değildir; o, tercüme edilen parçanın şekline sadık kalmak ister, ben ise değiştirmeden, «Muharrir Türk olsaydı bunu nasıl söylerdi?» diye düşünüp türkçeye daha munis bir şekil bulmadan rahat edemem. Fakat itiraf edeyim ki kendimde Valéry ile hiçbir yakınlık hissetmiyorum; fikirlerini kabul etmediğim için değil, bilâkis onlara hayranım. Fakat Paul Valéry yazı dilinin san'atkârıdır; ben ise yazıya bir konuşma edası vermek isterim. Bunun içindir ki bu parçaların tercümesi hususunda Sabahattin Eyüboğlu'na uymağı daha doğru buldum; yani aşağıdaki parçalarda, aslın şeklinden ayrılarak tercüme edilmiş olanlar pek azdır. Bilmem söylemeğe hacet var mı? ben asıl onlardan memnunum. Sabahattin Eyüboğlu ile münakaşa ettiğimiz yerler de oldu; bunların ancak ikisinde sonra uyuşamadık: onlardan birini onun istediği gibi muhafaza ettim, ötekini ise benim hoşlandığım şekilde alıyorum; onları da haşiye ile gösteriyorum. N. A.

Fenêtre.

En regardant - la mer - le mur - je vois une phrase, une danse, un cercle. En regardant le ciel, le ciel grand et nu élargit tous mes muscles. Je le regarde de tout mon corps.

Pencere.

Denize, duvara bakarken bir cümle, bir raks, bir daire görüyorum. Göge bakarken, büyük ve yalın gök bütün adalelerimi genişletiyor. Göğe bütün vücudumla bakıyorum.

La parole ne signifie ce qu'elle prétend signifier qu'excep - tion - nel - le-ment.

Sözün ifade etmek iddiasında bulunduğu şeyi ifade ettiği nadir, hem pek nadirdir.

Un fait mal observé est plus perfide qu'un mauvais raisonnement.

Müşahedelerimizde yanılmak, muhakemelerimizde yanılmaktan daha zararlıdır.

*
* *

Ecrire, c'est prévoir.

Yazmak, geleceği görmektir.

Combien on s'ignore, on le mesure en se relisant.

Kendimizden nekadar bihaber olduğumuzu, yazdıklarımızı tekrar okurken anlarız.

Est poète celui auquel la difficulté inhérente à son art donne des idées,-et ne l'est pas celui auquel elle les retire.

San'atındeki güçlük, şair olana fikirler getirir; şair olmıyan-ın elinden fikirlerini alır.

Critiques. *Le plus sale roquet peut faire une blessure mortelle; il suffit qu'il ait la rage.*

Münekkitler. En miskin köpek bile öldürücü bir yara açabilir; kuduz olması kâfi.

*
* *

La logique ne fait peur qu'aux logiciens.

Mantık, ancak mantıkçıları korkutur.

Nos plus importantes pensées sont celles qui contredisent nos sentiments.

En ehemmiyetli fikirlerimiz, hislerimizle tezat teşkil edenlerdir.

*
* *

Le plus beau serait de penser dans une forme qu'on aurait inventée.

Kendi icad ettiğimiz kalıplar içinde düşünebilseydik... En güzeli bu olurdu.

On parle bien plus volontiers de ce qu'on ignore. Car c'est à quoi l'on pense. Le travail de l'esprit se porte là, et ne peut se porter que là.

Asıl bilmediğimiz şeyden istekle bahsederiz. Çünkü düşündüğümüz odur. Zihnimizin faaliyeti ona gider ve ancak ona gidebilir.

*
* *

L'objet de la littérature est indéterminé comme l'est celui de la vie.

Edebiyatın gayesi de, hayatın gayesi gibi, gayri - muayyendir.

*
* *

La raison veut que le poète préfère la rime à la raison.

Akıl, şairin kafiyeyi akla tercih etmesini ister.

Philosopher en vers, ce fut, et c'est encore, vouloir jouer aux échecs selon les règles du jeu de dames.

Şiirde felsefe yapmak dün de, bugün de, şatrancı dama kaidelerine göre oynamağa kalkışmak olmuştur.

Oeuvres. *La forme est le squelette des oeüvres; il est des oeuvres qui n'en ont point. Toutes les oeuvres meurent; mais celles qui avaient un squelette durent bien plus longtemps par ce reste que les autres qui n'étaient qu'en parties molles.*

Eserler. Şekil, eserlerin iskeletidir; hiç de iskeleti olmıyan eserler var [1]. Bütün eserler ölür; fakat bir iskeleti olan eserler, bu bakıyesayesinde, sadece et olanlardan daha çok yaşar.

***

Ne pas employer ce qui est aisément imitable et de quoi l'imitation est aisément niable.

Kolayca taklit edilebilecek, taklit edildiği de kolayca inkâr edilebilecek şeylerden kaçınmalıdır.

***

L'art. *Le beau exige peut-être l'imitation servile de ce qui est indéfinissable dans les choses.*

Eşyada, hani ne olduğunu söyliyemediğimiz bir hal yok mu? işte onu körükörüne taklit edebilirsen belki o zaman güzele ermiş olursun.

***

L'idée *habite la* **prose;** *mais assiste, surveille, guide la poésie*

Fikir nesirn içine yerleşir; şiire ise nezaret eder, refakat eder, yol gösterir [2].

***

[1] . . . ; hiç iskeleti olmıyan eserler de vardır (Sabahattin Eyüboğlu).
[2] Fikir, nesrin içine çekilir. Nazma ise... (N. Ataç).

***

Tout ce que l'on dit de nous est faux; mais pas plus faux que ce nous en pensons. Mais d'un autre faux.

Bizim hakkımızda söylenen her şey yanlıştır; fakat bizim düşündüğümüzden yanlış daha değildir. Başka türlü bir yanlıştır.

***

Je te frappais amicalement de la paume, mais il y avait précisément une plaie qui se cachait à cette place de ton épaule, sous le drap.

Elimi omzuna dostça vurmuştum; fakat tam orada, kumaşın altında gizli bir yara varmış.

On n'est jamais assez content de soi pour se livrer à fond.

İnsan kendinden hiçbir zaman tamamiyle memnun değildir ki kendini tamamiyle açabilsin.

***

Ce qui m'est difficile, m'est toujours nouveau.

Bana güç geleni daima yeni bulurum.

***

Dieu créa l'homme, et ne le trouvant pas assez seul, il lui donna une compagne pour lui faire mieux sentir sa solitude.

Allah erkeği yarattı; yalnızlığını kâfi görmedi; ona bir de eş yarattı ki yalnızlığını daha fazla hissetsin.

Paul VALERY

Tercüme edenler : *Sabahattin EYÜBOĞLU*
Nurullah ATAÇ

ADELBERT VON CHAMISSO

Büyük Fransız İhtilâli esnasında Almanyaya hicret etmiş bir Fransız asilzade ailesinin çocuğu olan Alman romantik şair ve muharrirlerinden Adelbert von Chamisso (1781-1838) halk efsanelerini mevzu olarak alan ve manzum hikâyenin en güzel nümunelerini teşkil eden şiirleriyle alman edebiyatında mühim bir yer tutar. Fakat onun şöhretini asıl bütün dünyaya tanıtan, *Gölgesini Satan* bir adamın maceralarını anlattığı Peter Schlemihl masalıdır. Hemen bütün dünya dillerine çevrilen bu romantik hikâyede şairin, vatan değiştirmenin tahteşşuurunda bıraktığı tesirleri ifade etmek istediğini iddia edenler de olmuştur.

Eserin baş tarafında, Chamisso ile arkadaşları tarafından yazılan ve gûya bu müsveddelerin nasıl muharririn eline geçtiğini anlatan birkaç mektup vardır.

Bunlarda hepsinin müştereken tanıdıkları bir Schlemihl den bahsedilmekte ve bu garip adamın, yağmurlu bir günün sabahında muharririn kapısını çalarak hizmetçiye bir tomar kâğıt bıraktığı ve nereye gittiğini söylemeden tekrar ortadan kaybolduğu bildirilmektedir.

Bunun için bütün hikâyede, vak'a kahramanı, muharriri muhatap addederek hikâyesini anlatmakta ve esere böylece daha şahsî ve samimî bir hava verilmektedir.

Mütercim

PETER SCHLEMIHL'İN ACAYİP SERGÜZEŞTİ

1

Kazasız belâsız, fakat benim için pek yorucu olan bir deniz yolculuğundan sonra nihayet limana geldik. Sandal karaya yanaşır yanaşmaz ufak tefek eşyamı bizzat yüklendim, ve kaynaşan halkı yararak, önünde bir tabelâ asılı duran ve karşıma ilk çıkan mütevazı bir binaya girdim. Bir oda istedim, otelin hizmetçisi beni bir bakışla süzdü ve tavan arasına götürdü. Taze su getirttim ve Herr Thomas John'u bulabileceğim yeri güzelce tarif ettirdim: "Şimal Kapısının önünde, soldaki ilk köşk; büyük, yeni bir bina, kırmızı ve beyaz mermerden birçok sütunları var!..„ Âlâ... Vakit henüz erkendi. Hemen bohçamı açtım, yeni çevirttiğim siyah redingotumu çıkardım, en iyi elbiselerimi temizce giydim, tavsiye mektubunu cebime koydum ve benim mütevazı ümitlerime yardım edecek olan adama gitmek için yola düzüldüm.

Uzun Şimal Yokuşuna tırmanıp şehrin kapısına varır varmaz yeşillikler arasında sütunların parladığını gördüm ve "demek ki burası!„ Diye düşündüm. Ayakkaplarımın tozunu mendilimle sildim, boyun bağımı düzelttim, allaha sığınıp çıngırağın ipini çektim. Kapı hemen açıldı. Avluda bir istintak geçirdim, fakat kapıcı geldiğimi haber verdi ve ben, Herr John'un, birkaç misafiri ile birlikte bulunmakta olduğu parka çağırılmak şerefine nail oldum. Göbekli ve memnun halinden kendisini derhal tanıdım. Beni gayet iyi bir şekilde, bir zengin bir fıkarayı nasıl karşılarsa öyle karşıladı, hattâ bana döndü, maamafih diğer misafirlerine arkasını çevirmedi, ve uzattığım mektubu elimden aldı. "Ha, bizim biraderden, uzun zamandır kendisinden bir haber alamamıştım. Herhalde sıhhattedir ya?„ Dedi. Cevabımı beklemeden misafirlere dönerek devam etti. "Şurada...„ Mektupla bir tepeyi işaret etti: "Şurada yeni binayı inşa ettireceğim!„ Mektubun mührünü açtı, fakat zenginlik meselelerine intikal eden mükâlemeyi kesmedi. "Hiç olmazsa bir milyonun sahibi olmıyan kimse„ diyordu, «kelimeyi mazur görünüz, itin biridir.„

«Aman nekadar doğru!» Diye taşkın bir hisle bağırdım. Bu onun hoşuna gitmiş olmalıydı ki, bana gülümsedi ve:

«Burada kalın, sevgili dostum, biraz sonra belki bu mesele hakkında ne düşündüğümü size söyliyecek vaktim olur!» Dedi ve mektubu gösterdi. Sonra onu cebine soktu ve tekrar misafirlerine döndü. Genç bir kadına kolunu uzattı, diğer baylar diğer güzellere yanaşıyorlar ve uygun olanlar biribirlerini buluyorlardı, açılmış güllerle çevrili bir tepeye doğru yola çıkıldı.

Ben arkadan gidiyor ve hiç kimseyi taciz etmiyordum. Çünkü kimsenin bana aldırış ettiği yoktu, misafirler pek neşeliydi. Cilveler, şakalar yapılıyor, bazan hafif şeylerden mühim bir tavırla, çok kere de mühim şeylerden hafif bir tavırla bahsediliyor, ve bilhassa orada mevcut olmıyan dostlarla onların vaziyetlerine dair pek keyifli nükteler yapılıyordu. Ben orada bütün bunlardan birçoğunu anlıyamıyacak kadar yabancı ve böyle muammalarla meşgul olamıyacak kadar dertli ve kendi içime çekilmiş idim.

Gül bahçesine gelmiştik. Bugünün melikesi olduğu anlaşılan güzel Fanny inat ederek çiçekli bir dalı bizzat koparmak istedi, bir diken kendisini yaraladı ve koyu güllerden geliyormuş gibi, ince elinin üzerinde al kanlar belirdi. Bu hâdise bütün misafirleri harekete getirdi. İngiliz yakısı arandı, yanımızda bizimle beraber gelen, fakat benim o ana kadar farketmemiş olduğum sessiz, zayıf, sıska, uzun boylu, yaşlıca bir adam elini hemen eski usul gri tafta ceketinin vücudüne yapışık olan arka cebine soktu, oradan küçük bir cüzdan çıkardı, açtı, ve kibar bir reverans yaparak genç kadına arzu ettiği yakıyı uzattı. Kadın bunu, verene dikkat etmeden ve teşekkürsüz aldı. Yara sarıldı ve tepeye tırmanmağa devam edildi. Bunun arka tarafından parkın yeşil lâbirenti ile uçsuz bucaksız Okyanusun manzarası seyredilmek isteniyordu.

Manzara hakikaten büyük ve muhteşemdi. Ufukta koyu renkli sularla gök yüzünün maviliği arasında parlak bir nokta göründü. John: «Bir dürbün verin!» Diye bağırdı. Ve onun çağırması üzerine ortaya çıkan hizmetkârlar henüz kımıldamağa vakit bulamadan gri elbiseli adam tevazu ile eğilerek elini ceketinin cebine sokmuş, oradan güzel bir Dollond dürbünü çıkarmış ve Herr John'a vermişti. Herr John dürbünü hemen gözüne götürerek misafirlere, görünen şeyin dün hareket eden ve muhalif rüzgârlar yüzünden limanın ağzında kalan gemi olduğunu haber verdi. Dürbün elden ele dolaştı, fakat bir daha sahibinin eline dönmedi. Ben bu adama hayretle bakıyor ve koskocaman aletin o küçücük cepten nasıl çıktığını anlamıyordum; lâkin bu hal hiç kimsenin dikkatine

çarpmıyor gibiydi, ve kimse bu gri elbiseli adamla benimle olduğundan daha fazla meşgul olmuyordu.

Soğuk şerbetler, ve kıymetli kaplar içinde her iklimin en nadir meyvaları getirildi. Herr John hafif ve serbest bir kibarlıkla ikramda bulunuyordu. Bu sırada ikinci defa olarak bana hitap etti:

«Yiyiniz, denizde böyle şeyler bulamamışsınızdır.»

Hürmetle eğildim, fakat o bunu görmedi, başka birisiyle konuşmağa başlamıştı.

Herkes önümüze serili duran tabiate karşı tepenin eteğindeki çayırlara oturmak istiyor fakat toprağın rutubetinden korkuyordu. Misafirlerden biri, buraya yayacak Türk halıları olsa harikulâde olurdu, dedi. Bu arzu daha tamamiyle söylenmemişti ki, gri ceketli adam elini cebine sokmuş ve mütevazı, hattâ mahviyetli bir tavırla oradan kıymetli, altın işlemeli bir Türk halısı çekip çıkarmağa başlamış bulunuyordu. Sanki bu pek tabiî bir şeymiş gibi uşaklar halıyı alıp istenilen yere serdiler. Misafirler hiç teklifsiz onun üzerine yerleştiler. Halbuki ben adama, cebine, yirmi adımdan fazla boyu, on adımdan fazla eni olan halıya şaşkınca bakıyor, ve bilhassa hiç kimse bunda dikkate değer bir şey bulmadığı için, ne düşüneceğimi bilmeyerek gözlerimi uğuşturuyordum.

Bu adam hakkında malûmat edinmeği ve kim olduğunu sormağı pek istiyor, yalnız kime baş vuracağımı bilmiyordum, çünkü hizmet edilenlerden ziyade hizmet edenlerden korkmakta idim. Nihayet kendime bir cesaret verdim, diğerlerine nazaran daha az itibarlı görünen ve ekseriya yalnız başına duran genç bir adama yaklaştım. Şuradaki gri ceketli nazik zatın kim olduğunu bana söylemesini yavaşça rica ettim:

« Şu terzinin iğnesinden kurtulmuş tireye benziyen adam mı ? »
« Evet, şu yalnız duran adam ! »
« Tanımıyorum ? »

Diye cevap verdi ve galiba benimle uzun bir sohbete girişmemek için, arkasını dönerek diğer birisi ile şundan bundan konuşmağa koyuldu.

Güneş şimdi daha şiddetle parlamağa başlamıştı ve hanımları rahatsız ediyordu. Güzel Fanny o zamana kadar hiç kimsenin hitap ettiğini görmediğim gri ceketli adama mühmel bir tavırla dönerek, yanında bir de çadır bulunup bulunmadığına dair çocukça bir sual sordu. O bu suale, sanki kendisine lâyık olmadığı bir şeref bağışlanmış gibi, gayet derin bir reveransla mukabele etti, elini hemen cebine soktu, ve ben oradan birtakım aletlerin, sırıkların, iplerin, demir parçalarının, hulâsa

muhteşem bir çadır için lâzım olan her şeyin çıktığını gördüm. Genç beyler kurmağa yardım ettiler ve çadır halıyı tamamiyle örttü... hiç kimse bunda fevkalâde bir şey görmüyordu..

Bir müddettenberi endişe, hattâ dehşet içindeydim, fakat ilk izhar edilen arzu üzerine o adamın cebinden üç tane de binek atı, sana diyorum ki, üç tane güzel, büyük, eğerli ve takımlı yağız at çıkardığını görünce bu dehşet son haddini buldu. Allah aşkına düşün! İçerisinden zaten bir cüzdan, bir dürbün, bir işlemeli halı, ayni büyüklükte bir çadır ve bunun teferruatı olan direkler ve demirler çıkan bu cepten üç tane de eyerli at çıkıyor. Bunu kendi gözlerimle gördüğüme seni temin etmesem her halde inanmazsın!

Adamın kendisi nekadar şaşkın, nekadar mahcup görünürse görünsün, diğerleri ona nekadar az ehemmiyet verirlerse versinler, onun, bakmaktan kendimi menedemediğim soluk çehresi daha fazla tahammül edemiyeceğim derecede korkunç idi.

Misafirlerin arasından sıvışmağa karar verdim, bu iş, misafirler arasındaki ehemmiyetsiz vaziyetimi düşününce, bana kolay geliyordu. Şehre dönmek, yarın sabah Herr John'un nezdinde bir kere daha taliimi denemek ve eğer, cesaret edebilirsem, bu gri elbiseli adam hakkında kendisinden malûmat almak istiyordum. Yalnız buradan kurtulmağa bir muvaffak olabilseydim...

Hakikaten gül bahçesinden tepenin eteğine doğru sıvışmağa muvaffak olmuştum ve açık bir çimenlikte bulunuyordum. Bu sırada yolu bırakıp çimenler arasından gittiğim görülecek korkusiyle etrafıma bir göz attım. Gri ceketli adamın arkamda ve bana doğru gelmekte olduğunu görünce nasıl korktum. Hemen şapkasını çıkardı ve şimdiye kadar benim önümde hiç kimsenin yapmadığı kadar derin bir reverans yaptı. Bana bir şey söylemek istediği şüphesizdi ve ben, kabalığı göze almadıkça, bundan kaçınamıyacaktım. Ben de şapkamı çıkardım, bir reverans yaptım, ve güneşin altında, açık başla, mıhlanmış gibi durdum. Kendisine korkudan gözlerimi dikmiştim ve yılanın büyülediği bir kuş gibi idim. O da pek şaşkın görünüyordu. Gözlerini kaldırmıyor, mütemadiyen reveranslar yapıyor, bana yaklaşıyor ve hafif, mütereddit bir sesle, aşağı yukarı bir dilencinin tonunda bana hitap ediyordu:

"Kendileriyle müşerref olmadığım halde rahatsız etmek cesaretinde bulunduğum için beyefendi saygısızlığımı affetsinler, kendilerinden bir ricam var. Lûtfen müsaade buyurun...„

"Fakat, Allah aşkına, Beyefendi!„ diye korku ile sözünü kestim. "Ben sizin gibi bir insan için ne yapabilirim? Siz ki...„

İkimiz de susup kaldık ve, galiba, kızardık.

Bir an sükûttan sonra o tekrar söze başladı:

"Civarınızda bulunmak saadetine nail olduğum kısa zaman zarfında, beyefendi - arzetmeme müsaade buyurunuz, - sizin güneşte ve şöyle asil bir istihfaf ile, ehemmiyet bile vermeden yere fırlattığınız o güzel, çok güzel gölgenizi fevkalâde hayret ve takdir ile seyretmek imkânını buldum, şu ayaklarınızın ucundaki muhteşem gölgenizi... hakikaten küstahça olan teklifimi af buyurun. Acaba şu gölgenizi bana terketmeğe muvafakat buyurur musunuz?„

Sustu ve benim kafamın içinde sanki bir değirmen taşı dönmeğe başladı. Benden gölgemi satın almak istiyen böyle garip bir teklif karşısında ne yapabilirdim? Her halde delinin biridir diye düşündüm ve onun tevazuuna daha iyi yakışan bir sesle cevap verdim:

"Aman, aman, aziz dostum, kendi gölgeniz size yetmiyor mu? Bu iş bana pek acaip bir teklif gibi geliyor.„

Fakat o hemen sözümü kesti:

"Cebimde Beyefendimize pek te kıymetsiz görünmiyecek bazı şey lerim var; sizin bu paha biçilmez gölgeniz için verilecek en yüksek bedel bile bence azdır.„

Bu anda mahut cebi hatırladığım için tekrar suğuk bir örperme geçirdim ve nasıl olup ta bu adama aziz dostum dediğimi anlıyamadım. Tekrar söze başlıyarak, sonsuz bir nezaket içinde, mümkün olduğu kadar her şeyi yeniden düzeltmeğe çalıştım.

"Fakat Beyefendi, bu âciz kulunuzu af buyurunuz. Her halde fikrinizi iyice anlıyamıyorum, gölgemi size ne şekilde...„

O sözümü kesti:

"Ben sadece hemen burada şu asil gölgenizi kaldırıp cebime koymak için yüksek müsaadenizi rica ediyorum. Bunu ne şekilde yapacağımı bana bırakın. Buna mukabil, Beyefendimize karşı olan minnet hislerimin bir burhanı olarak, cebimde bulundurduğum bütün kıymetli eşya arasında bir intihapta bulunmağı kendilerine terkediyorum: Dokunduğu kapıları ve kilitleri açan ve saklı hazineleri meydana çıkaran sihirli kökler, bütün hastalıklara deva olan, bütün arzuları yerine getiren başka kökler, kendi kendine çoğalan paralar, başka paraları kendine çeken paralar, asılmış adam ipinden mamul, insana şans getiren heykelcikler, hep istediğiniz fiyatta... Fakat her halde bunlar size göre değil. Daha iyileri var: Talih külâhı, başına giyenin her türlü arzusu yerine gelir, dayanıklı şekilde tekrar tamir edilmiştir... Talih kesesi...„

"Talih kesesi„ diye sözünü kestim. Korkum nekadar büyük olursa olsun, bir kelime ile ruhumu avuçları içine almıştı. Başım dönmeğe başladı ve gözlerimin önünde iki dukalık altınların parıldadığını görür gibi oldum.

"Beyefendi keseyi gözden geçirmek ve denemek lûtfunda bulunurlar mı?„

Elini cebine soktu ve orta büyüklükte, sağlam dikilmiş kalın keçi derisi bir keseyi iki kuvvetli kaytanından çekerek çıkardı ve elime verdi. Elimi içine daldırdım ve on altın çıkardım, on daha, on daha, on daha. Hemen karşımdakine elimi uzatarak: "Haydi, alış veriş tamam, keseye mukabil gölgemi alınız.„ dedim. O da elini uzattı, sonra vakit geçirmeden önümde diz çöktü ve ben onun hayret verici bir meharetle, gölgemi başından ayak ucuma kadar yavaşça çayırdan ayırdığını, kaldırıp tomar yaparak devşirdiğini ve nihayet cebine yerleştirdiğini gördüm. Kalktı, bir kere daha önümde eğildi ve gül bahçesine dalıp gitti. Orada kendi kendine yavaşça güldüğünü duyuyormuş gibi oldum. Fakat ben keseyi sıkıca kaytanlarından tutmuştum, etrafımda yeryüzü güneşin aydınlığı içindeydi ve ben henüz kendime gelmemiştim.

2

Nihayet tekrar kendime geldim ve artık yapacak hiçbir işim kalmıyan bu yerden ayrılmağa şitap ettim. Evvlâ ceplerimi altınla doldurdum, sonra kesenin kaytanlarını boynuma sıkıca bağladım ve onu koynuma sakladım. Kimsenin dikkatine çarpmadan parktan çıktım, caddeye vardım ve şehrin yolunu tutdum. Düşüncelere dalmış olarak şehrin kapısına doğru giderken arkamdan birinin bağırdığını duydum:

"Genç efendi! Hey, genç efendi... dinlesenize!„

Dönüp baktım, ihtiyar bir kadın bana sesleniyordu:

"Genç efendi, dikkat ediniz, gölgenizi kaybetmişsiniz!„

"Teşekkür ederim anacığım!„ diyerek bu hayırhah nasihatinden dolayı kendisine bir altın fırlattım ve ağaçların altına girerek yürümeğe başladım.

Şehrin kapısında nöbetçinin:

"Efendi gölgesini nereye bırakmış?„ dediğini ve hemen bir az sonra da birkaç kadının:

"Aman yarabbi! zavallı adamın gölgesi yok!„ dediklerini duydum. Bunlar canımı sıkmağa başladı ve ben güneşe çıkmaktan şiddetle çekinir oldum. Fakat bu, her yerde mümkün olmıyordu, meselâ talisizliğim yüzünden tam erkek çocukların mektepten çıktıkları saatte bir tarafından

öbür tarafına geçmeğe mecbur kaldığım ana cadde de... Allah belâsını veresi kambur bir yumurcak, hâlâ gözlerimin önündedir, benim gölgemin bulunmadığını hemen farketti, büyük bir feryat koparak beni bu kenar mahallenin bütün edebiyatçı sokak çocuklarına haber verdi, bunlar da derhal tenkide geçip beni çirkefe boğmağa başladılar.

" Doğru dürüst insanlar güneşe çıktıkları zaman gölgelerini de beraber alırlar „ diyorlardı.

Bunlardan yakamı kurtarmak için aralarına avuç dolusu altın attım ve bazı merhametli insanların yardımiyle bir kira arabasına atladım.

Tıkır tıkır giden arabada kendimi yalnız bulur bulmaz acı acı ağlamağa başladım. İçimde git gide şu his beliriyordu: bu dünyada para liyakat ve kıymete nekadar tercih edilirse edilsin, gölgeye hattâ paradan da çok kıymet veriliyordu. Ve ben evvelce serveti nasıl vicdanıma feda etti isem, şimdi de gölgemi sırf para için vermiş bulunuyordum. Artık bu dünyada ben ne yapabilir, ne olabilirdim.

Araba benim eski otelin önünde durduğu zaman henüz pek perişan bir halde idim. Tekrar o berbat tavan arasına gitmek düşüncesi beni ürküttü. Eşyalarımı aşağı getirttim, fıkara işi bohçamı istihfafla aldım, birkaç altın fırlattım ve arabacıya en kibar otele çekmesini söyledim. Bu bina şimale karşı idi, güneşten korkum olamazdı. Arabacıyı para verip savdım, ön taraftaki en iyi odaları kendime ayırttım ve mümkün olduğu kadar çabuk buraya girip kapandım.

Şimdi ne yaptım dersin, ey benim sevgili Chamisso'm? bunu hattâ sana itiraf etmek bile benim yüzümü kızartıyor. Bu mel'un keseyi koynumdan çıkardım ve içimde kendi kendine çoğalıp büyüyen bir yangın şeklinde bir hiddetle onun içinden altın aldım, altın, altın, daima daha çok altın ve bunları yere saçtım, üzerlerine basıp geçtim, onları şıkırdattım, ve zavallı kalbimi bu parıltı ve seslerle avutarak daima maden üzerine maden fırlattım, nihayet yorgun bir haldde kendim de bu zengin yatağın üzerine çöktüm, paraları zevkle karıştırdım ve üzerlerinde yuvarlandım. Gün böyle geçti, akşam da ayni şekilde... Kapımı açmadım, gece beni altınların üçerinde yatarken buldu ve nihayet uykunun pençesine düştüm.

O zaman rüyamde seni gördüm. Senin küçük odanın camlı kapısının arkasında durup oradan, yazı masanda, bir iskeletle bir demet kuru nebatın arasında oturduğunu görür gibi oldum. Önünde Haller, Humboldt ve Linné nin kitapları açılmış duruyordu. Kanepenin üzerinde bir cilt Goethe ile Zauberring [1] vardı. Uzun zaman sana ve odandaki bütün eşyaya, sonra tekrar sana baktım. Fakat sen kımıldamıyordun, nefes te almıyordun, ölmüştün.

---

[1] Alman muharrirlerinden Fouqué nin bir şövalye romanı; «Sihirli yüzük» demektir.

Uyandım. Vakit henüz pek erkene benziyordu. Saatim durmuştu. Dayak yemiş gibiydim, üstelik te susamış ve acıkmıştım. Dün sabahtanberi hiç bir şey yememiştim. Daha biraz evvel çılğın kalbimi doyuran bu altınları isteksizlik ve bıkkınlık ile itip uzaklaştırdım. Şimdi bunları ne yapacağımı bilmiyor ve üzülüyordum. Böyle yerde kalmaları doğru değildi. Acaba kese tekrar onları alıp yok eder mi diye denedim, hayır... Pencerelerimin hiçbiri denize açılmıyordu. Yorulup kantere batarak, altınları küçük bir odada bulunan bir dolaba taşımağa ve orada paket yapmağa mecbur kaldım. Ortada yalnız birkaç avuç bıraktım, Bu işleri bitirdikten sonra bitkin bir halde bir koltuğa uzandım ve otel halkının kımıldamağa başlamalarını bekledim. İlk fırsatta yemek getirttim ve otelciyi çağırttım.

Bu adamla, oturduğum dairenin alacağı yeni şekil hakkında konuştum. Şahsî hizmetlerime bakmak için bana Bendel isminde birini tavsiye etti ve bu Bendel in sadık ve anlayışlı fiziyonömisi beni derhal sardı. O zamandanberi merbutiyeti ile hayatın sefaleti içinde bana teselli vererek yoldaş olan ve karanlık taliime tahammül etmek için yardım eden işte bu adamdır. Bütün günümü odalarımda, efendisiz uşakların, ayakkabıcıların, terzilerln ve tüccarların arasında geçirdim, eşyamı yerleştirdim ve depo ettiğim altınların hiç olmazsa bir kısmından kurtulmak için bilhassa pek çok kıymetli eşya ve mücevherat satın aldım. Fakat bu yığın hiç azalacağa benzemiyordu.

Ben bu sırada vaziyetime dair korkunç şüpheler içinde yüzülüyordum. Kapımdan dışarı çıkmağa cesaret edemiyor ve akşamları salonda kırk mum yaktırdıktan sonra karanlığı terk ederek buraya giriyordum. Mektep çocuklariyle geçen korkunç sahneyi dehşet içinde hatırlıyordum. Nekadar cesarete muhtaç olursa olsun, efkârı umumiyeyi bir kere daha denemeye karar verdim... O sırada geceleri ay ışığı vardı. Geç vakit büyük bir mantoya büründüm, şapkamı gözlerime indirdim ve bir mücrim gibi titriyerek evden çıktım. İlk defa tenha bir meydanda, oraya kadar himayelerine sığınarak gelmiş olduğum evlerin gölgesinden çıktım ve ay ışığına girdim. Mukadderatımı gelip geçenlerin ağzından işitmeğe hazırlanmıştım.

Sevgili dostum, nelere tahammül etmek mecburiyetinde kaldığımı acı acı tekrar etmeme meydan verme. Kadınlar ekseriya kendilerine telkin ettiğim derin bir merhameti ifade ediyorlardı; söyledikleri sözler çocukların alayı ve erkeklerin, bilhassa bizzat büyük bir gölgeleri olan şişman ve göbekli erkeklerin mağrur istihfafı kadar ruhumu burguluyordu. Dü-

şünceli bir tavırla ayaklarının ucuna bakmakta olan ebeveynine refakat ettiği anlaşılan güzel, lâtif bir genç kız parlak gözlerini rasgele bana çevirdi, gölgesizliğimi fark edince gözle görülür şekilde ürktü, güzel yüzünü peçesiyle örttü, başını eğdi ve sessizce geçip gitti.

Bu hale daha ziyade tahammül edemedim. Gözlerimden tuzlu nehirler akmağa başladı, kalbim parçalanmış bir halde ve sallanarak karanlığa çekildim. Emniyetle yürüyebilmek için evlerin kenarından gitmeğe mecburdum. Yavaş yavaş yürüyerek geç vakit oturduğum yere döndüm.

Geceyi uykusuz geçirdim. Ertesi gün ilk işim gri caketli adamı her yerde aratmak oldu. Belki onu bulmağa muvaffak olurdum ve eğer o da benim gibi bu çılgınca alış verişten pışman olmuş ise ne saadet . . Bendel'i yanıma çağırdım, becerikli ve hünerli bir insana benziyordu. Kendisine gri elbiseli adamı tarif ettim. Bu adam öyle bir hazineye sahip bulunuyordu ki, onsuz benim hayatım sadece bir işkence olacaktı. Kendisini ne zaman, nerede gördüğümü söyledim, orada mevcut olanların hepsini tasvir ettim ve şu alâmetleri de ayrıca ilâve ettim: Bir Dollond dürbünü, altın işlemeli bir Türk halısı, mükellef bir çadır ve nihayet yağız binek atlarını sıkı sıkıya araması lâzımdı. Ne şekilde olduğunu bildirmeyerek, bu eşyanın hikâyesiyle o esrarlı adamın alâkası olduğunu ve herkese ehemmiyetsiz görünen bu adamın zuhuriyle benim hayatımın sükûnet ve saadetinin bozulduğunu söyledim.

Sözümü bitirince taşıyabildiğim ağırlıkta altın getirdim, bunlara daha büyük bir kıymette mücevherler ve inciler de ilâve ettim.

"Bendel„ dedim, "bunlar birçok yolları açar ve imkansız görünen şeyleri kolaylaştırır; ben nasıl hasis davranmıyorsam sen de davranma, git, ve efendini, yegâne ümidi olan haberlerle sevindir.»

Gitti. Geç vakit ve mahzun bir halde döndü. Herr John'un adamlarından hiçbiri ve misafirlerinden hiçbiri gri elbiseli adamı bir parça olsun hatırlamıyordu. Bendel bunların hepsiyle görüşmüştü. Yeni teleskop meydanda idi ve kimse bunun nereden geldiğini bilmiyordu. Halı ve çadır meydanda ve hâlâ o tepenin üzerinde yayılı ve kurulu duruyordu, ve uşaklar efenndilerinin zenginliğini övüyorlardı, fakat hiçbiri bu yeni ve kıymetli şeylerin ona nereden geldiğini bilmiyordu. Herr John'da bunlardan memnundu ve nereden elde ettiğini bilmeyişine hiç ehemmiyet vermiyordu. Atlar, onlara binmiş olan genç bayların elinde ve onların ahırında idi. Bu gençler o gün atları kendilerine hediye eden Herr John'un semahatini övüyorlardı. Böyle neticesiz ve muvaffakıyetsiz de olsa, sürat ve gayreti ve akıllıca hareketi ile benden yerinde bir takdir kazanan Bendel'in

mufassal hikâyesinden yukardaki cihetler aydınlanıyordu. Kendisine, mağmum bir tavırla, beni yalnız bırakması için işaret ettim.

O tekrar söze başladı!

«Ben efendime kendisi için en mühim olan mesele hakkında malûmat verdim. Yalnız bu sabah böyle muvaffakıyetsizliğe uğradığım işi takip etmek için çıkarken kapıda rasladığım bir adamın sözlerini size nakletmek kaldı. O adamın sözleri aynen şunlardı: «Herr Peter Schlemihl'e söyleyiniz, beni artık burada göremiyecektir, çünkü deniz aşırı yere gidiyorum ve müsait bir rüzgâr şimdi beni limana davet ediyor. Fakat bir sene geçtikten sonra kendisini tekrar aramak ve o zaman ona belki daha müsait bir alış veriş teklif etmek şerefine nail olacağım. Kendisine derin hürmetlerimi arzedin ve şükranlarımdan emin olmasını söyleyin.» Kim olduğunu sordum, fakat sizin kendisini zaten tanıdığınızı söyledi.»

Bir şeyler sezerek:

«Ne şekilde bir adamdı?» diye bağırdım. Ve Bendel gri caketli adamı bana, biraz evvelki hikâyesinde aradığı adamdan bahsettiği tarzda, en küçük hattına kadar, kelime kelime tarif etti.

Ellerimi kilitleyip uğuşturarak: «Betbaht!» diye bağırdım. «Fakat bu adam aradığımız adamın tâ kendisi...» ve Bendel'in gözlerinden bir perde kalkar gibi oldu.

«Evet oydu, hakikaten oydu!» diye korkuyla bağırdı. «Ve ben, kör, ahmak herif onu tanımadım, onu tanımadım ve efendime hiyanet ettim.»

Ateşli göz yaşları dökerek kendi nefsine karşı en acı ithamlarda bulunmağa başladı ve içinde bulunduğu yeis bana bile merhamet telkin etti. Onu teselli ettim, sadakatinden şüphe etmediğimi tekrar tekrar temin ettim ve mümkün olduğu takdirde bu garip adamın izini takip etmesi için hemen limana yolladım. Fakat, müsait olmıyan rüzgârların limanda alakoyduğu birçok gemiler bu sabah denize açılmışlardı, hepsi dünyanın başka bir istikametine, hepsi başka bir sahile gideceklerdi, ve gri elbiseli adam bir gölge gibi iz bırakmadan kaybolmuştu.

— Sonu var —

Adelbert von CHAMİSSO

Tercüme eden: S. ALİ

ŞAMDANCI

BİRİNCİ PERDESİ

SAHNE I

MAÎTRE ANDRÉ, JAQUELINE

Bir yatak odası.

Jaqueline, yatağında uyumaktadır. Maître André, arkasında gecelik hırkası ve elinde bir mumla içeri girer.

Maître André — Hey! hanım! hey! Jaqueline! hehey! Jaqueline, hanım! Allah kahretsin, bu ne uyku! hey, hey! hanım! uyansana! Hey, hey, kalk Jaqueline! Bu ne uykusu! Hey, hey, hey! Yahu bana baksan a, hey! Hanım, hanım, hanım! Ben geldim, ben, André, kocan! Sana diyeceklerim var; hem de çok mühim. Hey, bana bak, baksan a yahu! Hişt, hişt! Pişt, pişt! Jaqueline, ölü müsün yahu? Ya şimdi uyanırsın, yahut ta su kovasını başına geçiririm!

Jaqueline — Ne var, ne oluyor iki gözüm?

Maître André — Ah benim namusuna kurban olduğum karıcığım! Hele şükür, uyanabildin. Yetişir artık bu kadar gerindiğin. Uyku dedin mi sende. Sana diyeceklerim var, dinle. Dün akşam, Landry, bizim kâtip...

Jaqueline — Bu da ne? Daha ortalık bile ağarmamış. Aklınızı mı kaçırdınız Maître André? Beni böyle sebepsiz ne diye uyandırıyorsunuz? Gidip yatınız Allah aşkına! Hasta mısınız yoksa?

Maître André — Ne kaçırdım, ne de hastayım; bir şey var da ondan uyandırıyorum. Bak ne söyliyeceğim şimdi; evvelâ soracağımı dinle, sonra da cevabını ver. Bak, Landry, biliyorsun ya! şu bizim kâtip, ne anlatıyor...

Jaqueline — Saat kaç Allahınız aşkına?

Maître André — Sabahın altısı. Söylediklerime iyi kulak ver; işin şaka götürür tarafı yok, gülmek niyetinde de değilim. Hanım, hanım, benim namusum da, senin namusun da şimdi senin söyliyeceklerine bakar. Vallahi bu işten kan da çıkar. Landry, bizim kâtip, bu gece ne görmüş biliyor musun?

Jequeline — Peki amma, Maître André, hastalandınızsa bunu bana daha evvel haber vermeliydiniz. Size bakmak vazifem değil mi, a canım?

Maître André — Bir şeyim yok diyorum sana. Beni dinlemeğe niyetin var mı, yok mu?

Jaqueline — Aman yarabbi! beni korkutuyorsunuz; eve hırsız mı girdi yoksa?

Maître André — Hayır, hırsız filân girdiği yok. Hele bir kalk, şuraya otur, iki kulağını aç, dinle. Landry, bizim kâtip, biraz evvel beni uyandırdı; bu gece yapılacak bir işi vardı; onu getirmiş. Yazıhanede çalışırken...

Jaqueline — Ah! üstüme iyilik sağlık! Siz o gittiğiniz kahvede bir kavga çıkarmış olacaksınız.

Maître André — Hayır, hayır diyorum sana! kavga mavga etmedim, başıma da bir şey gelmedi. Yahu! beni dinlemiyecek misin? Landry, diyorum sana, bizim kâtip, bu gece, bakmış herifin biri senin pencereden içeri usul usul giriyor. E artık fazla oluyorsun hanım, sağır mısın ne?

Jaqueline — Zahmet olacak amma, şu perdeleri açar mısınız?

Maître André — Peki, işte o da oldu. Esnemeyi yemekten sonraya bırak. Allaha şükür, bütün yaptığın bu. Aklını başına topla, Jaqueline. Ben öyle bağırır, çağırır takımından değilim. Allah bilir, sana da iyi baktım. Buraya gelirken niyetim, sana tatlılıkla muamele etmekti. Görüyorsun, niyetimi bozmuş değilim; hükmümü vermeden önce bir de seni dinlemek istedim; kendini müdafaa edesin, her şeyi açıkça anlatasın diye... Razı olmazsan ötesine karışmam. Kasabada bir tabur asker var; günahı boynuna, bir yığın süvari zabitiyle de görüşüyorsun. Sustuğun takdirde, öteden beri içime düşen şüpheleri kuvvetlendirmiş olursun.

Jaqueline — Ah! Maître André, Maître André! Siz beni sevmiyorsunuz artık. Tatlı sözlerle örtmeğe çalışıyorsunuz amma, kalbiniz-

deki o büyük aşkın yerine bir soğukluktur gelmiş. Siz benimle böyle mi konuşurdunuz? Eskiden beni dinlemeden bir söz üzerine böyle mahkûm etmezdiniz. Bir söz üzerine iki senelik aşkımız, saadetimiz, rahatımız hayal olup gitmezdi. Amma ne çare! Bütün bunlar kıskançlıktan: bana karşı soğumuşsunuz; kıskançlık ta kalbinizi boş bulup kavramış. Hakikat gözünüzün içine girse yine nafile. Sizin karşınıza çırıl çıplak masumluk çıksa, ona da bir kabahat bulursunuz. Beni sevseydiniz, böyle itham eder miydiniz?

Maître André — Şimdi bırak o sözleri, Jaqueline; mesele o değil. Landry, bizim kâtip, bir adam görmüş...

Jaqueline — Peki canım, duyduk. Hep ayni şeyi söylüyorsunuz; lâf anlamaz değilim ya? Hep ayni söz, hep ayni söz! dayanılır mı buna?

Maître André — A kuzum, ne diye cevap vermezsin?

Jaqueline — (*Ağlıyarak*) Aman Allahım!. Ne kara taliim varmış! Ne olacak şimdi benim halim? belli, sizin istediğiniz beni öldürmek. Bana ne isterseniz yaparsınız; siz erkeksiniz, ben kadın; kuvvet sizde. Elden ne gelir? Zaten bekliyordum; beni ezmek için ilk fırsattan istifade ediyorsunuz. Artık başımı alıp gitmekten başka çare kalmadı; gider bir manastıra kapanırım. Kabil olsa da sahralara düşsem; artık geçmiş, bir daha gelmiyecek zamanın hatırasını beraber götürür, oralarda kalbime gömerim.

Maître André — Karıcığım,karıcığım! Allah aşkına, evliyalar hürmetine! benimle alay mı ediyorsun?

Jaqueline — Yooo!... her şeyin bir tadı var, Maîtne André. Ciddi mi konuşuyorsunuz?

Maître André — Sen şakaya mı dinledin?... Vallahi artık sabrım kalmadı; ne diye seni mahkemeye götürmüyorum bilmem.

Jaqueline — Mahkeme kapılarına mı düşeceksiniz, Maître André?

Maître André — Evet, mahkemeye gideceğim. Nuh diyor da peygamber demiyor; insanı dinden imandan çıkaracak be!... İnadın böylesi de görülmüş, duyulmuş şey değil.

Jaqueline — (*Telâşla ayağa kalkarak*) Demek pencereden bir adamın girdiğini gördünüz? Efendi, siz bunu gördünüz mü, görmediniz mi?

Maître André — Kendi gözümle görmedim.

Jaqueline — Kendi gözünüzle görmediniz, bir de beni mahkemeye götürmek istiyorsunuz, öyle mi ?

Maître André — Cevap vermediğin takdirde vallahi de götüreceğim.

Jaqueline — Maître André; büyük anneme annesi ne dermiş biliyor musunuz? Bir koca, karısına itimat edince dedikodulara kulak asmaz; fakat bir kere de kabahatli olduğuna kanaat getirirse artık karısiyle komuşmıya bile lüzum görmez, dermiş. İnsan şüphe edince, tahkik eder; delil bulamayınca sesini çıkarmaz; haklı olduğunu ispat edemiyenin de hakkı yok demektir. Hadi gelin, çıkalım buradan.

Maître André — Ya ! demek böyle ?

Jaqueline — Evet böyle! yürüyün; arkanızdan geliyorum.

Maître André — Peki amma bu saatte böyle nereye gidilir ?

Jaqueline — Mahkemeye.

Maître André — Mahkemeye mi? Amma Jaqueline...

Jaqueline — Yürüyün, yürüyün; insan tehdit edince sonuna kadar gitmeli.

Maître André — Dur bakalım, dur ; biraz kendine gel.

Jaqueline — Gelmiyeceğim işte; madem ki beni mahkemeye götürmek istiyorsunuz, şimdiden tezi yok.

Maître André — Kendini nasıl müdafaa edeceksin ? bunu şimdi bana da söyliyebilirsin.

Jaqueline — Olmaz; burada hiç bir şey söylemem.

Maître André — Neden ?

Jaqueline — Mahkemeye gitmek istiyorum da ondan.

Maître André — Ah ! bu kadın beni deli edecek... Kulaklarıma inanamıyorum. Ah, benim gökleri yerleri yaratan Ulu Tanrım ! ben bunun üzerine hasta olmazsam iyidir.

Jaqueline — Hadi, gelseniz e !

Maître André — Ne ? Nasıl ? Sahi mi ? Beni dinle bir defa. Yatağıma yatmış uyuyordum. Vallahi, duvarlarım şahit, hem de canu gönülden uyuyordum. Lanrdy, bizim kâtip, şimdiye kadar kimsenin aleyhinde bulunmamış, on altı yaşında bir çocukcağız, dünyanın en saf çocuğu, geceyi bir defter kopya etmekle geçirmiş ve pencereden

bir adamın girdiğini görmüş. Bunu gelip bana söylüyor, ben de arkama hırkamı giyiyorum, dostça size geliyorum, lûtfen bana bunun ne demek olduğunu izah edin diyorum. Siz de tutup bana hakaret ediyorsunuz. Beni azgın bir adam yerine koyarak yatağınızdan fırlıyor, boğazıma atılıyorsunuz. Bu kadarı da olmaz artık... Şimdi ben sekiz gün doğru dürüs bir hesap yapamam. Jaqueline, karıcığım, sen bana böyle mi yapmalıydın?

Jaqueline — Hadi, hadi... sana Allah acısın!

Maître André — Amma yavrucuğum, bana cevap versen ne olur sanki? Beni sahiden aldatabileceğin aklımdan geçer mi sanıyorsun? Bir kelime söylesen kıyamet mi kopardı? Ne diye söylemek istemiyorsun? Penceremizden giren belki de hırsızın biriydi... Bu mahalle pek tekin değil; mahalleyi değiştirsek hiç de fena etmeyiz. Benim pırlanta karıcığım! güzelim benim! bu asker makulesini gözüm tutmuyor vesselâm! Gezmeğe, tiyatroya, baloya, nereye gitsek, hattâ evimizde bile bu adamlar peşimizi bırakmıyorlar: baş başa bir çift lâkırdı etmek istesem, ya apoletleri ağzıma girer, yahut da kocaman eğri bir kılıç bacaklarıma dolaşır. Gözü yılar herifler değil ki!... Kim bilir, belki de bir tanesi kalkıp senin pencereye tırmanıvermiştir. Senin bir şeyden haberin yok; görüyorum. Onlara yüz veren sen değilsin. Bu heriflerden her şey umulur. Hadi, hadi, ver elini; bana küstün mü Jaqueline?

Jaqueline — Küserim ya! beni mahkemelere sürüklemeğe kalkıyorsunuz. Hele bunu annem bir duysun, bakın size neler eder.

Maître André — Eh! sen de söylemeyiver yavrum! Aramızdaki ufak tefek dargınlıkları başkalarına söylemekte ne mana var? Bunlar öyle hafif bulutlardır ki, bir an gökten geçerler ve sonra gök yüzü eskisinden daha sakin, daha temiz olur.

Jaqueline — Hele şükür! verin şimdi elinizi.

Maître André — Beni sevdiğini bilmiyor muyum sanki? Sana körü körüne itimat etmiyor muyum? Şu Landry'nin bahsettiği pencere tam senin odaya açılmıyor; avlıdan bostana geçilir. Komşumuz Pierre usta bizim çardaklardan bir şey aşırmağa gelmiş olabilir, hayret etmem. Haydi, üzülme artık; bu akşam bahçıvanı bekletirim, bahçenin yoluna da kurt kapanını koydururum; yarın karşı karşıya geçer güleriz.

Jaqueline — Ayakta durmıya mecalim kalmadı; beni boş yere uyandırdınız.

Maître André — Dinlen karıcığım, dinlen; gidiyorum, seni yalnız bırakıyorum. Haydi, Allaha ısmarladık, bu meseleyi unutalım. Görüyorsun ya yavrum, odanda bir yeri araştırmaya kalkmadım; bir dolap bile açmadım, sözüne inanıyorum; öyle hissediyorum ki senden haksız yere şüphelendiğim, masum olduğunu anladığım için seni yüz kat daha çok seviyorum. Yakında bütün bu yaptıklarımı tamir ederim; sayfiyeye çıkarız, sana bir hediye alırım. Allah rahatlık versin! Görüyorsun ya! şöyle karşı karşıya geçip konuşmak ne iyi oluyor; insan nihayet anlaşıyor.

SAHNE II

JAQUELİNE, CLAVAROCHE

Jaqueline yalnız kalınca bir dolabı açar, içinde yüzbaşı Clavaroche görülür.

Clavaroche — (*Dolaptan çıkarak*) Uf!...

Jaqueline — Çabuk çıkın! Kocam şüphe etmeğe başladı; sizi görmüşler, fakat tanıyamamışlar. Nasıl, dolabın içinde rahat mıydınız?

Clavaroche — Hiç sorma!

Jaqueline — Vakit kaybetmiyelim; ne yapacağız şimdi? Kimse farkına varmadan nasıl buluşmalı, nasıl hareket etmeli? Bahçıvan bu akşam nöbet bekliyecek, benim hizmetçiye de güven olmaz ki! Başka bir yerde mi buluşsak acaba? Burda imkânı yok. Böyle küçük bir şehirde insanın her yaptığı görülür. Üstünüz başınız toz içinde, galiba topallıyorsunuz da.

Clavaroche — Dizim de, başım da ezildi. Kılıcımın kabzası az daha böğrüme giriyordu. Şu halime bir bakın; değirmenden çıkmış gibiyim.

Jaqueline — Eve gider gitmez mektuplarımı yakın. Bulurlarsa mahvolurum. Landry, bir kâtip, buraya girdiğinizi görmüş; alacağı olsun onun! Ne yapmalı, nasıl bir çare bulmalı? Ne yapalım, söyleseniz e! Yüzünüz ölü benzi gibi sapsarı.

Clavaroche — Dolabın kapağını üstüme kapadığınız zaman biçimsiz bir vaziyetteydim; hani şu kavanozlarda ispirto içinde saklanan acaip mahlûklar vardır ya, onlar gibi...

Jaqueline — Peki, ne yapacağız şimdi?

Clavaroche — Adam sende! Bundan kolay ne var?

Jaqueline — Peki amma ne?

Clavaroche — Ne bileyim ben? fakat kolay işte. Bu benim başıma ilk defa mı geliyor sanki? Aman bittim! Bir bardak su!

Jaqueline — (*Bir masayı göstererek*) İşte orada. Bana kalırsa, en iyisi çiftlikte buluşmak.

Clavaroche — Ah bu kocalar! bir uyandılar mı, ne baş belâsı kesiliyorlar! Bizim üniformanın haline diyecek yok doğrusu; tam resmigeçitlik kıyafet! (*Su içer*) Allah kahretsin! bu tozlardan aksırmamak için cehennem azapları çektim. Fırçanız var mı burada?

Jaqueline — İşte tuvalet masam; ne lâzımsa alın.

Clavaroche — (*Üstünü başını fırçalıyarak*) Çiftliğe gidip te ne yapacağız? Ne de olsa kocanız yumuşak huylu bir insan. Geceleri böyle çıkagelmek âdeti midir?

Jaqueline — Allaha çok şükür hayır! Hâlâ tüylerim ürperiyor. Fakat unutmayın ki, şimdi aklına bir şeyler koymuş; en fazla sizden şüphelenecek.

Clavaroche — Niçin benden?

Jaqueline — Niçin mi? bilmem... bana öyle geliyor. Ben size bir şey söyliyeyim mi, Clavaroche? bu hakikat denilen şey çok tuhaf; hayaletlere benzer bir tarafı var; görürsün de dokunamazsın.

Clavaroche — (*Üniformasını düzelterek*) Hadi canım sen de! her şeyin er geç bilineceğini söyliyenler, ya torun sahibi olmuş ihtiyarlar, yahut ta polis müdürleridir. Akılları sıra bunun izahı da şudur: bilinmiyen şey bizce meçhuldür, binaenaleyh mevcut değildir. Beni saçmalıyor sanırsınız amma, hele bir düşünün, görürsünüz ki haklıyım.

Jaqueline — Dediğiniz gibi olsun. Korkudan ellerim, dizlerim kesildi. Bu korku yok mu, başıma gelecekten de fena.

Clavaroche — Sabredin! her şeyi yoluna koyarız.

Jaqueline — Amma nasıl? Söyleyin. Bakın ortalık aydınlandı.

Clavaroche — E canım, bu ne telâş! Bu ürkek ürkek bakışlarınızla melekler gibi güzelsiniz. Durun bakalım, şöyle oturun da bir düşünelim. Üstüm başım biraz düzeldi. Deminki perişanlığım kalmadı.

Ah! şu sizin kahrolası dolap yok mu! Size fistan olmak da zor şey doğrusu...

Jaqueline — Şakayı bırakın, beni meraktan öldürüyorsunuz.

Clavaroche — Pek âlâ sevgilim, dinleyin şimdi, size prensiplerimi söyliyeyim. İnsan, yolunun üstünde kıskanç koca denilen muzır mahlûka raslayınca...

Jaqueline — A! Clavaroche, hiç olmazsa benim hatırımı sayın.

Clavaroche — Sözüm ağrınıza mı gitti? (*Jaqueline'nin elini öper*)

Jaqueline — Hiç olmazsa biraz daha yavaş konuşun.

Clavaroche — Her nevi mahzuru önlemek için üç emin çare vardır. Birincisi, ayrılmak... Amma o, bizden uzak.

Jaqueline — Beni korkudan öldüreceksiniz.

Clavaroche — İkincisi, şüphesiz en iyisi, hiç bir şeye kulak asmamak ve icabında...

Jaqueline — E?

Clavaroche — Hayır, bu da işimize gelmez. Püf desen uçacak bir kocanız var; kılıcı kınında bırakmalı. Şimde üçüncü çare kalıyor; bu da bir *şamdancı* bulmak.

Jaqueline — Şamdancı mı? O da ne?

Clavaroche — Biz alayda iken gürbüz, iriyarı bir delikanlı vardı. İstediğimiz zaman kaputumuzu, şemsiyemizi taşırdı. Ona şamdancı derdik. Bir kadın dansa kalkınca, o ciddi ciddi gider, onun sandalyesine oturur ve yelpazesiyle oynıyarak kadını mahzun gözlerle kalabalığın içinde takip eder; kadın, locasından çıkarken ona elini verir ve kadın bir şey içince bardağı kurula kurula yanındaki konsolun üzerine kor. Kadına biri hayran oldu mu onun koltukları kabarır; kadına biri kabalık etti mi, dövüşür. Koltuğun bir yastığı mı eksik? derhal koşar, atılır ve nerden bulursa bulur, getirir; çünkü o, evi köşesiyle bucağiyle bilir. Evin bir eşyası gibidir. Sofalarda ışıksız dolaşır. Bir tarafta bir şenlik var da dilber oraya mı gitmek istiyor? o, gün doğmadan traş olur; daha öğle vakti meydandaki veya caddeki iskemlelerden ikisi üzerine eldivenlerini kor, peyler. Ona, ne diye kadının arkasından gölge gibi gittiğini sorun, bilmez, bir şey de diyemez. Kadının da bazan ona bir gülümsemeyle cesaret verdiği, yahut vals ederken parmaklarının ucunu yana yana sıkmasına müsaade ettiği de olur. Hani saray-

larda bir takım asilzadelere fahrî ünvanlar verilir, büyük merasimlere iştirak ederler, fakat nazırlar içtimaında yerleri yoktur; o da işte onlar gibidir. Hasılı, gördüğü lûtuf, hakikî lûtufların başladığı yerde biter; kadınların görülen her şeyine nail olur amma, arzu edilen hiç bir şeylerine erişemez. Başkaları işlerine pek yarıyan bu kuklanın arkasında izlerini belli etmeden muratlarına ererler... Şöminenin saçağı altında olup bitenlere o perdelik eder. Kocanın kıskanacağı tutarsa onu kıskanır; dedikodu oldu mu, onun üstüne döner. O, gider, gelir, telâş eder; bırakırlar, akıntıya kürek çeker. Onun işi budur. Bu sayede sinsi âşıkla onun pek masum sevgilisi bir türlü açılmaz, yırtılmaz bir perdeye bürünerek ona da, mütecessislere de kıs kıs gülerler.

Jaqueline — Vallahi hiç güleceğim yoktu... Peki bu adamcağıza şamdancı adını, bu tuhaf adı neden takmışlar?

Clavaroche — Şamdancı, yani şamdanı...

Jaqueline — Peki, peki, anladım...

Clavaroche — Acaba güzelim, tanıdıklarınız arasında, vallahi hiç te tatsız olmıyan bu önemli vazifeyi başarabilecek, hüsnüniyet sahibi bir kimse yok mudur? Hele bir düşünün, araştırın bakalım. (*Saatine bakar*) Ooo! saat yediye gelmiş. Ben artık gideyim. Bugün nöbetçiyim.

Jaqueline — İyi amma Clavaroche, doğrusu burada kimseyi tanımıyorum; böylesine adam aldatmayı beceremem gibi geliyor bana. Nasıl olur, bir gence cesaret vermek, kalbini çelmek, ümide düşürmek, belki de büsbütün âşık etmek ve sonra da çekeceği ıztırapla oynamak... Sizin bu bana teklif ettiğiniz şey, fettanlığın ta kendisi.

Clavaroche — Biribirimizden ayrılmak daha mı iyi? Bu müşkül vaziyette, her ne pahasına olursa olsun, şüpheleri bizden uzaklaştırmak lâzım değil mi?

Jaqueline — Peki neden bu şüpheleri bir başkasının üzerine çevirmeli?

Clavaroche — Şüphelerin bir yere konması lâzım da ondan. A gözüm! Kıskanç bir kocanın şüpheleri kırlangıç değil ki havada süzülüp dursun; ergeç bir yere konacak; iyisi mi, yuvalarını hazırlarsın.

Jaqueline — Hayır, ben bunu yapamam. Zaten yapsam bile yine adımı lekelemiş olmıyacak mıyım?

Clavaroche — Böyle şey olur mu? İcap ettiği zaman masumiyetinizi isbat edemez misiniz? Sevdalı başka, sevgili başka.

Jaqueline — Öyle amma....

Clavaroche — (*Pencereye yaklaşarak*) Bakın işte, bahçede bir ağacın altına üç delikanlı oturmuş; kocanızın kâtipleri olacak. İçlerinden beğenin beğendiğinizi; bir dahaki gelişimde onlardan birini size delice âşık olmuş bulmalıyım.

Jaqueline — Nasıl olur canım? ben onlarla şimdiye kadar bir çift lâkırdı etmiş değilim.

Clavaroche — Canım, sen de Havva'nın kızı değil misin? Hadi Jaqueline, peki diyiverin.

Jaqueline — Ummayın benden öyle şey.

Clavaroche — Oldu, oldu, teşekkür ederim. Allaha ısmarladık, benim sarışın ve ürkek sevgilim! Zarifsiniz, gençsiniz, güzelsiniz, hem de seviyorsunuz... Birazcık değil mi, madam? İş başına! oltayı bir atıverin!

Jaqueline — Ne pervasızsınız, Clavaroche.

Clavaroche — Mağrur ve pervasız. Beni beğendiğiniz için mağrur, sizi muhafaza etmek için pervasız...

SAHNE III

FORTUNİO, LANDRY, GUİLLAUME.

Sahne değişir ve bir bahçeyi gösterir. Sağda, yazıhanenin pencereleri görünür.

Landry — Evet azizim, mesele zatı âlinize arzettiğim gibidir.

Fortunio — Ne garip, ne esrarlı macera!...

Landry — Sakın ötede beride söyleyim demeyin. Beni işimden edersiniz.

Fortunio — Hem esrarlı, hem de ne harikulâde! Evet, kim olursa olsun, bahtiyar adammış.

Landry — Bir şey söylemiyeceğinize söz veriyorsunuz ya? Maître André bana yemin verdirdi.

Guillaume — Komşudan, kıraldan ve kadınlardan hiç bahsetmeğe gelmez.

Fortunio — Böyle şeylerin olabileceğini düşündükçe içim içime sığmıyor. Demek Landry, sen bunu sahiden gördün?

Landry — Yeter artık; bu bahsi kapıyalım.

Fortunio — Sessizce yürüdüğünü duydun, öyle mi?

Landry — Evet, duvarın arkasında hafif, sessiz adımlar...

Fortunio — Pencere yavaşça gıcırdadı, değil mi?

Landry — Ayak altında bir kum tanesi gibi...

Fortunio — Sonra, kapıdan içeri giren adamın duvara akseden gölgesi...

Landry — Pelerine bürünmüş, bir hayalet gibi...

Fortunio — Pancurun arkasında bir el...

Landry — Bir yaprak gibi titrek...

Fortunio — Sofada zayıf bir ışık, sonra bir buse, daha sonra uzaktan uzağa birkaç adım...

Landry — Sonra sükût... Perdeler kapandı, ışık kayboldu...

Fortunio — Ah! ben senin yerinde olsaydım, sabaha kadar orada dururdum.

Guillaume — Sen Jaqueline'e vurgun musun yoksa? Maşallah, maşallah!

Fortunio — Tanrı şahidim, ben Jaqueline'e bir defa gözlerimi kaldırıp bakmış değilim; onu sevmeğe rüyada bile cesaret edemem. Bir defa baloda gördüm. Elim eline değmedi; dudaklarından benim için bir kelime çıkmadı. Ne yapar, ne düşünür hiç bilmem. Yalnız, öğleden sonra, bahçede gezintiye çıktığı zaman, pencerenin camlarını nefesimle temizler, ağaçlıklı yolda yürüyüşünü seyrederim.

Guillaume — Mademki ona âşık değilsin, ne diye sabaha kadar kalırdım diyorsun? Landry en doğrusunu yapmış; gidip her şeyi olduğu gibi Maître André'ye anlatmış.

Fortunio — Landry öyle istemiş, öyle yapmış. Romeo, Jülyet'ine kavuşsun da... Keşke ben sabah kuşu olaydım da onlara tehlikeyi haber vereydim!

Guillaume — Yine her zamanki gibi çılgınca hayaller!... Jaqueline'in âşığı olmuş olmamış, bundan sana ne? Her halde alayın zabitlerinden biridir.

Fortunio — Ah! o sırada yazıhanede olsaydım! Bütün bunları görseydim!

Guillaume — O bizim kitapçı yok mu? seni romanlariyle hep o zehirliyor; Allah kurtarsın seni! Bundan senin ne kârın olur ki? So-

nunda eline bir şey geçmiyecek olduktan sonra... Yoksa sen, sana da sıra geleceğini mi umuyorsun? Küçük bey, her halde günün birinde beni de düşünürler, diyor. Zavallı çocuk! Sen bizim taşra dilberleri nedir bilmezsin. Onların nazarında metelik etmeyiz; bizi çok çok terzi kızlarına lâyık görürler. Onların gözü hep kılıçlıdadır. Bir defa tadını aldılar mı, alayın zabitleri değişir, onların gönlü değişmez. Askerler hep biribirine benzerler. Birini seven binini sever. Değişen, yalnız yakalarındaki renktir; yeşilken lâcivert, yahut kırmızı olur. Hem hepsi de kaytan bıyıklı değil mi? Hepsinde ayni fiyaka yok mu? Konuştukları dil, verdikleri zevk ayni değil mi? Hepsi bir kalıptan çıkma; kadınların, onları biribirinden ayırt edemedikleri de olur.

Fortunio — Seninle konuşup ta ne olacak? İşin gücün pazarlarını, tatil günlerini sokaklarda oyun oynıyanları seyretmekle geçirmek.

Guillaume — Senin işin de bir başına pencerene oturup, saksıların arasından bakmak. Aradaki fark da bu. Sen bu şairane hulyalarla tımarhanelik deli olacaksın. Hadi içeri; aklın nerede? çalışma zamanı geldi.

Fortunio — Ah! gece Landry ile ben de kalsaydım!...
(Yazıhaneye girerler).

SAHNE IV

JAQUELİNE, MADELON

Jaqueline — Eriklerimiz güzel olacak bu sene; çardaklarımız da bak ne hoş. Gel biraz şu tarafa doğru gidelim.

Madelon — Nedense havadan çekinmiyorsunuz, madam; pek sıcak değil bu sabah.

Jaqueline — Ne tuhaf! Bu evde iki senedir oturuyorum da bahçenin bu kısmına iki defa olsun geldiğimi hatırlamıyorum. Bak şu hanımellerine. Şu çardaklara sarmaşıklar ne güzel tırmanır.

Madelon — Üstünüze bir şey de almadınız; başınız açık inmek istediniz.

Jaqueline — Aklıma gelmişken sana bir şey sorayım. Şu aşağıki odada oturan delikanlılar kim? Bana mı öyle geliyor? bize bakıyorlar galiba? Biraz evvel buradaydılar.

Madelon — Tanımıyor musunuz? Maître André'nin kâtipleri.

Jaqueline — Hele, hele! Sen tanıyor musun, Madelon? Söylerken yüzün kızarır gibi oluyor.

Madelon — Ben mi, ben mi, madam? Tanıyıp ta ne yapayım? Her gün gördüğüm için biliyorum; her gün de değil ya... pek te tanıyorum diyemem.

Jaqueline — Hadi, hadi; kızardın, itiraf et. Hem bunda utanacak ne var? buradan gördüğüme göre, bu delikanlılar pek te fena değil. Söyle, hadi, hangisini beğeniyorsun? Bana biraz içini aç. Sen güzel bir kızsın, Madelon; bu delikanlılar sana kur yapmışlar, ne zararı var?

Madelon — Bir zararı var demiyorum; halleri, vakitleri yerinde gençler; aileleri de kibar insanlar. İçlerinde küçük bir kumral var ki, büyük caddeden geçtiği zaman, kızlar selâmını almamazlık etmezler.

Jaqueline — (*Eve doğru giderek*) Hangisi? Şu kalemini yontan mı?

Madelon — Yok efendim, o mösyö Landry; söz söylemesini bilmiyen, kaba saba gencin biri.

Jaqueline — Şu öteki, yazı yazanı mı?

Madelon — Değil, değil, o da değil. O dediğiniz, mösyö Guillaume. Akıllı uslu bir delikanlı, amma saçları kıvırcık değil; sonra pazarları dansa kalktığı zaman acınacak bir hale giriyor.

Jaqueline — Peki hangisi öyleyse? Yazıhanede başka kimseyi görmüyorum.

Madelon — Pencereden şu üstü başı temiz, saçları düzgün genci görmüyör musunuz? Bakın işte, bir dosyayı karıştırıyor; küçük Fortunio.

Jaqueline — Ha evet, gördüm. Doğrusu o masum haliyle hiç te fena değil. Kendini sakın, Madelon; bu melekler, kızları baştan çıkarırlar. Bu mavi gözlü küçük bey, satıcı kızlara kur yapıyor demek? Peki amma Madelon, ne diye öyle dudak büküyorsun? Hiş te fena seçmemişsin. Demek bu delikanlı söz söylemesini biliyor, dans ta öğrenmiş?

Madelon — Affedersiniz amma, madam, eğer birini seviyorsa bu ben değilim. Bahçede dolaştığınız zaman başınızı çevirip baksaydınız, çok defa kolları göğsünde, yazı kalemi kulağında, uzun uzun size baktığını görürdünüz.

Jaqueline — Alay mı ediyorsunuz matmazel? Kiminle konuştuğunuzu unutuyor musunuz?

Madelon — Bir köpek te başpapaza bakabilir; hattâ köpek baktı diye başpapazın memnun olduğunu söyliyenler bile vardır. Bu genç, hiç te akılsız değil; babası da zengin bir mücevheratçı. Ayıp değil ya; göze yasak olmaz.

Jaqueline — Kim demiş ki bana bakıyor? Size açılıp bir şey söylemedi ya?

Madelon — Siz de bilirsiniz, madam, bir genç başını çevirdi mi, kadınlar pekâlâ nereye baktığını anlarlar. Bunun için kadın olmıya da lüzum yok ya... Ne söyliyeceğini bilmiyor muyum ki?

Jaqueline — Üşüdüm. Gidin bana atkımı getirin, bu saçma lâkırdıları da bırakın.

SAHNE: V

JAQUELİNE, BAHÇIVAN

Jaqueline — Bahçıvan değil mi şu ağaçların arasındaki? Hey, Pierre, baksanız a!

Bahçıvan — Beni mi çağırdınız, madam?

Jaqueline — Evet, evet. İçeri girin de, Fortunio isminde bir kâtip varmış, buraya gelsin; kendisine bir şey söyliyeceğim.

Bahçıvan — İşte kendisi geliyor. Mösyö Fortunio, hanım sizinle konuşmak istiyor.

SAHNE: VI

FORTUNİO, JAQUELİNE

Fortunio — Bir yanlışlık olmasın madam; beni istemişsiniz.

Jaqueline — Buyurun, oturun; yanlışlık yok. Mösyö Fortunio, çok müşkül, çok sıkıntılı bir vaziyetteyim. Size bir söyliyeceğim var; amma bunu nasıl söyliyeceğim ve niçin size söyliyeceğim bilmiyorum.

Fortunio — Ben üçüncü kâtibim. Eğer mühim bir işse, birinci kâtip Guillaume var; ister misiniz çağırayım?

Jaqueline — Hayır, hayır. Mühim bir iş olsa kocam ne güne duruyor?

Fortunio — Ben size faydalı olabilir miyim? Bana emniyetle söyliyebilirsiniz. Gerçi pek gencim, fakat size hizmet edebilmek için seve seve canımı veririm.

Jaqueline — İşte kibarca, yiğitçe bir söz; fakat aldanmıyorsam, beni tanımıyorsunuz.

Fortunio — Ufukta parlıyan yıldız kendisine bakan gözleri bilmez, fakat dağın yamacında yürüyen en meçhul çoban bile o yıldızı tanır.

Jaqueline — Size bir sır söyliyeceğim, fakat iki sebepten tereddüt ediyorum. Birincisi, beni ele vermeniz; ikincisi de, benim işimi görmekle beraber hakkımda fena bir fikir edinmeniz.

Fortunio — Beni denemek istemez misiniz? Çok rica ederim, bana itimat edin!

Jaqueline — İyi amma, kendiniz de söylediniz, pek gençsiniz. Kendinize güvenirsiniz amma, bir de bakarsınız ki...

Fortunio — Hayır madam, kalbimden gelen sese ben de güvenebilirim, başkaları da.

Jaqueline — Ah, insan, başı sıkışınca, ihtiyat nedir bilir mi? Bakın bir dinleyen olmasın.

Fortunio — Bu bahçede kimse bulunmaz; yazıhanenin kapısını da kapadım.

Jaqueline — Hayır, imkânı yok, söyliyemiyeceğim. Sizi boş yere rahatsız ettim, affedersiniz; bunu unutun.

Fortunio — Ne yazık! talihsiz bir adammışım. Nasıl emrederseniz...

Jaqueline — Benim vaziyetim de pek garip; kimselerinkine benzemiyor. Size şurasını söyleyim ki, benim, tamamiyle bir dosta değilse de, dostça bir harekete, bir dostluğa ihtiyacım var. Ne yapacağımı şaşırdım. Bahçede geziyor, çardaklara bakıyordum; sonra ne bileyim, sizi pencerede gördüm, çağırtayım dedim.

Fortunio — Cilvesi ne olursa olsun, taliin bana sunduğu bu lütfû siz elimden alıvermeyin. Yine tekrar edeceğim; yolunuzda seve seve ölürüm.

Jaqueline — Bu sözü fazla tekrar etmeyin... Yoksa büsbütün susarım.

Fortunio — Neden? size kalbimi söylüyorum.

Jaqueline — Neden, neden? Ne siz işin aslını biliyorsunuz, ne de ben düşünmek istiyorum. Hayır, benim sizden istiyeceğim şey, çok şükür, insanı ölüme götürmez; ehemmiyetsiz, hiçten birşey. Siz daha çocuksunuz. Belki beni güzel buluyorsunuz da, hiç düşünmeksiniz bana tatlı, sevdalı sözler söylüyorsunuz. Ben sizin sözlerinizi böyle karşılıyorum; pek tabiî, sizin yerinizde hangi erkek olsa böyle söylerdi.

Fortunio — Ben ömrümde yalan söylemedim, madam. Doğru, ben bir çocuk sayılırım ve sözlerime de itimat edilmiyebilir, fakat doğru olduklarını Allah bilir.

Jaqueline — Neyse; rolünüzü benimsemişsiniz; dediğinizden dönmüyorsunuz. Bunları bırakalım; şu iskemleyi alın da oturun.

Fortunio — Emredersiniz.

Jaqueline — Size garip görünecek amma, müsade edin de bir şey sorayım. Madelon, bizim oda hizmetçisi, babanızın kuyumcu olduğunu söyledi. Her halde şehirdeki tüccarlarla tanışır, görüşür.

Fortunio — Elbette madam; diyebilirim ki tanınmış tüccarlar arasında bizim mağazayı bilmiyen yoktur.

Jaqueline — O halde sizin de çarşıya gidip geldiğiniz olur; caddedeki dükkânlarda da sizi tanırlar.

Fortunio — Şüphesiz madam.

Jaqueline — Dostlarımdan bir kadının hasis ve kıskanç bir kocası var. Kendinin de serveti yok değil amma, istediği gibi sarfedemiyor. Eğlenceleri, zevkleri, süsü, kaprisleri diyelim - kaprissiz kadın olur mu? - velhasıl her şeyi kayde, kontrole tâbidir. Sene sonunda büyük büyük masraflara girişebilir amma, her ay, hemen her hafta, satın aldığı şeyler üzerinde bir kavgadır gider. Kısacası, kadıncağız bolluk içinde darlıkta. Çekmecesi zengin, kendi fakir. Parası hiçbir işine yaramıyor. Kadınlar için de tuvalet, bilirsiniz, mühim meseledir. Bunun için, her şeyi göze alıp birkaç hiyleye baş vurmuş. Mağazalardan gelen hesaplar, kocasının "birinci derecede zarurî„ dediği alelâde masraflarla doludur; bu nevi masraflar, kimseden gizlenmeden ödenir. Fakat, evvelden kararlaştırılmış muayyen tarihlerde getirilen diğer bazı gizli hesaplarda kadının "ikinci derecede zarurî„ dediği ufak tefek masraflar bulunur ki bunlar haddi zatında hakikî masraflardır ve düşüncesi kıt adamlar, bu masrafları zait görürler. İşte bu suretle her şey yoluna girer;

herkesin gönlü olur ve makbuzlardan şüphe etmiyen koca, kadın elbiselerinden pek anlamadığı için, karısının üzerinde gördüğü elbiselerin kendi parasiyle ödendiğini farketmez.

Fortunio — Ben bunda bir fenalık gürmüyorum.

Jaqueline — Şimdi bakın ne oluyor. Biraz vesveseli olan koca, elbiselerin çoğaldığını farketmiyor amma, paranın azaldığını farkediyor. Hizmetçilerini tehdit ediyor, kasasını yumrukluyor ve alış veriş ettiği tüccarları azarlıyar. Tek başına kalan zavallı kadın, bu işte hiç para kaybetmiyor amma, elbise arzusiyle sabahtan akşama kadar yanıp tutuşuyor. Artık ne sırdaşlar kalıyor, ne gizli hesaplar, ne da meçhul masraflar. Bu arzu içini kemiriyor ve kadın, her ne şekilde olursa olsun, arzusunu tatmin etmek istiyor. Şimdi, becerikli, bilhassa dilini tutmasını bilen, yüksek tabakadan olduğu için kimsenin şüphesini uyandırmıyacak bir delikanlıya ihtiyaç var. Bu delikanlı, dükkânlara gidecek, kadına lâzım olan şeyleri, daha doğrusu bana lâzım olsun dediği şeyleri alacak... kendisine alıyormuş gibi alacak. Bunun için de bu delikanlının eve her zaman gelen, elini kolunu sallıya sallıya girip çıkanlardan olması lâzım. Bittabi zevk sahibi olacak, nereden ne alınır bilecek. Bir de meselâ şehirde güzel, süse düşkün bir kız olur da delikanlının onda gözü olduğu söylenirse daha âlâ olur. Sizin böyle bir şeyiniz yok mu acaba? O zaman kimsenin bir diyeceği kalmaz; her aldığını sevgilisi için alıyor derler... İşte böyle birini bulmalı.

Fortunio — O hanıma söyleyin, emrine amadeyim; elimden geleni yaparım.

Jaqueline — Fakat bu iş olursa, takdir edersiniz ki sırdaşın eve, demin söylediğim gibi, serbestçe girip çıkabilmesi için yalnız kâtipler arasında kalması doğur olmaz, değil mi? O, sofraya oturmalı, salona girmeli. Takdir edersiniz ki, sır saklıyabilmek pek güç bir fazilettir. Minnettarlık beklemek te elbette hakkıdır. Fakat hüsnü niyetten başka biraz da beceriklilik olursa tabiî daha iyi, değil mi ya? Bir akşam, meselâ bu günkü gibi, havanın güzel olduğu bir akşam, kapının yarı açık bırakıldığını farketmeli ve gözü pek bir kaçakçı gibi elması gizlice getirivermeli. Öyle esrarlı haller takınıp ta şüpheyi davet etmemeli. İhtiyatlı, çevik, kurnaz olmalı. İspanyolların bir darbımeseli vardır; hayatta muvaffak olmak istiyen, onu kulağına küpe etmeli: "Allah, pervasızlardan yanadır„.

Fortunio — Çok rica ederim, bu işi bana verin.

Jaqueline — Bütün bu şartlar yerine getirilip te sırrın meydana çıkmıyacağından emin olduktan sonra, sırdaşa yeni dostunun adı söylenebilir. O zaman kendisine hiç çekinmeden bir kese verilir, o da bunu eli yatkın, hanımının can yoldaşı bir hizmetçi gibi alıverir. Aman çabuk. Madelon atkımı getiriyor. Susun ve ihtiyatlı olun. Allaha ısmarladık. Bahsettiğim dost, benim; sırdaş siz; kese de burada, iskemlenin altında.

SAHNE VII

FORTUNİO, GUİLLAUME'la LANDRY

Yazıhanenin penceresinde

Guillaume — Hey Fortunio! Bak, Maître André seni çağırıyor.

Landry — Masada iş var. Dışarda ne dolaşıp duruyorsun?

Fortunio — Ne var? ne istiyorsunuz benden?

Guillaume — Patron seni çağırıyor diyoruz.

Landry — Buraya gel; iş çıktı. Bu şair yine neler düşünüp duruyor?

Fortunio — Ne garip, ne esrarlı macera!

Alfred de MUSSET

Tercüme edenler:

Bedrettin TUNCEL
Nurullah ATAÇ
Sabahattin EYÜBOĞLU

TETKİKLER

ZİYA PAŞA'NIN «EMİLE» TERCÜMESİ

1867 mayısında milletin siyasî haklarını kalemle müdafaa için Namık Kemal ile birlikte Avrupaya giden Ziya Paşanın orada bulunduğu dört buçuk sene zarfında vücude getirdiği en ciddî eserlerden biri *Jean-Jacques Rousseau*'nun *Emile* adlı eserinin tercümesidir. Ziya Paşa, Namık Kemal ile müşterek olarak 9 rebiülevvel 1285 (29 haziran 1868) de Londrada Yeni Osmanlılar Cemiyeti adına Hürriyet gazetesini neşre başladı. "Şiir ve inşa„ başlıklı meşhur makalesi, bu gazetenin 20 cemaziyelevvel 1285 (7 eylûl 1868) tarihli 11 inci sayısında çıktı. Gazetenin 5 inci sayısından 63 üncü sayısına kadar mes'ul müdür sıfatiyle imzasını koymuş olan Kemal, Ziya Paşa ile aralarında çıkan bir fikir ihtilâfı yüzünden gazeteden çekilince 64 üncü sayıdan itibaren gazeteyi yalnız başına Ziya Paşa çıkarmağa başladı. "Hürriyet„ te kendi aleyhinde çıkan yazılardan dolayı gazeteyi kapattırmak için Londrada sefirimize yaptırdığı teşebbüslerden müspet bir netice elde edemiyen Âli Paşa, kendisinin katli şer'an vacip olduğuna dair bir fetvayi ihtiva eden Ali Suavinin bir mektubunun Hürriyetin 17 ramazan 1286 (20 Birincikânun 1869) tarihli 78 inci sayısında intişar etmesi üzerine yeniden bir teşebbüste daha bulundu. Bu seferki teşebbüs, müspet netice verdi. Londradaki Sefirimizin müracaatı üzerine İngiliz adliyesi harekete geldi. Ziya Paşa isticvap edildi. Kendisinden naktî kefalet alınarak serbest bırakıldı. Ziya Paşa, dava vekili *Jonston*'dan meselenin vahim bir şekil alması ihtimalini öğrenince 7 mart 1870 de Londrayı terkederek *Jenevre*'ye geldi.

İngiliz adliyesi Hürriyetin çıktığı santral matbaasındaki harflerle makineyi haciz altına aldığı için Ziya Paşa *Jenevre*'de "Hürriyet„ i litoğrafya ile bastırmağa mecbur oldu. Gazetenin 1 muharrem 1287 (3 nisan 1870) tarihli 89 uncu sayısı, Namık Kemalin çekildiği günden beri gazetenin sonuna mes'ul müdür sıfatiyle imza atan Arif Efendinin imzası ve el yazısiyle çıktı. Fakat Namık Kemalin gazeteden çekilmesi, Hürriyette Mısır hidivi İsmail Paşa politikasını terviç yollu yazılar çıkması Türkiyede halkın gazeteye karşı rağbetini azaltmıştı. Bir taraftan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın evvelce gazeteye yapmakta olduğu naktî yardımını kesmesi, öte taraftan Fransa ile Prusya arasındaki siyasî gerginliğin

artması Ziya Paşayı gazeteyi tatile mecbur etti. Hürriyetin *Jenevre*'de çıkan son 100 sayılı nüshasının tarihi 22 rebiülevvel 1287 (23 haziran 1870) dir.

Ziya Paşa, gazeteyi tatil ettikten sonra boş kalan zamanlarını bir taraftan Emile tercümesine, bir taraftan da evvelce Âli Paşa hakkında yazıp sonra tahmis ettiği "zafername„ adlı kasidesine şerh yazmağa tahsis etti. Ebuziya Tevfik merhum, Ziya Paşanın *Emile*'i nasıl tercüme ettiğinden bahsederken "her sabah *Jean-Jacques Rousseau*'nun *Emile* nam şakirdi mefruz namına telif eylediği eseri meşhurunu *Jenevre* lâkı içinde ki küçük adada merkûz bulunmuş olan *Rousseau*'nin *Statü*'sü altında bir iskemleye oturarak iki saat kadar tercüme ile meşgul olurdu....... İşte sabahları iki saatlik bu sâyî muttaridi ile o eseri mühimmi eylûl nihayetinde (1871 eylûlü) kâmilen tercüme ve itmam etmiştir Sabahları bu eseri mühim ile meşgul olduğu gibi öğle taamından sonra da sayfiyesinin göle nazır olan balkonuna kurularak *haytuşşua*'ı ile bir *gûh-ü-elmas* şeklini alan karlı dağlarının manzarai nazarrubabasına karşı tevali eden *varidatı - efkârı - şûhanesini* Hüsnü Paşa lisanından zafernameyi şerhe sarfı vakt eylemişti. *Nâkabili tanzir ve taklit* olan bu eserde *Emile* ile beraber residei hitam olmuştur.» [1] diyor.

Ziya Paşanın Avrupaya geldikten sonra şiirle pek az iştigal ettiğini *külliyat*'ından anlıyoruz. Yalnız 1286 senesi sonlarına doğru (1870 senesi başında) meşhur *Terkib-i-Bent* i yazdı ve bunu evvelce İstanbulda yazmış olduğu *Terci-i-Bent* ile birlikte kendi el yazısı ve fotoğrafîsi ile ve litoğrafya olarak Pariste bastırdı. *Külliyat*'ında çıkan gazelleri tetkik edilirse Avrupada yazdığı üç gazelin üçnü de Hürriyeti tatil ettikten sonra *Jenevre*'de söylediği görülür. Bunlardan şaban 1287 (ikinciteşrin 1870) tarihli ve:

Diyarı küfrü gezdim beldeler, kâşâneler gördüm
Dolaştım mülkü islâmı bütün virâneler gördüm

Beytiyle başlıyan gazelinde okuduğumuz:

Cihan namındaki bir mekteli âme yolum düştü
Hükûmet derler onda bir nice salhaneler gördüm

beytindeki bedbiyinliği, Ziya Paşa bir az da Fransa - Prusya harbinin İsviçreye kadar akseden feci tesirleri altında almış görünüyor. Bir ay sonra yazdığı başka bir gazelin:

Ne kanuna, ne cebr-ü-zora, ne hünkâra tâbidir
Bu bendergehte herkes dirhem-ü-dinara tâbidir

[1] «Yeni Osmanlılar tarihi» tefrikası, yeni Tasviri Efkâr, 13 ikincikânun 1910

Müselsel bir esarettir zaruret her hükûmette
Ki Sultan nazıra nazır da hizmetkâra tâbidir
Ehali tâbi-i-metbudur Şaha hakikatte
Yekûnun hükmü balâsındaki miktara tâbidir

Beyitleri hürriyet mücahidi Ziya Paşanın siyasî fikirlerinin *Jenevre*'de geçirdiği buhranlara tercüman oluyor. Gazelin:

(*Zira*) *efkâr-ı-asra ittibâ et rahat istersen*
Has-ü-haşâk zira cûşüş-ü-enhare tâbidir

beyti de artık gurbet diyarında mücadeleden yorulmuş ve yıpranmış olan şairin bezgin ruhunu ifşa ediyor.

Ziya Paşanın yine *Jenevre*'de yazdığı bir gazeldeki:

Sârıban-ı-vakt isen hazmeyle zira vaktolur
Bir topal merkep belâsiyle katâr elden gider

Beytiyle hangi katarın elden gittiğine işaret ettiğini bilmiyorum. Ancak Namık Kemalin yeni Osmanlıların Avrupada macerasını gösteren kasidesindeki:

Çekip götürdüler bizi şütür gibi Katâr ile
İşin neticesi budur şu öndeki himâr ile

Beytinde Ziya Paşaya işaret ettiği muhakkaktır [1].

Ziya Paşanın Avrupada yazdığı son manzumesi Âli Paşanın vefatı ve Mahmut Nedim Paşanın sadarete gelmesi üzerine kendini affettirmek için yazarak Abdülâzize takdim olunmak üzere Paristen Mahmut Nedim Paşaya gönderdiği ve Namık Kemalin haklı olarak muahaze ettiği 7 recep 1288 (22 eylûl 1871) tarihli kasidedir.

Ziya Paşa, mabeyinde kâtip bulunduğu sırada, mabeyin feriki olan merhum Ethem Paşanın teşvikiyle Fransızcayı öğrenmeğe başlamış [2] ve Ebüzziyanın ifadesine bakılırsa «Engizisyon Tarihi» ile *Moliere*'in *Tartuffe*'ünü de o sırada tercüme etmiştir. Paşanın *Télémaque* ile *Lafontaine*'i tercüme ettiğini de Ebüzziya yazıyor. Fakat bu tercümelerin nerede kaldıklarının bilinemediğini de ilâve ediyor [3].

[1] Namık Kemal, «Tahribi Harabat» ın yazılmasından müteessir olarak aleyhinde atıp tuttuğunu haber aldığı Ziya Paşa hakkında Magosa'dan Zeynelabidin Reşide yazdığı bir mektupta eski mücahede arkadaşını: «Napolyona kurşun atan heriflerin elini kolunu sallıyarak gezdiği Londrada hapsolacak kadar ahmakane neşriyatta» bulunmakla itham etmiştir (Edebiyat kumkuması, Halep vilâyet matbaası, 1326).

[2] Ziya Paşanın Adana valiliği hakkında ahiren bir eser neşreden Bay Taha Toros Ziya Paşanın valiliği esnasında Adanada memurlara Fransızca ders öğretmek için kurs açtığını ve bunun için İstanbuldan bir muallim getirttiğini yazıyor. (S. 31)

[3] Nümune - i - Edebiyat - ı - Osmaniye, 4üncü tabı, S. 251.

Ziya Paşanın, tercüme etmek üzere *Rousseau*'nun *Emile*'ini intihap etmesi dikkate değer bir meseledir. Ziya Paşanın Fransızca öğrendikten sonra garp kültürünü temsil eden eserlerle ve bunlar arasında *Rousseau* nunkilerle temas etmiş olması tabiîdir. Kendisinin *Tercüman - ı - ahvâl* gazetesinin 2 zilkade 1277 (12 mayıs 1861) tarihli sayısında «Maarife dair bendi mahsustur» başlığı altında çıkan makalesinin ilk kısmında cemiyet ve devletlerin teşekkülü hakkında ileri sürdüğü fikirler *Rousseau*' nun *Contrat Social* adlı eserinden ilham aldığını göstermektedir. Son kısmında Türkiyenin o zamanki maarif sistemini tenkit eden bu makale, bizde gazetelerde memleketimiz maarifi hakkında tenkidi havi ilk çıkan yazıdır [1].

Ziya Paşa, «Hürriyet» in 30 şaban 1285 (14 birincikânun 1868) tarihli sayısında *Hatıra - i - ûlâ* başlığı altında yazmağa başladığı makale serisinin başında da yine cemiyet ve devletin teşekkülü hakkındaki fikirlerinde *Rousseau*'nun ayni eserinin izleri görülmektedir [2].

Bundan başka Ziya Paşa «Hürriyet» in 7 rebiulâhır 1285 (27 temmuz 1868) tarihli 5 inci sayısında «*Türküstanın esbabı tedennisi*» [3] başlığı altında yazdığı makalede Türkiyedeki mekteplerle medrese tahsilini ele alarak büyük bir vukuf ile noksanlarını izah etmiştir. Ziya Paşa ertesi hafta ayni gazeteye «Devleti aliyeye baisi tenezzül olan maarifin esbabı tedennisi» başlığı altında yazdığı makalede de bizde şehzadelerin cahil yetiştirildiklerinin mahzurlarından uzun uzadıya bahsetmiştir. Görülüyor ki Ziya Paşa ötedenberi maarif ve terbiye meseleleriyle meşgul olduğu gibi Rousseau'nun eserleriyle de alâkadar olmuştur. Onun için İsviçrede bir eser tercümesine karar verince *Rousseau*'nun terbiyeye dair olan *Emile*'ini seçmiş ve terbiye meselelerinin bizim için nekadar hayatî bir ehemmiyeti haiz olduğunu *Emile* tercümesine yazdığı mukaddemede etrafiyle izah etmiştir. Bu mukaddemede memlekette görülen geriliğe sebep arandığında «Meselâ cehalet, irtikâp gibi birçok esbabı izafiye görüp, halin ıslahını onların izalesinde sanıyoruz. Daima bu noktai nazardan bet ile çalışıyoruz, çabalıyoruz. Yine umduğumuz tesiratı haseneyi göremiyoruz. Belki onun aksini görüp şaşıyoruz. Ve meyus ve mü-

[1] Bu yazı üzerine hükûmet tarafından gazete bir müddet kapatılmıştır. Hususî gazetenin bizde hükûmet tarafından ilk defa kapatılması bu makale üzerine vaki olmuştur.

[2] Namık Kemal ve Ziya Paşanın Avrupaya gitmelerinden önce Fransaya tahsile gitmiş ve bir aralık Yeni Osmanlılar cemiyetine intisap etmiş olan Kâni Paşa Zade Rifat Beyin 1285 (1868) senesinde Pariste kendi el yazısiyle litoğrafya olarak bastırdığı Hukuku Umumiye adlı eserde cemiyet ve devletlerin teşekkülü hakkında *Rousseau*'nun *Contrat Social*'de ileri sürdüğü nazariye tenkit edilmiştir (S. 8 - 9).

[3] Tanzimat matbuatında ve resmî kâğıtlarda bir aralık Türkiye için *Türküstan* tabiri kullanılmıştır.

tehayyir kalıyoruz. Acaba niçin bir kere de bu esbabın mebadisine ve anlardan *üssü esas* olan terbiyei umumiye cihetine atfı nazarı im'an etmiyoruz?» diyerek umumiyetle terbiyenin ve bilhassa çocuk terbiyesinin ehemmiyeti üzerinde ısrar ediyor. Mütercim bizde çocuk terbiyesinin nekadar ihmal edildiğini anlatırken çocukluk hatıralarından bahsederek fikirlerini canlı misallerle teyit etmiş ve babasının satın aldığı genç bir kölenin teşvikı üzerine başkasının bağından nasıl üzüm çalarak yakayı ele verdiğini, ondan sonra evlerine aldıkları lâla İsmail Ağanın teşvikiyle de şiir yazmağa nasıl başladığını anlatmıştır. Ziya Paşa, maarif ve edebiyat tarihlerimiz için değerli bir vesika olan bu mukaddemede çocuk terbiyesi hakkında garp memleketlerinde birçok eserler neşredildiği halde bizde bu yolda yazılmış eser olmadığını ileri sürerek: «Avrupada bu fenne dair yazılan kitapların en sonra, ve en cami ve müfit ve en makbul olanı hükemayi müteahhirinden *Rousseau*'nun *Emile* namında bir tıflı mevhumun terbiyesine dair yaptığı kitaptır ki çocuğun hengâmı velâdetinden yirmi beş yaşına kadar muhtaç olduğu terbiye ve talimatı havidir; bu kitap Avrupada her lisana tercüme olunup *bayağı* onun zuhûruna kadar cari olan usulü terbiyeyi büsbütün tebdil etmiş ve *mincihetin* seksen, yüz senedenberi Avrupanın terekkiyatına bais olmuş olduğu halde henüz lisanı Osmanîye nakledilmemiş olduğundan min gayri hat tercümesine kıyam olundu» diyor. Ziya Paşa mukaddemede *Roussau* nun hayatına geçerek epeyce izahat verdikten sonra *Rousseau* aleyhinde bulunanlara ayrı ayrı cevap vermiş, *Rousseau*'nun dinsiz olmadığına işaret ederek: «Hem bir de dinsiz, ya dehrî olmuş bize ne lâzım? Biz onun sözlerine bakalım ve adlü insaf ile mizanı tahkika çekelim. İşimize gelenleri alıp istifade edelim. Beğenmediklerimizi atalım.» demiştir.

Ziya Paşa bundan sonra kitabın tercümesinde tuttuğu usule geçerek bilhassa bizde tercüme meselesinin tarihi için çok ehemmiyetli olan şu noktaları tesbit ediyor:

"İşte ben bu mütaleaya mebni bu kitabı fransızcadan tercümeye âcizane bezli makdur eyledim. Lâkin bu tercüme bir tarzı mahsus üzere olduğundan olbapta birkaç söz iradiyle hatmi kelâm edeceğim:

Evvelâ bizde usulü kitabet denilen tarzı mahut icabınca asıl lisanımızın birçok esma ve ef'ali ve sıfat vesair edevatı kullanılmayıp onların yerine arabî ve farisî konulmak ve sureti ifadece dahi ne türlü şey yazılırsa yazılsın mutlaka şu mütearif olan şive dairesinden harice çıkılmamak bir nevi zarafet va âdet olduğundan, herbiri bir bahri azîm olan üç lisandan mürekkep olduğu halde lisani osmanî öyle darlaştırılmıştır ki şivei marufa sığmıyan her türlü maani, bizzarure terk ve feda olunn-

mak ve artık maanii cedide ihtiraından vaz geçip kudemanın mallarını garetle geçinmek lâzım gelmiştir. Ben bu tercümede o zarafet ve âdete riayet etmedim.

Saniyen esnayi tercümede mümkün olduğu, yani lisanımızın şivesi tahammül ettiği kadar asıl nüshanın şivei ibaratını ve medlûl ve mefhumunu sadikane nakle ihtimam ettim. Lâkin bazı ibaratı müteselsile var ki hükmü şivei lisan olarak fıransızca pek güzel olduğu halde eğer aynile, yani her kelimesine mukabil lisanımızda bir kelime bulmak veçhile tercüme edilse, bize pek çirkin ve vahşi görüneceğinden maada, manayı ıs'ap ve iğlâk edeceğinden, böyle ibareleri icabına göre iki ve üç ibareye taksim ve münasebeti mahalliyeye göre bazı edevatı raptiye ilâvesiyle yine manayı aslînin bozulmaksızın nakline çalıştım.

Salisen Rousseau Fıransa fusahasının serefrazlarından olarak, ibaratı gayet selis olduğu halde ifade de icaza ve az kelime ile çok mana beyanına mail olmakla bunlardan pek müphem olanları tavzıhta kusur etmedim. Ve birtakımı ki müphem suretinde ise de az tefekkürle istinbat olunabilir; onları halleri üzere bıraktım.

Rabian ibareleri imkân müsait olduğu kadar türkçe kelimat ile terkibe ve sureti imlâları vücuhü mütearife üzere zapt ve tahrire sâyettim. Ve bu tarikı tercüme için gayet eshel buldum. Görülecektir ki lisanı bir derece daha tevsi eyledim. Hususâ lisani osmanîde adap ve hikemiyata dair elfaz ve tabirat yoktur ve elsinei muntazamadan bu misillû fünuna dair bir kitabın tercümesi mümkün değildir zaminde bulunan yeni çıkma üdebaya bununla bir nümune gösterdim.

İmdi bu tercümeye ihalei nazarı rağbet edenlerden rica ederim ki esnayı ibarede muğlak gibi gördükleri terkiplerin her kelimesine ve raptına gereği gibi sarfı zihin ve dikkat etmek zahmetini ihtiyar etmezden evvel mütercimin kusuruna hükmetmesinler. Ve çünkü mütercim, sefiri memur gibi bittabi mazur olacağından efkâr ve medlûlce bir sehiv ve hataya vâkıf olur ise müellife suç bulsunlar.

Bilirim ki fesahat meraklısı olanlar böyle bir yeni şivede kitabet gördüklerinde taaccüp edecekler ve insafı olmıyan alafranga beylerimiz tarizden halî olmıyacaklardır. Bir takım da hoca hakkı almamış ve elsinei ecnebiyeden birine intisap etmemiş aklâm beyleri de ibarelerden meâl çıkaramayıp "bu ne saçma şey!" diyecekler ve kitabı bir köşeye atıp okumağa rağbet etmiyeceklerdir. Lâkin bu kitap, ne evvelkiler, ne de ikinciler için yazılmış olduğundan ikisi de benim kaydımda değildir. Ben yalnız söz söylemiyorum. Haşviyatla evrak doldurmuyorum. Mana tefhim ediyorum. Yalnız elbisei zahiriye göstermekle kani olmuyorum. Maksut bizatihi

her türlü tezyinat ve tecemmülâttan ari olarak olduğu gibi göstermek istiyorum. Hüner satmak daiyesinde değilim ki celbi tahsin arzusunda bulunayım. Ben insanım ve insaniyet meftunuyum. Bu emeği insan olan ebnayi cinsime hizmet için sarfettim. İmdi insanlardan bir ehli insaf namımı bir kere hayır ile yadederse bin kere aferin demekten bence müreccahtır. Ve din ve milletime bu kadarcık bir yadigâr bırakmağa muvaffak olduğumdan dolayı nefsimde duyduğum lezzet, bana her türlü tahsin ve mükâfattan elez ve ahlâdır„ [1].

Ziya Paşanın Emile tercümesinin tamamı basılmamıştır. Müterciminin el yazısiyle müsveddelerinin Ziya Paşanın hafidi Giresun Hükûmet Tabibi Doktor Bay Fahrettin'de olduğunu Süleyman Nazif merhum bana söylemişti. Ziya Paşanın Emile tercümesinin muhtelif parçalarını Ebuzziya Tevfik merhum Mecmuai Ebuzziyada neşretmişti. Bu parçalardan bazılarını asıllariyle beraber neşretmeyi faydalı buldum.Bu parçalardan Ziya Paşanın zamanına göre tercümede ne büyük muvaffakıyet gösterdiği görülür. Bundan yetmiş iki sene önce dilimizi sadeleştirmenin lüzum ve ehemmiyetini vuzuh ile görmüş ve göstermiş olan büyük edibimizin fransızcaya vukufiyle beraber türkçedeki yüksek tasarruf kudretini de ispat eden bu eserde Ziya Paşanın hataya düştüğü, tercümede ihmal gösterdiği yerler de yok değildir. Bunların bazıları sırası geldikçe işaret edilmiştir. Ziya Paşa, tercümede bazan kâfi derecede muvaffakıyet göstermemiş ise bunun sebebini biraz da dilimizin o devirdeki ifade kabiliyetinin o devrin en büyük muharrirlerinin kaleminde bile henüz bugünkü derecesini bulmamış olmasında aramalıdır. Bununla beraber dilimizin bugünkü ifade kabiliyetini kazanmasında büyük şeref hissesi olanlar arasında Ziya Paşanın birinci safta gelenlerden olduğunu itiraf etmek te bir borçtur.

«EMİLE» MUKADDEMESİ [2]

Ce recueil de réflexions et d'observations, sans ordre et presque 1
sans suite, fut commencé pour complaire à *une bonne mère qui sait* 2
penser. Je n'avais d'abord projeté qu'un mémoire de quelques pages;

[1] Emile mukaddemesinin mühim kısımları Mecmuai Ebuzziyanın ikinci cildinin 13, 14, 15, 16 sayılı nüshalarındadır. Mukaddemenin bu nüshada bulunmıyan ve tercümenin tarzına ait bu son kısımları Mecmuai Ebuzziyanın Meşrutiyetten sonra çıkan 14 üncü cildinin 104-110 sahifelerinde neşrolunmuştur. Mukaddemenin Meşrutiyetten evvel neşrolunan kısmın altına 15 muharrem 1287 tarihi konulmuştur ki 17 nisan 1870 tarihine tekabül etmekteder. Meşrutiyetten sonra çıkan kısmında ise 15 haziran 1871 tarihi konulmuştur. Arada epice fark vardır. Eğer bu tarihlerde sehiv yoksa evelki tarih, tercümeye başlandığı, ikinci tarih te tercümenin bittiği günü tesbit etmiş olsa gerek.

[2] Emile'den alınan fransızca parçalar, Pariste Garnier kardeşler kütüpanesinin neşrettiği nüshadan alınmıştır.

mon sujet m'entraînant malgré moi, ce mémoire devint insensiblement
une espéce d'ouvrage *trop gros*, sans doute, pour ce qu'il contient, mais
trop petit pour la matière qu'il traite. J'ai balancé longtemps à le publier; 3
et souvent il m'a fait sentir, en y travaillant, qu'il ne suffit pas d'avoir
écrit quelques brochures pour savoir composer un livre. Après de vains
efforts pour mieux faire, je crois devoir le donner tel qu'il est, jugeant
qu'il importe de tourner l'attention publique de ce côté-là: et que,
quand mes idées seraient mauvaises, si j'en fais naître de bonnes à
d'autres, je n'aurai pas tout à fait perdu mon temps. Un homme qui, de
sa retraite, jette ses feuilles dans le public, sans prôneurs, sans parti
qui les défende, sans savoir même ce qu'on en dit, ne doit pas craindre
que, s'il se trompe, on admettra ses erreurs sans examen.

Je parlerai peu de l'importance d'une bonne éducation; je ne m'ar-
rêterai pas non plus à prouver que celle qui est en usage est mauvaise;
mille autres l'ont fait avant moi, et je n'aime point à remplir un livre de
choses que tout le monde sait. Je remarquerai seulement que, depuis
des temps infinis, il n'y a qu'un cri contre la *pratique établie,* sans que 4
personne s'avise d'en proposer une meilleure. La littérature et le *savoir* 5
de notre siècle tendent beaucoup plus à détruire qu'à édifier. On censure
d'un ton de maître; pour proposer, il en faut prendre un autre, auquel
la *hauteur philosophique* se complaît moins. *Malgré* tant d'écrits, qui n'ont, 6
dit-on, pour but que l'utilité publique, la première de toutes les utilités,
qui est l'art de former des hommes, est encore oubliée. Mon sujet était
tout neuf après le livre de Locke, et *je crains fort qu'il ne le soit encore* 7
après le mien.

On ne connaît point l'enfance: sur les fausses idées qu'on en a, plus 8
on va, plus on s'égare. Les plus sages s'attachent à ce qu'il importe aux
hommes de savoir, sans considérer ce que les enfants sont en état
d'apprendre. *Ils cherchent toujours* l'homme dans l'enfant, sans penser à 9
ce qu'il est avant que d'être homme. Voilà l'étude à laquelle je me suis
le plus appliqué, afin que, quand toute *ma méthode* serait chimérique et 10
fausse, on pût toujours profiter de mes observations. Je puis avoir très
mal vu ce qu'il faut faire; *mais je crois avoir bien vu le sujet sur lequel* 11
on doit opérer. Commencez donc par mieux étudier vos élèves; car très
assurèment vous ne les connaissez point; or, si vous lisez ce livre dans
cette vue, je ne le crois pas sans utilité pour vous.

A l'égard de ce qu'on appellera la partie systématique, qui n'est 12
autre chose ici que la marche de la nature, c'est là ce qui déroutera le
plus le lecteur; c'est aussi par là qu'on m'attaquera sans doute, et

13 peut-être n'aura-t-on pas tort. *On croira moins lire un traité d'éducation
que les rêveris d'un visionnaire sur l'éducation. Qu'y faire? Ce n'est
pas sur les idées d'autrui que j'écris; c'est sur les miennes. Je ne vois
point comme les autres hommes; il y a longtemps qu'on me l'a reproché.
Mais dépend-il de moi de me donner d'autres yeux, et de m'affecter
14 d'autres idées? non. *Il dépend de moi de ne point abonder dans mon
sens*, de ne point croire être seul plus sage que tout le monde; il
dépend de moi, non de changer de sentiment, mais de me défier du
mien; voilà tout ce que je puis faire, et ce que je fais. Que si je prends
quelquefois le ton affirmatif, ce n'est point pour en imposer au lecteur;
c'est pour lui parler comme je pense. Pourquoi proposerais-je par forme
de doute ce dont, quant à moi, je ne doute point? Je dis exactement
ce qui se passe dans mon esprit.

En exposant avec liberté mon sentiment, j'entends si peu qu'il fasse autorité, que j'y joind toujours mes raisons, afin qu'on les pèse et qu'on me juge: mais, quoique je ne veuille point m'obstiner à défendre mes idées, je ne me crois pas moins obligé de les proposer; car les maximes sur lesquelles je suis d'un avis contraire à celui des autres ne sont point indifférentes. Ce sont de celles dont la vérité ou la fausseté importe à connaître, et qui font le bonheur ou le malheur du genre humain.

Proposez ce qui est faisable, ne cesse-t-on de me répéter. C'est
comme si l'on me disait: Proposez de faire ce qu'on fait; ou du moins
proposez quelque bien qui s'allie avec le mal existant. Un tel projet, sur
certaines matières, est beaucoup plus chimérique que les miens; car
15 dans cet alliage, le bien se gâte, et le mal ne se guérit pas. *J'aimerais
mieux suivre en tout la pratique établie, que d'en prendre une bonne à
demi;* il y aurait moins de contradiction dans l'homme; il ne peut tendre
à la fois à deux buts opposés. Pères et mères. ce qui est faisable est ce
que vous voulez faire. Dois-je répondre de votre volonté?

16 *En toute espèce de projet*, il y a deux choses à considérer: premièrement, la bonté absolue du projet; en second lieu, la facilité de l'exécution.

Au premier égard, il suffit, pour que le projet soit admissible et praticable en lui-même, que ce qu'il a de bon soit dans la nature de la chose; ici, par exemple, que l'éducation proposée soit convenable à l'homme, et bien adaptée au cœur humain.

La seconde considération dépend de rapports donnés dans certaines situations; rapports accidentels à la chose, lesquels, par conséquent, ne sont point nécessaires, et peuvent varier à l'infini. Ainsi telle éducation

peut être praticable en Suisse, et ne l'être pas en France; telle autre
peut l'être chez les *bourgeois*, et telle autre parmi les grands. La facilité 17
plus ou moins grande de l'exécution dépend de mille circonstances qu'il
est impossible de déterminer autrement que dans une application parti-
culiére de la méthode à tel ou tel pays, à telle ou telle condition. Or,
toutes ces applications particulières, n'étant pas essentielles à mon sujet,
n'entrent point dans mon plan. D'autres pourront s'en occuper s'ils
veulent, *chacun pour le pays ou l'Etat, qu'il aura en vue.* Il me suffit, 18
que, partout où nuaîtront des hommes, on puisse en faire ce que je
propose; et qu'ayant fait d'eux ce que je propose, on ait fait ce qu'il
y a de meilleur et pour eux-mêmes et pour autrui. Si je ne remplis pas
cet engagement, j'ai tort sans doute; mais si je le remplis, on aurait
tort aussi d'exiger de moi davantage; car je ne promets que cela.

«EMİLE» MUKADDEMESİNİN TERCÜMESİ

İşbu mecmuai mütaleat ve itibarat ki tertip ve nizamdan ari ve 1
hemen nakıstır, *bir maderi nikgerdar ve endişkârın* hatırı için başlanmış 2
idi. Evvelemirde benim tasavvurum bir kaç sahife bir hatıra tertibinden
ibaret iken, ister istemez bahis beni sürükleyip, duymaksızın bu hatıra
bir nevi telif oluverdi ki havi olduğu şeye nazarla *pek büyük*, lâkin bah- 3
settiği maddeye göre *pek küçüktür.* Onu tab'ü neşir için tereddüt ve 4
bir kitap telifi için ufak tefek bir kaç risale yazmak kâfi olmadığını hini
tasnifte hisseyledim. Daha iyi olması için beyhude bir çok uğraştıktan
sonra, onu olduğu gibi şöylece arzetmeğe kendimi mecbur gördüm.
Çünkü asıl mühim olan şey efkârı ammeyi bu cihete döndürmek ve
benim efkârım iyi değilse, diğerlerinde daha iyi efkâr tevlit etmek olduğundan, vaktimi büsbütün zayi etmedim zannederim. Bir adam ki inziva ettiği mahalden evrakını mâ'razı umuma atar, ve onları terviç ve müdafaa edecek taraftarı ve hattâ onların hakkında ne mütalea olunuyor, ne söyleniyor, ona dahi malûmatı yoktur, bu kimse hata etmiş ise hataları bilâ tefahhus kabul olunur.

Bir iyi terbiyenin ehemmiyeti üzerine uzun söz söylemiyeceğim. Ve
hâlâ mutat olan terbiyenin fenalığını ispat için dahi irkilmiyeceğim.
Sair bin müellif onu benden evvel yapmışlar. Bahusus herkesin bildiği
şeylerle kitap doldurmağı hiç sevmem. Yalnız şurasını anlatmak isterim
ki bir çok vakitlerdenberi *ameliyatı - cariye* aleyhine toptan feryat olun- 5
makta olduğu halde onun yerine bir iyisini teklif etmek kimsenin hatırına gelmiyor. Bizim asrımız edebiyat ve *ulûmu* yapmaktan ziyade

yıkmağa maildir. Üstadane bir eda ile itiraz olunur, meseleyi dermeyan
6 etmek için başka bir eda lâzımgelir ki *azameti felsefe* ondan mahzuz
7 olmaz. *Bu kadar şeyler yazılır*, ve bunlardan asıl maksat umumun faide-
sidir denir. Kâffei fevaidin birincisi ki insanı terbiye etmek san'atidir yine
unutulur. Benim mevzuubahsim Locke'un kitabından sonra en cedit ve
8 tarisi idi. *Korkarım ki onunki, benimkinden sonra da en cedit ve taze
kalmıya.*

9 *Sabaveti aslâ bilmezler, yanlış efkâr üzere giderler, gittikçe de yol-
dan çıkarlar.* En akıllılar, insanlara bilmesi lâzım olacak şey'e musır
olurlar, çocukların hallerine göre öğrenebilecekleri şey'e dikkat etmezler.
10 *İnsanı çocukta ararlar*, insan olmazdan evvel ne idi orasını düşünmezler.
11 İşte benim cehtettiğim bu bahsin tetkikıdır, Tâ ki benim *kavaidim*
hayalden ibaret ve esassız olsalar bile mütalealarımdan istifade edilebil-
sin. Mümkündür ki, ben yapılması lâzım olan şeyi pek iyi görememişim-
12 dir. *Lâkin vacibülamel bahsi iyi gördüm zannederim. Şakirtlerinizi iyice
13 nazarı mütaleadan geçirmekten başlayın;* zira hakikaten siz onları hiç
bilmiyorsunuz. Binaberin eğer bu kitabı şu nazarla okursanız sizin için
faideden halidir zannetmem.

14 *İltizamı kaide denilen şey ki, burada ancak hareketi tabiîyedir:*
bunu okuyanların çoğunu şaşırtacaktır. Ve şüphesizdir ki bana da o
yüzden itiraz olunacaktır. İhtimaldir, bunda haksız da olunmayacaktır.
15 *Bu kitap okunurken terbiye üzerine bir bahis zannolunmaktan ziyade,
bir vehham kimsenin tahayyülâtı gibi okunacaktır.* Lâkin ne yapılır? Ben
başkasının efkârı üzerine yazmıyorum; kendi efkârım üzerine yazıyorum.
Benim görüşüm başka adamlar gibi değil. Ve çok vakitten beri bundan
dolayı beni tayib ederler. Lâkin ben kendime başka gözler vermek ve
bende başka efkâr göstermek benim elimden gelir mi? yok. *Benim elim-
16 den gelen hissimde bol davranmamak ve* kendimi herkesten âkil zannet-
memektedir. Anlayışımı tağyir etmekte elimden gelmez. Lâkin kendime
emniyet etmemek elimden gelir. İşte benim yapabileceğim şey budur;
ve bunu da yaptım. Bazı kere sureti tahakkuk gösterirsem de okuyan-
lara ister istemez kabul ettirmek için değildir. Belki benim nasıl düşün-
düğümü ona söylemektir. Şu şeyi ki, onda bence hiç iştibah yoktur; niçin
sureti şek üzere beyan edeyim?

Zihnimden geçeni ben dosdoğru söylerim. Ben hissi vicdanımı
serbestçe beyan etmekle onun hüküm ve nüfuzu o kadar mültezemim
değildir ki daima delillerimi beraber irat ederim. Tâki onlar muvazene
edilsinler. Ve ben muaheze edileyim. Ancak her ne kadar ben kendi
efkârımı müdafaada inat etmek istemezsem de onları arz ve beyan için

o kadar da kendimi mecbur bilirim. Zira o bahisler ki, ben onlarda sairlerin reylerine muhalif bulunurum. Onlar kayitsizliğe şayan değillerdir. Bunlar o şeylerdir ki onların sıhhat ve ademi sıhhati nev'i beşerin saadet veyahut nekbetini müstelzim olmağla bilinmeleri ehemdir.

Mümkinülicra olan şeyi teklif edin sözünü muttasıl bana tekrar ederler. Bu ise yapılmakta olan şeyi teklif edin, yahut bir iyilik teklif edin ki mevcut olan fenalıkla uyuşabilsin demek gibidir. Bazı maddelerde böyle bir tasavvur, benimkilerden ziyade hayalâttır; zira bu karıştırış iyiyi bozar; kötüyü ıslah edemez. *Bence ameliyatı hazıra üzere gitmek bir* 17
yarım ameliyat ittihazından müreccahtır. Hiç olmazsa onunla adama tezat az olur ve iki maksadı mütehalife birden meyledemez. Ey Pederler! ey valideler! yapılması mümkün olanlar, sizin yapmasını meram ettiğiniz şeylerdir. Ben sizin iradeniz üzerine söz verebilir miyim?

Her nevi seyahatte şayanı dikkat iki şey vardır. Birisi mutlaka bah- 18
sin iyi olması, diğeri dahi icradaki suhulettir.

Birinci cihette mebhusunanhın şayanı kabul ve nefsinde kabilül icra olması için şeyin tabiatinde iyilik bulmak kâfidir. Nitekim burada mâ'razı teklife konulan terbiyenin insana münasip ve kalbi insanîye pek muvafık olması gibi.

İkinci maddei dikkat bazı mevakide muteber olan taallûk ve nisbete merbuttur. Bende bu taallûk ittifakî olmağla elzem değildir. Ve binaberin ilâgayrin nihaye tebeddül edilebilir. Meselâ şöyle bir terbiye (İsviçre) de mümkinül icradır. Lâkin Fransada olamaz. Ve bir diğeri *mütehavvil* 19
adamlarda ve bir aharı kübera arasında olabilir. İcradaki az, çok ziyadelik vakit ve hal ve keyfiyete göre olmağla, onu tayin mümkün değildir. Meğer ki filân ve filân belde, filân ve filân hal ve keyfiyet için kavaidin ameliyatı mahsusası tayin oluna. Şu kadar ki bu ameliyatı mahsusa esasen benim sadedim dahilinde olmamakla tertibime giremezler. Diğerleri onunla meşgul olabilirler. Ve isterlerse herbiri *matmahı nazarı olan mem-* 20
leket ve hal için iştigal edebilirler. Bana kâfidir ki insan tevellüt eden her nerede olursa olsun, benim teklif ettiğim şey onun hakkında yapılabile. Ve benim teklifim onlara yapıldıkta hem kendileri, hem de başkaları için en iyi şey yapılmış ola. Eğer ben şu taahhüdümü ifa edememiş isem şüphe yok haksızım. Lâkin eğer ifa etmiş isem çünkü benim vadim buna munhasır olduğundan, ziyadesini talep edenler de haksız olurlar.

1 — Ziya Paşa, « *Ce recueil de réflexions et d'observations* » ibaresindeki "*observations*„ u "itibarat„ diye tercüme etmiştir. Burada "itibar„ kelimesini kullanmakla mütercimin bu kelimenin hangi manasını kastettiği iyice anlaşılmıyor. İtibar kelimesinin dilimizde aldığı muhtelif manaların

observation ile münasebeti yoktur. Mütercimin, bu kelimeyi vaktiyle müneccimlerin "farz edilen seyler„ manasına kullandıkları "itibarat„ manasına kullanmış olması da varit görünmiyor. Olsa olsa *Prendre en considération* ifadesinin tercümesinde kullanılan "nazarı itibare almak„ tabirinde geçen "itibar„ kelimesi kastedilmiş olabilir. Bu manayada alınmış olsa burada "itibarat„ kelimesi, muharririn maksadını tam olarak ifade etmekten uzaktır.

Ziya Paşa, ayni mukaddemede geçen *profiter de mes observations* ifadesini "mütalealarımdan istifade„ diye tercüme ettiği gibi Emile, in muhtelif yerlerinde geçen observation kelimesini yerine göre başka tabirlerle tercüme etmiştir. Ezcümle *Sitôt que nous commeçons à naus éloigner de nous, nos premières observations doivent sur l'une et sur l'autre* (*Emile, P. 185-186*) ibaresini "biz kendimizden tebaut etmeğe başlarbaşlamaz birinci nazarı im'anımız arz ile şems üzerine taallûk etmelidir.„ (Mecmuai Ebuzziya, yedinci cilt S. 642) şeklinde, *La premiére observation méne à toutes les autres* (*Emile, P.189*) ibaresini de "birinci nazarı im'an sair nazarlara saik olacağı„ (Mecmuai Ebuzziya, yedinci cilt, 645) yolunda tercüme etmiştir *Hanceri* de de (Tab'ı 1840) «nazarı im'an» tabiri *observation* un karşılıkları arasında görülmektedir.

Ziya Paşa eserin başka yerinde *Et de là naît le premier goût de connaître les planètes et d'observer les constellations* (*Emile, P. 189*) ibaresini « ve bundan kevakibi sabiteyi tanımak, burçlara dikkat etmek tevellüt eder » (Mecmuai Ebuzziya, yedinci cilt, S. 646) yolunda tercüme ederek *observer* ye karşılık olarak "dikkat etmek„ tabirini kullanmıştır. (Ayni kelime *Hanceri* de de ayni manaya kullanılmıştır.)

Mütercim *j'ai soin de faire cette seconde observation dans le même lieu ou nous avons fait la première* (*Emile P. 189*) ibaresindeki *observation* kelimesini "ben bu ikinci rü'yetin dahi evvelki mahalden olmasına sâyederim„ (Mecmuai Ebuzziya, yedinci cilt, S. 646) cümlesinde rü'yet ile tercüme etmiştir.

2 — Tercümeyi mümkün mertebe sade kelimelerle yapmayı iltizam etmiş olan Ziya Paşa, "*une bonne mère qui sait penser*„ ibaresini "bir mader-i-nik gerdar ve endişkâr„ yolunda terceme etmekle hem prensipine sadık kalmamış, hem de mananın hakkını vermemiştir.

3 — Bu ibarede *trop gros* ve *trop petit* tabirlerini tercüme ederken mütercim, *trop* ile *très* arasındaki farkı gözetmemiş görünüyor.

4 — Bu cümlede Ziya Paşa *pratique établie* yi "ameliyatı cariye„ diye tercüme etmekle maksadı vazih olarak ifade edememiştir.

5 — Burada *savoir* kelimesinin *ilim* yerine malûmat veya bilgi kelimelerinin biriyle tercümesi daha uygun olurdu.

6 — Buradaki *la hauteur philosophique* tabirini mütercim, "azameti felsefe„ diye tercüme etmiştir. Burada felsefenin gururu denilse idi daha uygun düşerdi zannederim.

7 — Ziya Paşa devrinde *malgré* kelimesinin rağmen tabiriyle tercümesi henüz taammüm etmemişti. Onun için Ziya Paşa bu ibaredeki *malgré* kelimesinin hakkını verememiştir. Girit meselesi hakkında Babı âlinin 1284 (1866) da fransızca ve türkçe olarak ayrı birer risale şeklinde neşrettiği kırmızı kitaptan aldığım aşağıdaki fıkralarda *malgré* kelimeleri rağmen tabiri kullanılmadan tercüme olunmuştur:

Malgré les calomnies que les journaux grecs propagent, pas une goutte de sang chrétien n'a coulé à l'heure qu'il est... (*P. 10*)

Tercümesi:

«Yunan gazetelerinin neşretmekte oldukları müftereyatın aslı olmayıp ilâ hazihil'an bir katra sefkidemi hıristiyan vukua gelmeyüp....» (S. 5)

Malgré notre conviction à cet égard, malgré les forfaits commis de leur part, malgré le sang des sujets musulmans du Sultan si cruellement versé, le gouvernemet Impérial s'est abstenu de sévir et a poussé la modération jusqu'à ses dernières limites. (*P. 10*)

Tercümesi:

Devleti Aliyenin bunların efkâr ve niyyatı sahihaları hakkında olan cezmü yakini ve bunların bir takım uygunsuzluklara iptidarları ve ahalii cezireden birçok müslümanların zalimane suretle sefki dimalarına cüret misüllü cinayatı azimeleriyle beraber bunların tedip ve icarayı mücazatı lâyıkaları tarafına gitmeyüp sabır ve itidali derecei gayete isal eyledi (S.6).

Mısırlı Mustafa Fazıl Paşanın 1866 da Abdülazize gönderdiği Fransızca mektupta *malgré* tabtrini ihtiva eden ibarelerin Sadullah Paşa tarafından nasıl tercüme edildiğini göstermek için bu mektuptan iki fıkra alıyorum:

.... *Oppressions telles que, malgre Votre puissance et Vos lumières, il semble que Vous ne puissiez ni les empêcher ni même les connaître...*

Tercümesi:

Zatı Humayunlarının kudret ve malûmatı şahaneleri müsellem iken men'i ve belki kesbi vukuf eylemek iktidarı humayunlarını selp eyliyen zulum ve teaddiler....

Cette belle France, Sire, que Vous admirez et que j'admire, cette France, malgré une situation unique dans le monde, était vraiment entourée d'une ceinture de nations industrieuses...

Tercümesi:

Şu güzel Fransa ki siz bugün teaccüple bakarsınız ve ben de müteaccibim işte bu Fransa münasebeti mevkiîyece dünyada birinci iken etrafında ki sanayide yektâ olan milletlerin kenduye tesiri olmadı...

Eskiden *malgré* kelimesinin "rağmen„ diye tercüme edilmemesine sebep o sıralarda rağmen kelimesinin inadına, zıddına demek olan manasının henüz yumuşamamış, kuvvetini muhafaza etmekte bulunmuş olmasaydı. Namık Kemalin:

Neler ettik alâ rağmı zemane

Mısraı ile:

Hâke yüz sürmekle kaimse yer üstünde hayat
İhtiyar et altını hâkin hayatın rağmına

beytinde geçen *rağm* kelmelerinde bu kuvvet sezilmektedir. Nasılki Ziya Paşa *Tartuffe* tercümesinde «Non, en dépit de tous, vous la fréquenterez» misra'ını:

Hayır, bunlara rağm olmak için
Daim onunla olmalısınız.

Beyti ile tercüme ederken kullanılan «rağm» kelimesinde bu kuvvet mevcuttur. Gene aynı eserde görülen:

Onlara daha rağm olmak için
Ben sizden başka hiçbir kimseyi
Kendime varis olmak istemem

Misra'larındaki «rağm» da kuvvetini muhafaza etmektedir. Ahmet Vefik Paşanın *Tartuffe* tercümesinde görülen:

Aklını zor ile rağmen aldı.

Mısra'ındaki «rağmen» kelimesi de eskiden bu kelimenin manasında nekadar şiddet buluduğunu göstermektedir.

Bunun içindir ki Şemseddin Sami merhumun *Kamus-ü-Fransevî*'sinin 1299 (1881) de basılan birinci tab'ı ile, 1315 (1897) de çıkan ikinci tab'ında *malgré* kelimesine mukabil rağmen tabiri kullanılmamıştı Şemsettin Sami, kamusunun 1318 (1900) de çıkan ancak üçüncü tab'ında rağmen kelmesini *malgré* mukabili olarak almıştır. "Rağmen„ kelmesi evvelce *rağmen alâ enfihi* şeklinde kullanılırdı. Kemal Paşa zade Sait Bey, "Teşhiri Ebatıl„ adlı eserinde çıkan *mizahî* bir mazbatasında "*rağmen alâ ânâfihim*„ şeklinde kullanmıştır. Rağmen kelmesinin *malgré* mukabili kullanılmasına Faik Reşat merhum razı olmazdı. Mektepler için yazdığı kitaplarda bu noktayı

bilhassa ihtar ederdi. Bu ihtarlara rağmen, rağmen kelmesi mütercimler tarafından *malgré* mukabili olarak kullanıla kullanıla bugünkü manasını almıştır. Tevfik Fikret, 1314 (1896) da Serveti Fünun'da neşrettiği manzum bir musahabede:

Diyor ki - aczine rağmen - muharriri âciz:
Bugün de nazm ile zinetlenüp musahabemiz

Beytinde rağmen kelmesini bugün kullandığımız manada kullanmıştır. Bugün bu kelmeyi "bana rağmen yaptı„ derken "bana inat, bana zıt olsun diye yaptı„ diye kullandığımız varsa da çok defa inadına, zıddına alınmıyacak derecede hafif bir manada kullanıyoruz.

8 — Bu ibarnin sonunu tercüme ederken mütercimin *je crains fort qu'il ne le soit encore après le mien* cümlesindeki *il* zamirini *sujet*'ye atfetmesi lâzımgelirken *Locke*'un eserine atfederek ibareyi "onunki benimkinden sonra da en cedit ve taze kalmıya„ diye tercüme etmesi sehiv eseridir. Tercümenin doğru olması için cümleden *onunki* kelmesinin kaldırılması lâzımdır.

9 — Mütercim *on ne connait point l'enfance* ibaresini tercüme ederken fiilleri muzari sıgasiyle kullanacağına "bilmezler„ filini hal ve meçhul sıgasiyle, "giderler„ ve "yoldan çıkarlar„ fiillerini de hal sıgalariyle tercüme etse idi muharririn maksadını daha iyi ifade etmiş olurdu.

10 — *Ils cherchent toujours* cümlesinin tercümesinde mütercimin *toujours* kelimesine hakkını vermediği görülüyor.

11 — *Quand toute ma méthode* ibaresinde *ma méthode* tabirini bugün tercüme etsek kavaidim yerine usulüm derdik.

12 — Müellifin *Mais je crois avoir bien vu le sujet sur lequel on doit opérer* ibaresindeki *sujet*'den maksadı mütercimin zannettiği gibi "bahis„ değil, "mevzu„ dur ki o da bu eserde çocuktur. Bundan sonraki cümleden de *Rousseau*'nun maksadının bu olduğu vazıh olarak anlaşılıyor. onun için *le sujet sur lequel on doit opérer* ifadesinin "vacibül amel bahsi„ şeklinde değil, "üzerinde tesir yapılması lâzımgelen mevzuu„ yolunda tercümesi uygun olur.

13 — *Commencez donc par mieux étudier vos élèves* cümlesinin tercümesinde *mieux*'nin hakkı verilmemiştir.

14 — *À l'égard de ce qu'on appellera la partie systématique qui n'est autre chose ici que la marche de la nature...* ibaresini mütercim "iltizamı kaide denilen şey ki burada ancak hareketi tabiîyedir„ diye tercüme etmiştir. Bu ibarenin Mecmuai Ebuzziya'da çıkan bu şeklinde

tertip sehvi yoksa mütercimin bilhasasa *la partie systématique* tabirini "iltizamı kaide denilen şey„ diye tercüme etmesine bir mana veremiyorum.

15 — *On croira moins lire un traité d'éducation que les rêveries d'un visionnaire sur l'éducation* ibaresindeki *visionnaire* kelimesini Ziya Paşa "Vehham„ diye tercüme etmiştir. Bu kelime, *visionnaire* için hiç uymuyor. O devirde elde bulunan Hancerî lûgatinde *visionnaire* kelmesine karşılık olarak "meczup„ kullanılmıştır. Fakat bu da burada uygun değildir. Bugün elimizdeki lûgatlerdede bu kelmeye tam karşılık olacak bir kelime gösterilmemiştir. Onun için uygun bir kelime bulununcaya kadar lûgatlerimizde gösterildiği gibi "garip fikirli adam„ diye tercüme etmek zarurîdir. Ayni ibaredeki *traité* kelimesine karşılık olarak mütercimin kullandığı "bahis„ kelimesi de yerinde değildir.

16 — *İl dépend de moi de ne point abonder dans mon sens* ibaresini mütercim, "benim elimden gelen hissimde bol davranmamak„ gibi garip bir şekilde tercüme etmiştir. *abonder dans son sens* tabirinin "fikrinde ısrar ve inat etmek„ manasına ıstılah olduğuna dikkat etmiyen mütercim, *abonder* mastarının yalnız lûgat manasını dikkate almakla hataya düşmüştür.

17 — *J'aimerais mieux suivre en tout la pratique établie, que d'en prendre une bonne à demi* ibaresini mütercim "bence ameliyatı hazıra üzere gitmek bir yarım ameliyat ittihazından müreccahtır„ yolunda tercüme etmekle aslından uzaklaşmıştır. Muharrir "iyi bir pratiği yarım bir şekilde tatbik etmedense teessüs etmiş pratiği olduğu gibi takibe devam etmeyi tercih ederim„ demek istiyor.

18 — *En toute espèce de projet* ibaresinin tercümesinde tertip sehvi yoksa mütercimin "*projet*„ kelmesini "seyahat„ diye tercüme etmesinin sebebi anlaşılmıyor. Acaba mütercim, dalgınlıkla *projet*'yi *trajet* diye okudu da ona göre mi mana verdi?

19 — *Ainsi telle éducation* ile başlıyan ibaredeki *bourgeois* kelimesinin karşılığı Mecmuai Ebuzziyada mütehavvil diye çıkmıştır. Tercümenin aslında mütemevvil yazılmış iken tertip sehvi olarak mütehavvil çıktığı anlaşılıyor.

20 — *Chacun pour le pays ou l' Etat qu'il aura en vue* ibaresinde mütercim, *Etat* kelimesinin majüskül olarak yazıldığına ve sözün gelişine göre "devlet„ diye tercüme edilmesi lâzımgeldiği halde "hal„ diye tercüme etmiştir.

İhsan SUNGU

TERCÜME MESELESİ

Bizde Tanzimatla başlıyan ve o zamandan beri başıboş bir manzara gösteren tercüme hareketleri nihayet sistemli bir şekle bağlanmak üzeredir. Geçen yaz Ankara'da toplanan birinci neşriyat kongresinde tercüme encümeni tarafından tesbit edilen esaslar dahilinde bir tercüme bürosunun faaliyete geçmesi, memlekette tercüme davasının ehemmiyetini müdrik kimseler tarafından haklı bir tasvibe mazhar oldu. Pek fakir olan millî kütüphanemizin zengileşebilmesi için, esaslı bir tercüme faaliyetine ihtiyaç olduğunu tekrara bilmem lüzum var mı?

Tanzimattan beri yapılan tercümelerin edebiyatımızda bir hareket uyandırmamış olmasının sebepleri malûm. Seçilen eserlerin bizatihi muayyen kıymetleri yoktu. Garp edebiyatı şaheserlerinin, bilhassa dünya klâsiklerinin tercümesi tamamiyle ihmal edilmişti. Edebî kıymetlerinden ziyade, ticarî kıymetleri göz önünde tutulan değersiz eserlerin türkçeye nakledilmesinden bir fayda hâsıl olamıyacağı artık anlaşılmıştır. Son zamanlara gelinceye kadar, tercümeler ekseriya lisan amatörlerinin elinde bir eğlence vasıtasından başka bir şey değildi. Bu acı hakikate merhum Ahmet Haşim, malûm hassasiyetiyle dokunmuştu:

«Şimdiye kadar tercüme bizde lisan müptedileriyle genç edebiyat heveslilerinin ve bilhassa mütekait gazete muharrirlerinin eğlencesi, meşgalesiydi. Mütercimin başlıca malzemesi, basit bir lisan vukufiyle adi bir kamustan ibaretti. Her şeyde olduğu gibi, tercümede de bu kolaylık hissini ve teşebbüs cür'etini veren cehalettir. Tercümeyi kolay iş zannetmek, ancak bir eseri san'atin üslûp namı altında taşıdığı servetin cins ve mahiyetinden bihaber olmıya tevakkuf eder. Tercüme edilecek eser, şaheser olmadıkça, nakli için ihtiyar edilen zahmet beyhude bir emektir.»

Haşimin bu sözlerine hak vermemeğe imkân var mı? Meseleyi ne güzel izah ediyor! Bu satırlarda bütün bir tercüme davasını görüyoruz. Devrimizin en büyük üstatlarından biri olan André Gide, tercüme meselesi üzerinde, uzun müddet zihin yormuş, yazılar yazmış bir insandır. Geçenlerde Madame Bovary münakaşası münasebetiyle, Gide'in tercüme hakkında münekkit André Thérive'e yazdığı bir mektuptan bahsetmiştim. Bu yazımda o mektubu hulâsa etmek istiyorum. Çünkü Gide,

orada tercüme meselesine çok esaslı bir şekilde temas ediyor [1]. André Gide'e göre, tercüme işini herkes yapamaz ve yapmamalıdır. Bu işi zevk ve kalem sahibi kimselere bırakmalı. Memleketin tanınmış ve yabancı bir dile vakıf olan bir muharriri, kendi zevkine, ruhuna uygun gelen, tercüme edeceği eserle kendi ruhu arasında adeta bir nevi cevher iştiraki bulunan bir eseri tercümeye kalkışmalıdır. Ancak bu şartlar dahilinde bir dili zenginleştirecek tercümeler yapılması kabil olur. Dil bilmek, lüzumlu bir şart, fakat kâfi bir şart değil. Bu iş san'atkârlık ister. Orijinal metnin cümlelerini körü körüne nakletmekle iş bitmiş olmaz. O kelimeleri, o cümleleri, kendi dilimizin imkânları içinde düşünmek, yazmak icabeder. Cümlelere esir kalmak, o cümlelerdeki fikir ve heyecanı ihmal etmek demektir. Mütercim, orijinal metnin tonunu bilhassa temin etmek mecburiyetindedir. Bu ton verilemediği taktirde, tercüme muvaffak olmuş sayılamaz.

Yukarda hulâsa etmeğe çalıştığım fikirler, üzerinde ayrı ayrı durulmağa değer bir kıymette. meselenin bizde en fazla ihmale uğrıyan tarafı, muhakkak ki, san'atkârlık istiyen tarafıdır. Bu noktayı memleketimizin tanınmış muharrirlerinden istemek te hakkımızdır. Türkçeyi güzel ve temiz bir şekilde kullanan muharrirlerimiz yok değil. Falih Rıfkı Atay'ın nefis nesri içinde fransız edebiyatı şaheserlerden birini okumanın ne demek olduğunu benim gibi herkes te bilir. Reşat Nuri Güntekin'in tercümeleri meydanda; bunlar dilimiz için birer kazançtır [2]. Tercüme davasının halledilmesini istiyorsak, yabancı dillere aşina muharrirlerimizi seferber etmekten başka çare yoktur. Çünkü, tercümenin bir nevi telif olduğunu unutmamak lâzım. Muayyen bir müellif şahsiyetinin his ve düşünce âlemine girmek, ruhuna nüfuz etmek, herkese nasip olmaz. Tercümenin en güç tarafı da budur. Edebiyatla uğraşmamış, zevki olmıyan bir avukatın, bir edebiyat şaheserini tercümeye kalkışması, beyhude ve gülünç bir gayrettir. Romantik eserlerden hoşlanan ve iyi fransızca bilen bir edebiyat meraklısı meselâ Rabelais'yi tercümeye kalkışmamalıdır. Mizacı bilhassa komedilerden hoşlanan birisinin ağır ve klâsik bir trajedi tercümesindeki muvaffakıyeti muhakkak ki az olacaktır. Racine başka bir âlem, Molière, daha başka bir âlem... Cıvık vodviller tercüme etmiş bir amatörün Shakespeare'e musallat olması gülünçtür. Bu hakikatler, ciddî olarak dikkate alındığı gün, bizde iyi tercümelerin yapılacağı ümit edilebilir.

Tercümelerin doğrudan doğruya orijinal metinden yapılması da esaslı noktalardan biridir. İngilizce yazılmış bir eserin fransızcadan türkçeye

[1] Divers. N. R. F. 1931. Sayfa: 188 - 198.
[2] Bilhassa Zola'dan *Hakikat* tercümesi.

çevrilmesi doğru bir hareket olamaz. Yalnız, metnin muhtelif kültür dillerindeki tercümelerine de müracaat etmek, şüphesiz ki, çok faydalı olur. Meselâ Faust tercümesi yapılırken, eserin ingilizce veya fransızcadaki tercümelerine de bakılacak olursa aslına daha fazla yakınlaşmak imkânları artar. Tercümelerin asıllarından yapılması değişmez bir prensip olarak vazedilmeli. Yalnız, bir müddet için, Yunan ve Lâtin klasiklerinin tercümesinde ingilizce, almanca, veya fransızca "*version*„ lardan istifade etmek mecburiyeti var. Çünkü eski dilleri bilenlerimiz pek az. Doğrudan doğruya yunanca ve lâtinceden nakiller yapılmasını uzun zaman beklemek mecburiyetindeyiz. Geçenlerde Dil Kurumu tarafından neşredilen İlyada tercümesinden bir parçayı zevkle okuduk. Yunancadan nakledilen bu metnin, daha san'atkârane bir İlyada tercümesi için esaslı bir malzeme teşkil edeceği muhakkak. Bu nevi tercümelerin intişarını beklerken, Yunan ve Lâtin klâsiklerinin türkçeye hiç olmazsa yaşıyan garp dillerinden nakledilmesinde muhakkak ki fayda var. Eğer bizde esaslı bir ümanizma hareketinin doğması isteniliyorsa, işe buradan başlamak icabeder. Greko - lâtin medeniyetinin en güzel örneklerini bizde tanıtmak zamanı çoktan gelmiştir. Bu örneklerin Fransa, İngiltere ve Almanyada nekadar faydalı ve değerli hareketler uyandırdığı malûm. Fransada XVI ıncı asır ümanistlerinin XVII inci asır klâsiklerine neler vermiş olduklarını biliyoruz. Corneille'i, Racine'i yetiştiren, bu ümanizma hareketi olmuştur. *Amyot, Estienne, Pasquier* gibi insanların Fransadaki fikrî ve edebî Rönesansa tercüme faaliyetiyle hız vermiş olduklarını tekrara hacet var mı? Amyot' nun Plutarque'den tercüme ettiği *Meşhur Adamların Hayatı*, hâlâ zevkle okunmaktadır. Aradan asırlar geçtiği halde, bugün Fransızlar Plutarque'i Amyot tercümesinden okuyorlar. Amyot'nun tercüme hakkında söylediği bir sözü burada bilhassa zikretmek istiyoruz: «İyi bir mütercimin vazifesi, tercüme ettiği müellifin cümlelerini sadece sadıkane bir şekilde nakletmek değildir; o müellifin üslûbunu ve konuşma tarzını da muhafaza etmesi lâzımdır». Amyot bu prensipten hareket ettiği için muvaffak olmuştur. Almanyada *A. W. Schlegel - Tieck*'in Shakespeare tercümeleri hâlâ geçilememiştir. Bu da gösteriyor ki iyi tercüme, eserin aslı gibi eskimez ve daima tazeliğini, canlılığını muhafaza eder.

Manzum eserlerin tercümesi epeyce münakaşayı mucip oldu. Bu mesele halâ da halledilmiş değil. Aslında manzum olan bir eserin türkçeye nazmen tercümesi şüphesiz ki ideal bir temenni. Fakat bu işin güçlükleri de meydanda. Schlegel'in Shakespeare tercümeleri, asıllarındaki «*versification*» a uygun bir şekilde yapılmış. Fakat bunu ancak Schlegel ayarında bir adam yapar. Buna mukabil, *Gérard de Nerval* gibi bir müellif te Faust'u manzum olarak tercümeden çekinmiştir. Manzum eserlerin

nakli için şu prensip vazedilebilir: memlekette büyük bir şair bu işi eline almadıkça manzum tercümelerden vazgeçmek mecburiyetindeyiz. André Gide, Hamlet'in birinci perdesini, Antuvan ve Kleopatra'nın tamamını tercüme ederken nesri tercih etmiştir. Fakat, kabiliyetli birisi çıkar da Racine'i manzum tercümeye kalkar ve bunda muvaffak olursa kimsenin bir diyeceği kalmaz.

Klâsik değerde eserlerin birkaç kişi tarafından tercümesi de iyi bir netice verebilir. Bu usulün başka memleketlerde ekseriya tatbik edildiğini gördük. Mecmuanın bu ilk sayısında neşredilen Musset tercümesi, üç arkadaşın birlikte çalışmaları neticesi meydana geldi. Bu ilk deneme kollektif tercüme hakkında müspet bir fikir verebilirse bu yolda devam edilecektir.

Yazımı bitirmeden önce İtalyanların bir aforizmasını zikredeceğim: "*Traduttore, traditore*". Yani, mütercim orijinal metne hiyanet eden adamdır. Bir eseri yabancı bir dile naklederken fire vermemeğe imkân yok. Fakat, millî kütüpanemizi zenginleştirecek şaheserleri tercüme ederken mümkün olduğu kadar az fire vermeğe çalışırsak, tercüme davası kolaylıkla halledilebilir.

Bedrettin TUNCEL

YUNAN ESERLERİNİN ALMANYADA TERCÜMESİ

Homeros'u Sophokles'i dilimize çevirmek istiyoruz. Bu tercümeler umumî bilgimizi genişletecek, Yunan şaheserlerinin verdiği bedii hazzı Türk kariine tanıtacak ve belki de iki bin seneden beri bitmez tükenmez varlığı ile garbi besliyen ilham kaynaklarından bizim de bir nasip almamızı temin edecektir.

Tercümeye girişmeden evvel yunancadan tercüme faaliyetinin diğer memleketlerdeki inkişaf seyrini ve bu günkü şeklini tetkik etmek doğru olur. Meselâ Almanya. Almanyada yunancadan tercüme alâka uyandırıcı bir tekâmül geçirmiştir. Bu inkişafa ilim kadar edebiyat ta iştirak eder. Başka memleketlerde olduğu gibi Almanlar tercümeyi mütahassıslara terk etmezler. Muhtelif devirlerde en büyük şair, müellif, dilci, filosof ve âlimler tercüme problemleri (Problematik des Übersetzens) hakkında mütalea serdetmiş ve bizzat tercüme yapmışlardır. Bu mütalea ve tercümeler Alman edebiyat mekteplerinin umumî görüş ve temayüllerini aksettirmekle iki cepheden ehemmiyet kesbeder. Almanyada tercümenin şümullü inkişafına en büyük amil dilin kendisidir. Zira bünyesinde mevcut terkip imkânları, kelime hazinesinin mütemadiyen genişlemesine müsaittir. Oluş halinde çerçevelerini daimî surette aşan bu dil, iyi mütercimin elinde mutiğ ve çok verimli bir alet olabilir. Fransızca ayni imkânları vermez. Fransız klâssisizmi rönesansın meydana getirdiği taşkın dili elemiş, kat'î kaidelere raptetmiştir. Dile ve üslûba hâkim olan bu kaideler, mütercimin Fransızcanın bünyesine has çerçevelerden çıkıp başka dillere ve bilhassa yunancanın ruhuna yaklaşmasına engeldir. XVII inci asır Homeros kahramanlarını XIV üncü Louis devrinin modasına göre giydirir. Versailles sarayında konuşulan lisanı söyletir. Segrais Aeneis tercümesi hakkında derki: Vergilius eğer XIV üncü Louis'nin tebaasından olarak doğsaydı benim tercüme için kullandığım lisanla yazardı. Ancak tarih zihniyeti doğduktan sonradırki Fransızlar Yunan ve Lâtin şairlerini fransızlaştırmaktan vazgeçtiler. Fransız mütercimi bazı dil engellerinin bertaraf edilmiyeceğini bilir ve klâsik bir nesir ile aslın mana ve mahiyetine mümkün mertebe sadık kalmakla iktifa eder. Halbuki Almanyadaki tercüme faaliyeti böyle statik bir cephe arzetmeyip bir takım istihaleler geçirmiştir.

Bu istihaleleri tarih sırasiyle ele alalım.

Bugünkü Almancanın menşeî bir tercümedir: Luther *Mukaddes Kitab*'ı halk diline çevirmekle almancayı tesbit etti. XV inci asırdan itibaren Melanchton gibi bazı Alman humanistleri Yunan edebiyatı ve bilhassa Homeros'la meşgul oldular. 1540 ta *hexameter* vezni ile Eoban Hesse İliada'yı ve 1549 da Simon Lemnius Odissıa'yı lâtinceye çevirdiler. Bu lâtince tercümeler asıl Yunan eserleriyle alâkayı bir zaman için felce uğrattı. Almanyada yunanca bilen pek azdı, üniversitelerde bile yunanca tedrisat geri idi. İliada'yı *knittelvers* denilen vezin ile ilk defa almancaya çeviren Johann Spreng'in teşebbüsü umumî alâkasızlığı izaleye kâfi gelmedi. Otuz sene harpleri zamanında Almanya fikir bakımından Fransa'nın nüfuzu altına giriyor. Fransa'da kadîm kültür taraftarlariyle modern kültürün faikiyetini iddia edenler arasındaki fikrî mücadele (La querelle des Anciens et des Modernes) Almanya'ya da aksetti; Homeros ve Vergilius XVIII inci asrın ahlâk düsturlarına göre tenkit ediliyorlardı. Tarih zihniyetinden eser yoktu. Fransız tesiri altında bulunan Gottsched ilk defa olarak bazı tercüme problemlerini ortaya atıyor. Homeros'u almancaya manzum olarak çevirmeği müreccah addediyor.

Nesrin eseri, kıymetinin yarısından ve nazmın temin edebileceği hararet ve coşkunluktan mahrum edeceğine kanidir. Bu sebepten İliada'nın kafiyesiz *alexandrin*, yani eski *hexameter* vezniyle almancaya çevrilmesini tavsiye eder.

XVIII inci asrın ortalarında Yunan âlemine karşı alâka derecesi yükseliyor. Bodmer ve Breitinger İsviçre ve Almanya Üniversitelerinde yunanca tedrisatını ıslaha çalışıyorlar. Yunan eserlerinin lâtince tercümeleri şiddetle tenkit ediliyor ve yunanca asıllarının bediî güzelliği ısrarla tebarüz ettiriliyor. 1748-51 de Klopstock meşhur destanı *Messias*'ı Homeros'un vezni olan *hexameter* ile yazıyor. Nihayet Wickelmann'ın Yunan âlemine karşı olan sonsuz hayranlığı geniş bir sahada intişar ediyor. Winckelmann'a göre Yunan şiir, mimarî ve heykeltraşisi ayni ruhu, *aynî varlığı temsil eden bir küldür.*

Yunan san'atkârı her san'atkâra örnek olacak bir üstattır. "San'atkâr doğrudan doğruya tabiati değil de Yunan san'at düsturlarını örnek ittihaz ederse tabiati taklide daha çabuk erişir.„ Winkelmann Yunan eserlerinde ahlâk kıymetlerinden başka ve onlara çok daha faik olan bediî kıymetlerin mevcudiyetini sezmiş ve Yunanlıları zamanına ideal güzelliğin mümessilleri olarak göstermiştir.

O zamana kadar yalnız lisan ve gramer öğrenmek ve fazilet nümuneleri almak gibi menfaatçı zihniyetle tetkik edilen Yunan eserleri artık

estetik haz arıyan geniş bir kütleyi ve bilhassa san'atkârları cezbediyor. Bu cazibenin kuvvetini Goethe'de müşahede etmek için *İphigenie* eserini hatırlamak kâfidir. Winckelmann bizzat tercüme problemleriyle meşgul olmamakla beraber Yunan âlemine karşı olan hayranlığı dolayısiyle sahayı hazırlamış bulunuyordu.

Tercümenin banisi Herder'dir. O Alman klâsikleri gibi eski çağların güzelliğini görmekle kalmıyor. Yunan halkına has vasıfları tayine çalışıyor. "Sprache ist Ausdruck des Volksgeistes„ yani: "Her milletin ruhu kendi lisanından belirir„ düsturu Herder'in başlıca prensibidir. Yunan milleti bize kendi ruhunu eserleriyle tanıtır. "Yüksek kaliteyi haiz tercüme yalnız manayı değil, asla has havayı aksettiren tercümedir.„ "Tercüme muhayyilemizde Yunanistan'ı canlandıracak ve Yunan edebiyatının büyük esrarını tanımamıza yardım edecektir.„ San'ati zamanın kıymet telâkkileriyle ölçmemek, san'atte ırkî ve millî damgayı aramak, tarih zihniyetinin doğmasına imkân verdiği gibi millî varlığın ifadesi olan lisanın da tetkikına yol açmıştır. Tercüme bir mesele halini alıyor, zira millî varlığın ifadesi olan lisanın vücude getirdiği eser bu ruhu tercümede nasıl muhafaza ve ifade edebilir?

"Sturm und Drang„ cereyanı yaratıcı ferdiyet mefhumunu keşfeder. Bu cereyan klâsik ölçü, itidal. kaide, işlenmiş eser mefhumlarını reddeder ve ilham kaynağını kendinde bulan şaire tapar. Original Yunan edebiyatına ve bilhassa yalnız tabiatten mülhem şair telâkki ettiği Homeros'a hayrandır. Tercüme için artık zemin hazırlanmıştır. Homeros tercümesi için tavsiyeler, arzular, teklifler artmaktadır.

Johann Heinrich Voss umumî intizara nihayet verdi. 1781 de bir Odissia tercümesi, 1793 te bir İliada neşretti. Bütün edebiyat aleminde derin akisler yapan bu tercümeler asıl metin vezni, yani *kexameter*'le yazılmıştır. Voss kelimelerin yerini muhafaza ve Homeros'un meşhur mürekkep sıfatlarının almanca mukabilini bulacak kadar asıl metne sadık kalıyor. Maalesef Alman *kexameter*'i Yunan ve bilhassa Homeros'un akıcı vezninden çok farklıdır. Voss'un tercümelerinde aslın ruhu kaybolmuştur. August Wilhelm Schlegel'in dediği gibi "Voss Almanlara taştan bir Homeros bahşetti.„ Bütün bu kusurlara rağmen Almanyada bugüne kadar Voss'un yerini tutacak Homeros mütercimi doğmamıştır.

Klâsik edebiyat asla sadakati daha geniş bir manada anlıyor. Şekil ile muhteva gizli ve çözülmez bağlarla biribirine merbuttur; şekil muhtevanın cismani tezahürü, muhteva şeklin fikrî belirmesidir. Demek ki tercüme yalnız muhtevayı vermekle kalamaz, şekli de tercüme etmek gerektir. Alman klâsisizmi tercüme faaliyetini iki nev'e ayırır: birine

Dolmetschen (ayni manayı başka bir dille ifade etmek), diğerine *Übersetzen* (şekil ve muhtevadan ibaret bütün eserin başka bir dile çevrilmesi).

Goethe tercümeyi üçe ayırır: 1 — Aslın yalnız manasını veren ve san'at iddiası olmıyan mensur tercüme ancak eski eserleri tanıtabilir. 2 — Yabancı hususiyetleri anladıktan sonra onları kendi an'ane ve şekillerimizle nakleden tenzili (parodistisch) tercüme, meselâ, Fransızların ve Wieland'ın takip ettikleri usul. 3 — Tercümeyi san'at bakımından asla müşabih kılan tercüme tarzı ki bu en mükemmelidir. Böyle bir tercümede, mütercim milletinin orijinalitesinden sarfınazar eder ve okuyucuya alışmadığı ve yabancı hissettiği bir dille hitabettiği için, onun zevkini tedricen alıştırmağa çalışır.

Ancak romantizm Goethe'nin mükemmel addettiği bu üçüncü tercüme tarzına erişmenin yolunu arıyacaktır. Romantizm Herder'in ilk temelini attığı problem üzerine kendi tercüme felsefesini bina ediyor. Yeni doğan lisan felsefesi tercümeyi ilmî bir problem mertebesine çıkarıyor. Wilhelm von Humboldt'a göre "Lisan milletlerin harice tezahür şekli, millî ve ferdî varlığın ifadesidir.„ Fakat lâfızlar şeylerin kendileri değil, sembolleridir. Lisanın ruhu, kelimeleri temsil ettikleri eşya ve mefhumlara mistik bir rabıta ile bağlar. Kelime mefhumun yalnız işareti değildir, zira mefhum kelimesiz ne doğar ne de yaşıyabilir. O halde bir kelimenin, bir cümlenin, bir eserin manasını çözülmez bağlarla merbut olduğu şekilden ayırmak ve yabancı bir ruhun doğurduğu kelime, cümle ve üsluba kalbetmek mümkün müdür? Asıl müellifin, mütercimin lisanı ile yazmış olsaydı mütercim gibi ifadei meram edeceği faraziyesi boş bir fikirdir; zira fenni mevzulardan başka hiçbir müellif muhtelif lisanlarda ayni şekilde yazamaz. Humboldt zamanına kadar yalnız bir cepheden sadakate, yani asıldan ziyade mütercimin lisanına bağlılığa riayet edildiğini gösterir. Tercümenin gayesi ne şekil, ne de muhteva bakımından öğretmek olmadığı gibi sırf bediî hazı temine de matuf değildir.

Yüksek rolü, millî dehaların aralarındaki fikrî münasebatı ifade eden canlı bir vasıta olmaktır. Asla sadakat muhteva ile şekli cemeden eserin maddî ve manevî küllüne tercüman olmakla yerini bulur. Tercümeyi bu kadar yüksek bir mertebeye çıkaran romantizm bu prensipleri nasıl tatbika koyabildi?. İşte burada Alman dilinin mütercime sühulet gösterdiği anlaşılır. Schleiermacher akedemide "Über die Verschiedenen Methoden des Übersetzens„ (1813) adlı nutkunda tercümenin iki mümeyyiz vasfına işaret eder: Asla bağlılık; kendi lisanının an'ane ve kalıplarından sarfınazar etmek. Tercüme lisanı Alman okuyucusunun yabancı hissettiği bir dil olacak, karide yabancı eser okuduğu intibaı uyanık

tutulacaktır. Alman dilinin verdiği imkânlarla mütercim müelifin millî ve ferdi hususiyetlerine yaklaşacak ve fikirlerini onun gibi ifadeye çalışacaktır. Schleiermacher böyle bir lisanla Eflatun'nu tercüme ediyor. Eflatun'un felsefe lisanını almancaya çevirmek için ilk akla gelen imkân, almancanın felsefe ıstılahlarını kullanmaktı. Mütercim bunları kullansaydı karide Eflatun'un mütekâmil bir ıstılah sistemine sahip olduğu intıbaı uyanacaktı; halbuki Eflatun eserlerinde ıstilahlarını bizzat şekillendirir ve yaratır. Schleiermacher bu oluşa sadık kaldığından tercümesi Almanların bile zor anlıyabileceği bir hale girmiştir.

Schleiermacher'in Yunan nesri için tatbika çalıştığı usul, nazımda Hölderlin tarafından kullanılıyor. Hölderlin'in maruf Pindaros ve Sophokles tercemeleri intişar ettiği zaman beğenilmemişti. Bugün ise yeni tercüme teşebbüslerine rağmen şiir bakımından kıymetleri inkâr edilmez olan bu tercümeler Novalis'in "Mütercim şairin şairidir„ sözünü teyit eder. Hölderlin lisanını yunancanın sentaks ve ahengine uydurur; hiçbir tercüme an'anesi bilmez, şiir yaratır gibi Pindaros'un kalıbına dökülmüş yeni bir lisan yaratır. Hölderlin Pindaros odlarının gâh ağır, gâh dalganın kuvvetli ritmini, Sophokles'in heyecanlı, asabî korolarını lisanı ile taklit ediyor. Almancası bazan anlaşılmadığı halde, aslın karanlık ve haşin cazibesini ifadeye muktedirdir. Romantizm devri tercümeyi taklitçi değil, yaratıcı bir faaliyet telâkki ettiği için yalnız şairin iyi tercüme edebileceğini iddia eder ve mütercimin hüviyetine dair ikinci bir problem ortaya atar.

Almanya XIX uncu asra kadar yukarda saydığımız veçhile tercüme meselesiyle nazarî bir şekilde meşgul oldu ise de henüz pek az Yunan eseri almancaya tercüme edilmiştir.

Romantism Alman dilinin imtizaç kabiliyetini gösterdikten sonra, XIX uncu asır esnasında tercüme meselesine şamil bir optimism beliriyor. XIX uncu asır, Goethe gibi, "Alman mizacının ecnebî hususiyetleri benimsemeye ve dilin imtizaç kabiliyeti sayesinde iyi ve sadık tercümeler yapmıya„ muktedir olduğu kanaatindedir. Tercüme faaliyeti Yunan edebiyatının hiçbir sahasını tercümesiz bırakmıyor. Donner gibi bir adam Homeros, Pindaros, Aeschylos, Sophokles, Euripides ve Aristophanes'in bütün eserlerini tercüme ediyor. Şair Mörike tarafından yapılan Theokritos ve Droysen'in Aristophanes tercümelerinden başka XIXuncu asır tercümelerinin hiçbiri edebî kıymeti haiz değildir. Bu tercüme taşkınlığı üç aksülamel uyandırmıştır. Biri XIXuncu asrın sonlarında doğan klâsik filoloji ilmidir. Yunan dili üzerinde yapılan ilmî araştırmalar Yunan tefekkürüne has bazı mefhumların (meselâ *arete, sofrosüne*) modern dillerde mukabili bulunmadığını gösterir. XIX uncu asrın tercümede gösterdiği optimism

yerine, Yunan âlemine nüfus ancak uzun tahsil ve tetkiklerle elde edileceği kanaati (agnostisism) kaim oluyor.

Klâsik Filolojinin banisi Ulrich von Wilamowitz - Moellendorff yalnız filolog ve humanistlerin iyi tercüme yapabileceğine kanidir. Zamanına kadar aslın kelime ve vezinlerine sadık (mit wörtlicher Treue - im Vermasse der Urschrift) tercümeleri reddediyor. Bilâkis mütercim şairin fikir, his ve haletlerini serbestçe kendinden vermeğe çalışacak. "Kelimeye değil ruha sadık kalmalı. Kelime ve cümleler değil fikir ve hislere tercüman lâzım. Şekil yeni olabilir, muhteva değişmez. Hakiki terceme *tenasüh* tür. „ Kelimeye ve vezne bağlı kalmak yani *hexameter*, *trimeter* veya *aeolik* vezinleri almancada taklide çalışmak manasızdır. "Tercümede vezin Alman karii üzerine aslın Yunan kariinin üzerine yaptığı tesiri yapacak„ yani lisan ve vezin Alman okuyucusu tarafından kolayca anlaşılabilmelidir. Wilamowitz bu prensiplere uyarak her Alman bourgeoissının kavrıyabileceği bir tarzda, fakat şiir kıymetinden mahrum tercümeler yapmıştır.

Nietzsche'nin Yunan âlemi hakkında fikirleri ikinci reaksiyona yol açar. Winkelmann'dan beri Yunanlıları klâsik tevazüne sahip, neş'eli, mes'ut bir millet olarak görmek âdet olmuştu. Nietzsche Yunan ruhünun gayet karışık ve zıddiyetlerle dolu derinliklerini ve dionysiaque ve apollonien dünya görüşlerinin mücadelesini keşfediyor. Eski Yunanlı Olempik sükûnete malik, bahtiyar ve hâkim insan değil; beşer faciasını ruhunda taşıyan, ıstırabın bütün perdelerini, bütün dehşetini kendinde hisseden insandır. XIX uncu asrın bourgeois lisaniyle Yunan eserlerinin künhüne nüfuz edilemez. Hattâ bourgeois ve mutavassıt ruhlu modern cemiyet Yunan varlığını anlıyacak seviyede bile değildir.

Lisanda seviye yüksekliğini esas ittihaz eden yeni şiir cereyanları üçüncü aksülameli teşkil eder. Stefan George Dante tercümesinde şairin tercümede de yüksek san'at mertebesine erişebileceğini ispat etmiştir. George'ye göre XIX uncu asır gibi lâalettayin kimselerin tercüme yaptığı bir devir verimli olamaz. Şimdiye kadar saydığımız bütün problemler muteber olmakla ayni zamanda tercümede seviye aranır. XIX uncu asrın bütün tercemeleri kıymetten düştü, ancak romantik fikirler ve Hölderlin tekrar revaç kazandı. George'nin "kendi dilimizle ifade edemediğimiz birşey şuurumuzda da mevcut değildir„ fikrî tercüme meselesine bir problem daha ilâve etti.

Netice itibariyle şunu diyebiliriz ki Almanya tercüme felsefesini azamî haddine çıkarmıştır. XIX uncu asra kadar tercüme felsefesiyle tercüme

faaliyetinin muvazi olarak ilerlediğini gördük. Bu ileri hareketin neticesi XIX uncu asrın tercüme bolluğudur. Bu asırdan itibaren tercüme faaliyeti ilerleyişinde temadi eden ilim ve felsefeyi artık takip edemiyor. Tercümeden beklenilen şeyle tercümenin verimi arasında nisbetsiz bir fark görülüyor. Bugün Yunan eserlerinin mahiyet ve kıymeti takdir edildiği gibi tercümenin de aşamıyacağı hudutlar malûmdur. Maamafih tercüme ihtiyacı ortadan kalkmadığından her sahada tercümeler yapılmaktadır. Modern mütercimlerin çoğu nesri manzum tercümeye tercih ediyorlar. Ayni zamanda kısmen muvaffak olan kısmın de gülünç denilebilen manzum tercüme teşebbüsleri devam etmektedir. Fakat Almanyada bugün herkes bilir ki hakikî mütercim büyük şair kadar ender bir mahluktur.

Azra ERHAT

TENKİTLER:

BAY AHMET REŞİD'İN «ÆNEİS» TERCÜMESİ HAKKINDA [1]

Vergilius'ün *Aeneis* adlı eseri Lâtin edebiyatına en büyük destanını, garbe klâsik epopenin en mükemmel tipini bahşetmiştir. Augustus devrine kadar Lâtin şiiri taklit ettiği Yunanistanın edebî kalıplarına kendi varlığını, kendi benliğini dökmeğe çalışmış, fakat henüz mutlak şaheseri yaratmış değildi. Ancak klâsik devir Roma tarihinde olduğu kadar şiirde de tekâmülün en yüksek mertebesine erişmiştir. Vergilius, Horatius'ün eserlerinde, en mükemmel lâtince ile, bütün Roma varlığı ifade bulmuştur.

Aeneis, Troya'nın sukutundan sonra kahraman *Aeneis*'in İtalyada Lâtin ırkının ve Roma şehrinin temelini atmak için geçirdiği sergüzeşt ve maceraları terennüm eder. *Aeneis* te Romanın din ve an'ane, âyin ve itikatlarını, esaretini, Augustus devrinin tarihî simasını, Lâtin dilinin, vezninin inkişafını, Homeros destanlarının en mükemmel taklidini seyredebiliriz. Hattâ eski çağları anlamak için *Aeneis*'i dikkatle okumak belki kâfi gelir.

Aeneis'i tercümeye teşebbüs eden, asırların esere yüklediği takdir ve hayranlığın sıkleti nisbetinde ağır bir vazife yüklenir.

Bay Ahmet Reşit, bu vazifeyi ifa için çok emek sarfetmiştir. *Aeneis*'i Maurice *Rat'nın (Virgile, l'Enéide,* traduction nouvelle de Maurice Rat, I., II. Ed. Garnier) fransızca tercümesinden okumuş ve bu tercümeyi aynen türkçeye çevirmiştir.

İkinci elden yapılan tercümenin nekadar zor ve tehlikeli bir iş olduğu herkesçe malûmdur. Bay Ahmet Reşid'in tercümesi fransızcaya tam bir vukufu olduğunu gösterir. Bu itibarla mütercim ayni esere nüfuz etmek için ancak fransızcanın verebildiği imkânlardan istifade etmiştir. Esef edilecek diğer bir nokta da mütercimin Maurice Rat'nın tercümesinde daha yeni ve edebî kıymeti daha yüksek bir tercüme olan André Bellessort'un *Enéide*'ini intihap etmemiş olmasıdır. Bay Ahmet Reşid'in tercümesi ağır ve eski terkiplerden tecerrüt edemiyen bir lisanla yazılmıştır. *Aeneis*'in azamet ve ihtişamını kaybetmemek gayesiyle mütercim üslûbunu şişiriyor, maalesef ağır ve bazan da terkibi karanlık olan cümleler husule geliyor. Meselâ: «Ey ilham alihesi (Muse), bu vakayiin esbabını tahattur ederek, bana söyle ki, alihlerin kıralıçası, alihiyetine karşı ika edilmiş ne türlü bir tecavüze ve hangi hakarete ceza olarak, mukaddesata riayetle müştehir o kahramanı bukadar tehlikelere geçirmeğe, bukadar beliyelere göğüs germiye sevketti?» (S. 45.)

Amiyane tabirleri kullanmamak için lâtince «sedet»: (oturuyor) gibi sade bir kelime türkçeye «kürsü nişîn oluyor» tabiriyle çevriliyor. Böyle tantanalı bir lisanın lâtince aslına tekabül ettiğini zannetmek doğru değildir. Vergilius, her büyük şair gibi yerine göre hergünkü basit kelimeleri de kullanır.

Tercümede karii en çok rahatsız eden ismi hasların fransızca şekilleridir. Türkçe metin içinde Enée, Junon, Tyrrhénienne, Olenp, Zéphyr gibi fransızca isimler türkçenin telâffuzuna hiç uygun olmamakla beraber tercümeye bir Fransız edası veriyor. Mütercim lâtince metne bir göz atmış olsaydı bu kelimelerin lâtincelerinin türkçeye nekadar daha uygun olduğunu görecek ve lâtincelerini muhafaza edecekti. Tercümede ismi haslar umu-

---

[1] *Fransızcaya çeviren Maurice Rat. Türkçeye çeviren:* Ahmet Reşit, Dün ve Yarın tercüme külliyatı No. 51, İstanbul 1936.

mî havayı aksettirmek için çok mühim bir rol oynar. Bay Ahmet Reşit, *Aeneis*'te Yunanlılara «Rum» ismi izafe ediyor. Modern Yunanistanın sakinlerine verdiğimiz bu adla Trova kahramanlarını anmak, tarihî ve umumî malûmat bakımından büyük bir hatadır.

Eserin aslını okumadığı için Bay Ahmet Reşid'in tercümesinde bazı garip ve gülünç noktalar vardır. Meselâ (fırtına tasvirine 1 inci kitap, m. 128). Vergilius tabiatin hercümercini tecessüm ettiren canlı bir istiare yapıyor: «ruina caeli»: yani gökün yıkılması. Fransızca tercümede bu «ruina» hem erimek ve hem de yıkmak manasına gelen «fondre» kelimesiyle ifade ediliyor. Bay Ahmet Reşit, «fondre» u erimek manasında anlamış ve «eriyip üzerlerine dökülüyor gibi görünen gök» cümlesiyle aslı hiç anlamadığından maada, canlı ve kuvvetli istiarenin yerine uzun ve sönük bir perifraz kullanmıştır.

Ayni şekilde asıl metinde mihrap manasına gelen «ara» kelimesi fransızcaya «autel» olarak tercüme ediliyor. Bay Ahmet Reşit, bu «autel» kelimesinin manasını araştırmamış ve onu türkçeye «otel» olarak çevirmiştir. Mihrap yerine otel demek hayli tuhaf oluyor.

Bay Ahmet Reşid'in tercümesinde en büyük hata tercüme yerine perifraz kullanması, yani bir tabirin, bir cümlenin türkçede tam mukabilini aramaksızın onu izaha çalışmasıdır. Meselâ Aquilo, Eurus, Notus, Africus gibi lâtince rüzgâr isimleri birer gök istikametinden esen rüzgârı belli etmekten başka herbiri esatirî bir ilâhtır. Bay Ahmet Reşit tercümesinde onları isimleri ile değil, şimali-şarkî, cenubu-şarkî, rüzgârları isimleriyle anarak komanter veya lûgat vazifesini görüyor; fakat böylece rüzgârların efsanevî canlılığı kaybolmuş oluyor.

Mütercim metnin içinde kerre arası veya kerresiz izahat vermekten çekinmiyor. Meselâ: «Alihe... Eoliye (şimdiki Lipari adasına) vâsıl olur»; yahut tа fransızca tercümeden alınmış lüzumsuz bir izahat metne karışır: «Onlarla beraber, *tahta kalkanlar gibi* silâhlar, tahtalar..... dalgalar üstünde sallanır.»

Parafraz usulü en kötü tercüme tarzı sayılır. Bir şiir izaha muhtaç değildir. İzahat şiirin bütünlüğünü *ihlâl* eder, mukaddes ulviyetini adi bir şerh seviyesine düşürür, şaire karşı bir saygısızlıktır.

Bay Ahmet Reşid'in tercümesi aslın başlıca görüşlerine sadık kalmıyor: Meselâ «sic volvere Parcas» tercümesi: Parklar tarafından bastü izhar edilen levhai takdirin hükmü böyledir. Mütercim komanterde Parklar'ın kim olduklarını, ömür ipliğini nasıl büküp kestiklerini izah ediyor. Lâtince «volvere» kelimesi de burada «bükmek» manasına gelir. Bütün cümle türkçeye «Parklar, kader ipliğini böyle bükmüşlerdi» diye tercüme edilebilir ve izahata ihtiyaç varsa bu komanter kısmında bize anlatılabilirdi. Bay Ahmet Reşid'in kullandığı cümle ile kader ipliğini bükmek gibi tasavvurla tamamiyle ortadan kalkmış ve fikir büsbütün değişmiş oluyor.

Aeneis'in 151 inci mısraında bulunan «virum pietate gravem» tabiri «temiz ahlâklı bir adam» diye tercüme ediliyor. «Pietate gravem» tabirini temiz ahlâklı diye tercüme etmek Augustus devrinin başlıca kıymetlerinden birini tanımamak demektir. «Pietas» kelimesi dinî ve ailevî kanunlara riayet, Romanın an'ane ve âdatına bağlılık manasına gelir. «Pieta» devrin idealidir, ve Aeneis «Plus» yani «Pietas» sahibi olduğu için bukadar büyük bir kahraman sayılır. Bu kelime ile devrin zihniyetine temas ediyoruz. Devrin tarihî bakımdan anlamını bize temin edebilecek bir kelimeyi «temiz ahlâkı» tabiri gibi umumî ve banal bir ifadeyle nakletmek metnin asıl ruhuna nüfuz edebilmemize mânidir. Burada Bay Ahmet Reşit mühim ve alâka uyandırıcı bir izahat verebilirdi.

Neticeden Bay Ahmet Reşid'in teşebbüsü hernekadar takdir ve minnettarlığımıza lâyık de bir nokta mühimdir: Tercüme bir metnin kelimelerini başka bir lisana çevirmekle

kalmaz. Esas gaye bir eserin bütününü kavramak ve bu bütünü başka bir dile çevirmektir. Bu sebepten dolayı *Aeneis*'in aslını yani lâtince metnini okumuş olmıyan mütercimin eserin ruhuna nüfuz edebilmesi mümkün değildir.

Aeneis gibi bir şaheserin aslından tercümesi belki birkaç sene sonra intişar edecektir. Onu bekliyoruz ve ancak o zaman Türkiye kütüphaneleri kıymetli bir tercüme eseri kazanmış olacaktır.

Azra ERHAT

XII inci CHARLES'IN TARİHİ [1]

Voltaire'in tarihî eserleri arasında birinci mevkii işgal eden *XII inci Charles*, bay Nahit Sırrı tarafından türkçeye tercüme edildi. Bizim tarihimize de karışmış olan İsveç Kıralı Demirbaş Charles'ın hayatını, dillere destan olan garip menkibelerini Voltaire gibi bir müelliften dinlemek tatlı bir zevk oluyor.

Voltaire'in Londra'da iken yazmağa başladığı *XII inci Charles*, ilk defa 1731 senesinde neşredildi. Eser, neşrinden itibaren büyük bir rağbet kazandı ve kapışılırcasına satıldı. Kısa bir zamanda muhtelif dillere tercüme edildi. Voltaire 1732, 1748 ve 1751 senelerinde eserin yeni ve ilâveli tabılarını neşretti.

Voltaire, genç yaşından itibaren tarihî mevzulara karşı büyük bir alâka göstermişti. Bu mevzular arasında yeni zamanlara ait olanları bilhassa dikkatini celbediyordu. Çünkü, muasırı bulunduğu vak'aları mümkün olduğu kadar doğru bir şekilde tesbit etmek imkânları mevcuttu. *XII inci Charles*, 1718 senesinde öldüğü zaman Voltaire henüz 24 yaşındaydı. Müellif, bu tarihte *Şimal Kahramanı* adiyle anılan İsveç kıralından bahsedildiğini birçok defalar duymuştu. Bu kıralla Rus Çarı Deli Petro arasında başlıyan çetin mücadeleyi büyük bir dikkat ve alâkayla takip etmişti. Narva muharebesinde 9000 İsveç askeriyle 60000 kişilik Rus ordusunu mağlûp eden bu cesur ve pervasız kıralın menkibeleri ağızlarda dolaşıyordu. *XII inci Charles*'in çok kısa süren ve çok dramatik safhaları ihtiva eden ömrü, Voltaire'i cezbediyordu. Demirbaş Charles ve büyük Petro gibi biribirinin zıddı olan iki simayı canlandırmak, mücadele halinde göstermek, müellifi bir trajedi mevzuundan daha çok hararetlendiriyordu. Esasen *Voltaire, XII inci Charles*'in tarihini bir trajedi tasavvuriyle yazmıştır. Bu eser, Voltaire'in ayni devrede yazdığı *Henriade*'den daha epik, *Zaïre* kadar hareketli ve romanesk bir mahiyet arzeder. Voltaire'in bu garip kıralı ele almasını hoş görmiyen Montesquieu: «İsveç kıralı şayanı hayret bir sima, fakat büyük bir kıral değil» diyor. Bu tenkit muhakkak ki, Voltaire'in hoşuna gitmişti. Çünkü o, bu eserden bir ders çıkarılmasını istiyordu: «*XII inci Charles*'ın hayatı, kırallara sulhçü ve mes'ut bir hükûmetin, harpçi ve fütuhat peşinde koşan bir hükûmetten nekadar üstün olduğunu öğretmelidir».

Voltaire, 1727 senesi başında Londra'da eserini yazmayı tasavvur ettiği sıralarda bütün dünya, Avrupayı altüst eden İsveç kıralından bahsediyordu. Montesquieu'nün *İran Mektupları*'nda, *Rica* arkadaşı *İbben*'e bu meşhur İsveç kıralını anlatır (124 üncü mektup). Bu kıral ayni zamanda Fransızları yakından alâkadar etmektedir, çünkü 1715 senesinde XV inci Louis'ye kayınbaba olan Polonya Kıralı Stanislas Leczinski'yi himaye etmiştir. Yeni zamanlarda Avrupada görülen kırallar arasında çok garip bir mevkii olan İsveç Kıralı Demirbaş Charles, Voltaire'in hayalinde uzun müddet yaşadı. Müellifin hangi sebeplerle bu mevzuu ele almış olduğu kolayca anlaşılır.

[1] Çığır açan büyük adamlar serisi, No. 2. Voltaire'den tercüme eden: Nahit Sırrı. Hilmi Kitapevi, 343 sayfa, 1939.

XII inci Charles 1697 senesinde İsveç tahtına çıktığı zaman on beş yaşındadır. Danimarka kıralı, Polonyo kıralı ve Rus Çarı İsveçi tehdit etmektedirler. Charles, hiç kimsenin fikrini almadan 13 nisan 1700 tarihinde harp ilân ederek Stokholm'dan çıkmıştı. Altı haftadan az bir zamanda Danimarkalıları itaat altına almış ve Narva muharebesinde Rusları bozguna uğratmıştı. Charles, Polonya Kıralı Auguste'ü tahtından indiriyor ve yerine Stanislas geçiriyor. 1706 da, daha 24 yaşındayken, Avrupaya hâkim bir vaziyettedir. Maksadı Rus Çarını mağlûp etmektir; ordusiyle Ukranya isteplerine girer ve Poltava'da yıldızı söner. Düşmanın eline düşmemek için Türkiyeye dehalet eder. Charles üç buçuk sene kadar Bender'de kalmış ve Osmanlı sultanı tarafından şerefiyle mütenasip bir muamele görmüştür. Nihayet, 1 teşrinievvel 1714 te Türkiyeden ayrılır. Stralsund'da Danimarkalılar ve Prusyalılar tarafından muhasara edilen Charles, bu defa da kurtulmıya muvaffak olur, yeni bir mukavemet hazırlar. Neticede Norveçte, Frederikshal muhasarasında yaralanarak ölür.

Voltaire bu eserini ciddi bir emek sarfederek yazmıştır. İsveç tarihine ait vesikalar üzerinde uzun ve yorucu tetkikler yapmıştır. İsveç ve Türk tarihi hakkında yazılmış eserleri, okumuş, Türkiyedeki İngiliz ve Fransız sefirlerine müracaat ederek malûmat toplamış, XII inci Charles'in yanında bulunmuş kimselerle görüşmüştür. Hulâsa Voltaire, modern bir tarihçi metodiyle çalışmış ve muvaffak olmuştur. Eserin yazıldığı tarih gözönünde tutulacak olursa, Voltaire'in muvaffakiyeti daha büyük bir kıymet kazanır. Çünkü Fransada XVII inci asır sonunda neşredilen tarihlerin ekserisi, ilmî metotlarla yazılmış değildi. Müverrihler tam manasiyle serbest olarak yazamıyorlardı. Meselâ o asırda hakikate uygun bir Fransız tarihi yazıldığı görülmemiştir. Bazıları da tarihi, roman şeklinde yazmak yoluna sapıyorlardı. Doğru malûmat vermekten ziyade, eğlendirici ve ekseriya hayal mahsulü vak'alar anlatılıyor, halkın hoşuna gitmek isteniliyordu. Voltaire XII inci Charles'ın tarihinde ilk defa olarak bu telâkkiyi sarsmış ve modern tarihçilere model olabilecek bir eser yazmıştır. XII inci Charles'ın siması eserde çok canlı bir şekilde tebarüz ettirilmiştir. Yazımızın başında da söylediğimiz gibi, Voltaire İsveç kıralını bir trajedi kahramanı gibi yaşatmıya çalışmıştır. Fakat, kahramanın menkibeleri üzerinde fazla durmuş ve bu yüzden karakterinin tahlilini noksan bırakmıştır. Bellessort'a göre, Voltaire'in bu eserdeki en büyük kabahati, XII inci Charles memleketinin hudutları haricinde neticesiz maceralara atılırken, müellifin İsveçte olup biten hâdiselere, halkın haleti ruhiyesine bigâne kalmış olmasıdır. Fakat, noksanlarına rağmen, XII inci Charles her zaman zevkle okunabilen canlı, hareketli bir eserdir. Narva, Poltava muharebelerine, Frederikshal muhasarasına ait olan kısımlar, çok canlı ve muvaffak parçaları ihtiva etmektedir. Bu kısımlar Voltaire'in sağlam ve harikulâde neşri içinde büyük bir kıymet kazanmaktadır.

Eserin tercümesi, heyeti umumiyesiyle, doğru ve aslına uygun. Mütercimin Fransızcaya vukufu belli olmaktadır. Bugün manaları değişmiş olan ve XVII inci asır Fransız dilinin damgasını taşıyan bazı kelimelerin yanlışsız olarak tercüme edildiğini gördük ve sevindik. Bu nevi eserlerin, tercüme edilmeden önce, lisan bakımından ciddi bir tetkike tâbi tutulmaları lâzım. Bay Nahit Sırrı bu işi başarmıştır. Tek tük tercüme zuhullerine rastladım. Bunları burada zikretmek bile istemezdim. Fakat, mütercimin bu yanlışları nazarı itibare alacağından emin olduğum için, kendisine yardımı dokunur düşüncesiyle işaret edeceğim. Yalnız, daha önce, bir nokta üzerinde durmak istiyorum: Mütercim, esere müellif tarafından yazılmış olan mukaddemeyi tercüme etmemiş. Bu mukaddemenin tercümesinde fayda var; eser hakkında toplu malûmat veriyor. İbrahim Hilmi Çığıraçan'ın mukaddemesinden daha enteresan olduğu muhakkak. Tercüme yanlışlarının göze en fazla çarpanlarını işaret edeceğim:

«General Hord ile, neticesi ancak meş'um olabilecek bir harbe teşebbüs etmemek fikrine daima sadık kalmış olan General Dardoff, hizmetinde alınmış yaralarla kapalı *karınlarını* kırala gösterdiler...» (Sayfa: 250)

«Le général Hord et le général Dardoff, dont le sentiment avait toujours été de ne pas tenter un combat dont la suite ne pouvait être que funeste, montrèrent au roi leurs estomacs couverts de blessures reçues à son service.»

Son cümlede geçen *estomac* kelimesi, *karın* olarak tercüme edilmiş. Yanlış olduğu cümlenin manasından da anlaşılabilir. Bu kelime, XVII inci ve XVIII inci asırlarda *Poitrine* yani göğüs mukabili olarak kullanılmaktadır. Voltaire de burada bu manada kullanıyor. Corneille'in Le Cid trajedisinin 1499 uncu mısraından aldığımız misal, bu manayı daha bariz bir şekilde gösterecektir:

«Je lui vais présenter mon estomac ouvert.»

La Bruyère de kelimeyi göğüs manasında kullanıyor:

«Giton a le teint frais.... les épaules larges, l'estomac haut (Caractères. VI. 83).

Ayni kelime üzerinde tercümenin 255 inci sayfasında ikinci defa hataya düşülmüş.

« ve nihayet *zabıtası* da uzun zaman vahşi ve barbar kalmış bir hükûmet ef'alinin hazin neticeleri, Avrupa kıt'asının bu büyük parçasında hâlâ vâni çöller bulunmasına sebep teşkil etmektedir.» (S. 31)

en fin les tristes suites d'un gouvernement longtemps sauvage et barbare, même dans sa police, sont cause que cette grande partie du continent a encore de vastes déserts.»

Yanlış, *police* kelimesi üzerinde. Zamanımızda bilhassa zabıta kuvveti manasına geliyor. Fakat kelimenin Yunanca etimolojisi, *politeia* dikkate alınacak olursa, daha umumî ve geniş manasının *idare* olduğu görülür. Meselâ, *«une société bien policée»*, zabıtası iyi olan bir cemiyet değil, idaresi iyi olan bir cemiyettir. Yukardaki cümlede Voltaire kelimeyi hakikî manasında kullanıyor.

«Bu memleket, cenuptan *şarka*, millerimizle takriben yüz mil olup...» (S. 153).

«Ce pays a environ cent de nos lieues du midi au septenterion.»

Septentrion, şimal manasına gelir. Bugün bilhassa sıfat şekli kullanılmaktadır.

165 inci sayfada ehemmiyetsiz bir hata var; mütercimin nekadar dikkatli olduğunu bildiğim için bunu da göstereceğim:

«Öyle ise *birazdan* çalışın.»

«Travaillez donc tout à l'heure.».

Tout à l'heure ifadesi bu cümlede XVII nci asırdaki manasında kullanılmış. Yani, *hemen, derhal* diye tercüme edilmesi lâzım. Bu cümle, Poltava'da ayağından yaralanan XII nci Charles tarafından, yanında bulunan cerraha söyleniyor. Cerrah tereddüt eder gibi göründüğünden, kıral ona hemen ameliyata başlamasını emrediyor.

«Bütün *başvekâlet memurlariyle* beraber esir edildi.» (S. 173).

«Il est pris avec toute la chancellerie...»

Bir meydan muharebesinde başvekâlet memurlarının ne işi var? Mütercim, *Chancellerie* kelimesinin bu cümlede kıralın erkânıharbiyesi manasına geldiğini her halde bilir.

Son olarak 334 üncü sayfada bir cümledeki yanlışı göstereceğim: mevzuubahs cümlenin aslında geçen *la manche de Danemark*, türkçeye *Danimarka sahilleri* diye tercüme edilmiş. Halbuki, *manche* kelimesinin *détroit*, boğaz manasına geldiği malûm. Eserde bahsi geçen boğaz, Iskajerak'tır.

Yanlışların hepsi, aşağı yukarı, bundan ibaret. Hiç bir cümle, ve hattâ kelime atlanmamış. Eserde geçen tarihî ve coğrafî isimler not halinde izah edilmiş olsaydı eser çok daha kolay okunabilirdi. Bu noksanın müteakıp tabılarda tamamlanacağını umuyorum.

Yalnız, Bay Nabit Sırrının tercümesindeki üslûbu haddinden fazla ağdalı ve eski bulduğumu söylemeden geçemiyeceğim. Mütercim belki de bililtizam bu üslûbu kullanmak istemiştir. Fakat ne olursa olsun, Voltaire'in hareketi ve canlı cümlelerini türkçeye ayni şekilde nakletmek lâzım. Aşağıda vereceğim örnekler mütercimin XII inci Charles tercümesindeki üslûbu hakkında bir fikir verecektir:

«... Neticeye karşı buğzu adaveti vardı.»

«Hini cülûsunda XII inci Charles sade İsveçle Finlândiyanın mutlak ve emin sahibi bulunmadı...»

«Her azamet edasına karşı huşu duyan kalabalık...»

«Narva günü yaralanan esirler arasında mukadderatın azim tebeddülleri hakkında büyük bir misal olan bir tanesi görüldü.»

«... Ancak, filozof olan bir kadının tebdili din etmesinden dolayı papalar fazlaca zafer ilân ettiler.»

«Biri kıt'alar ihsan etmek, diğeri de kendi mülkünü temdin etmiş olmakla pürşan idiler.»

Bunlar tanzimat üslûbunda cümleler... Lisan, canlı ve sosyal bir varlıktır; ayni noktada kalmasına imkân olmadığını her halde XII inci Charles mütercimi de teslim eder.

Bedrettin TUNCEL

«THE GOOD EARTH» TERCÜMESİ MÜNASEBETİYLE

«Sarı Esirler» adıyle «Remzi Kitapevi» tarafından basılan [1] «The Good Earth» e yazdığı kısa bir mukaddemede mütercim Bay İbrahim Hoyi okuyucuya müellifin hayatı, tercüme ettiği roman ve diğer eserleri hakkında gayet muhtasar malûmat vermektedir. Müellif Çinde büyümüş, şimdi Amerikada yerleşmiştir. Hususî hayatında «Mrs. Walsh» adiyle anılan Pearl S. Buck bir muhabirle yaptığı son mülâkattan Amerika tarihini, bilhassa dahilî harplerin tarihini ve Amerika içtimaî hayatını tetkik etmekte olduğunu söylüyor [2]. Tetkikleri neticesi pek çok romana mevzu teşkil edebilecek materiel toplamış. Daha henüz 48 yaşında olduğuna ve çok süratle yazdığına göre kendisinden daha pek çok eserler bekliyebiliriz. Son romanı «Othar Gods = Öbür tanrılar» dır. Bu roman Pearl Buck'a göre modern Amerika'ya has olan, «Kahramana Tapınma = Hero Worship» teması etrafında yazılmıştır. Bu herhalde mukaddeme yazıldıktan sonra çıktığı için tercüme mukaddemesinde diğer eserler arasında zikredilmemiş.

«The Good Earth» 1938 de Pearl Buck'a Nobel mükâfatını kazandırmıştır. Bununla beraber bu roman meselâ ne Knut Hamsun'nun insanın tabiatle azim ve inatla mücadelesini anlatan «The Growth of Earth» i ne André Malraux'nun insanı yeni fikirler yüklü satırlar üzerinde sık sık düşündüren «La Condition Humaine» i, ne Aldous Huxley'in karışık, intıbaksız ruhlarında daima yeni sergüzeştlerin sarsıntısını duymak istiyen modern tiplerle dolu. «Those Barren Leaves» i kadar kuvvetli, ne de James Joyce veya Virginia Woolf'un romanda «şuur akışını» yalnız cümle değil, kelime hudutlarını aşan bir serbesti ve pervasızlıkla tesbit etmiye çalışan meselâ «Ulysses» veya «To the Lighthouse» gibi romanları kadar klâsik roman an'anesini kıran nevidendir. Pearl S. Buck romanında an'aneden

[1] «Sarı Esirler» müellifi earl S. Buck. Mütercimi İ. Hoyi. Dünya muharrirlerinden tercümeler 38. 2 cilt, 100 kuruş.

[2] New-York, Times Book Review March 10, 1940, P. 22.

ayrılmamış; Tom Jones yazılalı beri teessüs etmiş olan roman tarzını ihtiyar ederek bir vak'anüvis sadakati ile karakterlerini ve onların içinde hareket ettikleri muhiti bize tanıtmıştır.

Belli ki, Pearl Buck bu muhiti, kahramanı Wang Lung'un vatanı olan Çin'i, onun bütün âdetlerini, yaşayış tarzını, içtimaî telâkkilerini ve insanın büyük tabiat kuvvetlerine karşı nasıl âciz kaldığını gayet iyi biliyor. «Wang Lung» küçük arazi sahibi fakir bir çiftçinin oğludur. Kanaatkâr bir ömür sürmüştür. Sabahleyin içtiği sıcak suya biraz çay atıp atmamaktaki isabet veya isabetsizlik üzerinde uzun tereddütler geçirecek kadar hesaplı davranmak mecburiyetindedir. Roman başladığı zaman Wang Lung hayatının bir dönüm noktasına erişmiştir: evlenecektir. O gün yediği ekmek kadar kıymetli olan sudan bile fedakârlık ederek kazanı sabahleyin ağzına kadar doldurur ve bütün bir sene su görmiyen vücudünü babasının homurdanmasına rağmen yıkamak cür'etini gösterecektir. Wang Lung'un aldığı kadın büyük Hwang konağında, yüzü çirkince, elleri çatlak, sert ve kocaman, ayakları büyük ve taraklı fakat güçlü kuvvetli her tavrı ile toprağı hatırlatan bir cariyedir. Bütün ömrü konağın mutfağında zevkleri incelmiş zengin hanım ve efendilerine yemek pişirmekle geçmiştir. Wang Lung'a yeni karısı O-Lan her yerde yardım eder. Bir gün Wang Lung, O-Lan'ın evini ve eşyasını temizledikten yemeklerini hazırladıktan sonra tırmığı ve çapası omuzunda tarlaya onunla çapa çapalamıya geldiğini görür. Karı koca çalışır çabalarlar. Erkek ve kız çocukları olur. Wang Lung toprağına meftundur. Bu iyi ve bereketli toprak onun canına can katar. Toprağın verimi artar. Wang-Lung büyük Hwang hanedanından bir tarla satın alır. Fakat tabiat vefa etmez. Kuraklık başlar. Açlık, Wang Lung ihtiyar babası karısı ve çocuklarından müteşekkil kafileyi ve onlar gibi daha yüzlercesini, yiyeceği bol cenup şehirlerine sürer. Wang Lung toprağından uzak kaldığı müddetçe rahat nefes alamaz. Hamallık eder. Arabaları atlar gibi çeker, didinir, uğraşır. Fakat kızını, vaktiyle karısını sattıkları gibi, satmaz, ekmek parasını çıkarır. Toprağına mütehassirdir. En büyük emeli tekrar tarlalarına dönmek elinin emeği, alnının teriyle uğraşarak nihayet o toprağın yeşerdiğini bol mahsul verdiğini görmektir.

Cenup şehirlerindeki bir isyanda Wang Lung ve karısı yağma esnasında epey mücevherler elde eder ve şimale eski topraklarına dönerler. Bundan sonra artık talih Wang Lung'dan hiç yüz çevirmez. Arazisi genişler ve gün gelir Hwang hanedanının hemen bütün kanal boyundaki bereketli toprakları Wang Lung'un olur. Toprak onca altından, gümüşten kıymetlidir. Mücevherlerle beşenmiye, ziynet eşyasını duvarlara gizlemiye, toprağa gömmiye ne lüzum var. Tarla almalı ve işletmeli. Wang Lung ruhu ezildiği bezginliğe uğradığı zaman hekime hocaya gitmez. Sadece toprağına uzanır. Onun ılıklığını kendi damarlarında şifasını hasta benliğinde duyar. Sonra silkinip kalktığı zaman zinde kuvvetli bir adam olur. Velhasıl, toprak en mubarek bir varlık, onun için hayatın ta kendisi, canlılığın kuvvet ve enerjinin membaıdır. Toprak onca her şeydir. Wang Lung çocuklarını okutur; çünkü gitgide çetrefilleşen ticaret işlerine okur yazar candan birinin ona yardım etmesi lâzımdır. Bu maksatla oğullarını okutursa da hiçbirini toprağa bağlıyamaz. Nihayet Hwang hanedanının malikânelerine yerleştiği zaman büyük oğlu iç dairelerde kitap ve kadından başka birşey düşünmiyen, nahif ve gösterişten süsten hoşlaşan bir asilzade gibi yaşamıya başlar. Ortanca oğlu tüccardır. Küçük oğlu asker olur. Şehir Wang Lung'un oğullarını böylece kendine çeker; hiçbirinde zerre kadar toprağa bağlı kalma arzusu bırakmaz. Romanın son sayfalarını okurken bütün refah ve saadetlerine rağmen Wang Lung oğullarının da Hwang'ların uğradığı akıbetle karşılaşacağı kaygusu havayı sarmıştır. Wang Lung birgün oğullarından, kendini ölmede bir kerre daha tarlalarına götürmelerini ister. Artık feri sönmüş gözleriyle, sarı başakların meltemlerle dalgalandığını seyrederken oğullarının bir sözü huzurunu bozar: tarlaların bir kısmını satacaklar. Wang Lung titrek sesiyle oğullarını ikaz eder: «Toprağı satarsanız mahvolursunuz.» Oğulları babalarını teselli için: «Müsterih ol baba, toprak satılmıyacak,» dedikleri halde dediklerini yapacak insanların lâkaydi-

siyle ihtiyar babalarının başı üzerinden gülümserler. Bu gülümsemeleriyle Wang Lung oğulları toprağı unutup şehire gidenlerin başında dönen felâketten habersiz olduklarını anlatırlar.

Görülüyorki romanın esas teması da tahkiye tarzı gibi 18 inci asırdan beri münakaşası sürüp gelen tabiate toprağa dönüş fikirlerinin yeni bir çerçeve içinde okuyucuya verilmiş şeklinden başka bir şey değil. Uslupta da bir yenilik yok. Müellif sade cümleler kullanır; hiçbir yerde gramer kaideleri dışına çıkmaz. Uslubu bazen hattâ tevrati bir sadelik gösterir. Mütercim «The Good Earth» ü bu usluba büyük bir sadakat göstererek türkçemize çevirmiştir. Kendi türkçesi de bazen eserdeki İngilizce kadar sade bir güzellik gösteriyor, ve insan metinleri mukayese ederken sık sık «İşte bunusı türkçe olarak bundan daha iyi ifade edilemez» demekten kendini alamıyor. Yalnız acaba mütercim aslının hususiyetlerine gayet iyi nüfuz ettiğinden şüphe etmediğimiz romanın uslubundaki an'ane sadakatini ve sadeliği unutmuş ta onun için mi: «Fakat ilk günden yazmadı şüphesiz bunu...» «kendi başına nasıl gelebilmişti buraya?» «sol yanağında büyücek bir et beni olan uzun boylu bir adamdı bu kapıcı» nevinden lüzumunu pek de göremediğimiz takdim tehirleri tercih etmiş? arasıra şivemize pek de uygun gelmiyen tabirler göze ilişmiyor değil.. Biz, kuyudan kova ile su «almayız» çekeriz. Sepetin kolundan değil, zannediyorum, kulpundan bahsederiz. «Kalbi... tepinmiş, dura yazmıştı» cümlesindeki son fiili kullanmakla mütercim şimdi artık lisandan kalkmakta olan bu hal fiilini ihya ediyor; ve naklî mazinin hikâyesi olarak kullanılınca bu fiil kulağa daha da garip gelmiyor mu? «*Her altı yıllık her günü de* öksürüğünü bir parçacık olsun yatıştıracak olan kaynamış suyu oğlundan beklemişti,» cümlesinin de ilk kısmı türkçenin şivesine pek uygun görünmiyor.

Mütercim umumiyetle Pearl Buck'in ingilizcesine tam bir vukuf ve nüfuzla eseri tercüme ettiği intıbaını bırakıyor. Belli ki kendisi ingilizce çok okumuş, bu dilden türkçemize tercüme işlerinde ustalaşmış. Yalnız bazen belki de tabi'e formaları tam vaktinde yetiştirmek için acele edilmiş olacak. Bu yüzden «Low» kelimesi «böğürmek» diye tercüme edileceğine «İğilmek» şeklinde çevrilmiş. Müellif «İğmek ve alçaltmak» manasını kastetseydi tabiî «Lower» kelimesini kullanırdı Bu neviden birkaç misal daha hata zikretmek mümkün. «Unplait» kelimesi - nedendir bilmem - «sığazlanmak» şeklinde türkçeye geçmiş. Bu kelimenin «sığazlanmak» alâkası yoktur. «Örgüyü çözmek» demektir. Wang Lung artık örülmesi yalnız köylüler arasında âdet olan bir tek örgüsünü evleneceği günün şerefine çözer ve taramağa başlar. Örgünün ucuna da fiyonga takmaz. Bütün örgüye ucu püsküllü bir kordon karıştırır: belki zaten az olan saçı çabuk çözülmesin diye. Pearl Buck romanında gayet realist bir uslup kullanıyor. En ufak jestler, görülecek işlerde kullanılan her türlü aletin ismi zikredilmiştir. Meselâ Wang Lung düğün günü kazanını ağzına kadar diğer bir kapta olan su ile ve elindeki yarıya bölünmüş bir kabaktan saplı ile doldurur. Pek de mühim olmadığını teslim etmemiz lâzım gelen bu teferruatı mütercim hasfedivermiş.

Yukarıda da söylediğim gibi Pearl Buck sadeliğine rağmen gayet zengin bir lisanla en ince tafsilâtı, bir sahnenin tasvirinde orada mevcut olan her şeyi ismi ile tarif ediyor. Mütercim her yerde kelimelerin hakkını vermekte azamî titizlik gösteriyor. Fakat bazen belki kelime bulmakta güçlük çektiği için meselâ «radish» kelimesi için «turp» yerine «kuzu kulağı» «Celery» için «kereviz» yerine «türlü türlü yeşillikler» kullanılmış, «Hoarse» kelimesi kısık değil de «kaba» diye çevrilmiş. Kaba kelimesi İngilizce «Coarse» dir; «Hoarse» değildir. Ayni şekilde «Spindle» «çıkrık» değil, «iğ»; «Veranda» üstü kapalı olduğundan avlu değil hiç olmazsa mana itibariyle pek yakın olduğundan «Tahtaboş» kelimesiyle «Courts» avlu değil «daireler» tabiriyle türkçeye çevrilebilirdi. Mütercim hakikaten kelimelerin hakkını verebilmek için pek itinalı davranıyor. Bazen belki bu itina ve titizlik yüzünden elbise hakkında kullanılan «Loosened» kelimesini «bağları gevşemiş» yerine «sıyrılmış buruşmuş» «was incensed» tabiri «kızdı, içerledi» şeklinde mükerrer fiillerle tercüme ediyor. «At the time when the night

air is thick and soft with the mists of warmth and fragrance,» cümlesi sıcağın ve yaz kokularının buğuları ile havanın ağırlaşıp durgunlaştığı ve pelteleştiği bir gecede...» diye türkçeye çevrilmiş, burada «Soft» kelimesinin «Pelteleşmekle» çevrilmesi kulağa pek cazip gelmiyor.

Mütercim eserin zaten sade olan ve pek güçlük arzetmiyen cümlelerini hemen her yerde doğru anlamak ve ekseriya aynen türkçeye çevirmek muvaffakıyetini göstermiş. Eserde güç olduğu için veya lüzum görülmediği için atlanmış cümlelere hiç rastlamıyoruz. Mütercimin bu husustaki sadakatı iyi bir mütercimde aranan en mühim vasıf diyebileceğimiz zihin dürüstlüğü okuyucuya ayrıca zevk veriyor. Yalnız bir iki yerde manası pek iyi anlaşılamamış cümlelere tesadüf edildi. Manaları ters anlaşıldığı için paragrafın mütebaki kısmı ile telif kabul etmedikleri halde bu cümleler her nasılsa mütercimin gözünden kaçmış: Bir misal vereyim: «Hwang» malikânesindeki büyük hanın cariyesini çiftçi «Wang - Lung» a verirken onun umumî ahvalini anlatır. «O-Lan» bakiredir. Zaten mutfakta çalışıyordu. Gözönünde değildi, sonra kendi de güzel değil evin oğullarını kandıramazdı. Pearl Buck bu fikri «She has not beauty enough to tempt my sons and grandsons even if she had not been in the kitchen,» diye ifade ediyor. Cümlenin aynen «Mutfakta bulunmamış olsaydı bile...» diye başlanarak tercüme edilmesi lâzımken mütercim şöyle başlıyor: «Mutfakta bulunmamasına, çalışmamasına rağmen oğullarımı ve torunlarımı tabrik edecek, kandıracak kadar güzelliği yok...» Halbuki ayni paragrafın sonuna doğru «zira mutfakta işe yarardı» diye de bir cümle var...

Bu nevi hataların tercüme ikinci defa tabolunduğu zaman kolaylıkla tashih edilebileceğinden zerre kadar şüphe etmiyelim. Yukardan beri işaret etmeğe çalıştığım gibi umumiyetle «The Good Earth» tercüme külliyatımızda mühim bir mevki işgal edebilecek şekilde türkçeye muvaffakiyetle çevrilmiştir.

Sözlerime nihayet vermeden önce bir noktaya daha temas etmek istiyorum. Eserin başlığı olan «The Good Earth» romanın esas mevzuunu gayet veciz bir şekilde hulâsa edebiliyor. Remzî manası var. Toprak iyidir, bereketlidir. Refah, saadet ve hayat membaıdır. Ondan geldik, onun verdiği hayatiyetle yaşarız, ve nihayet ona döner onun kucağında dinleniriz. Toprak bizim anamız gibidir. Öyleyse «Anamız Toprak» gibi bir başlıkla «The Good Earth» türkçeye çevrilseydi müellifin kastettiği remzî manaya daha fazla sadakat gösterilmiş olmaz mıydı? Belki mütercimin «Sarı Esirler» tabirini seçmesinde eserin bu isimle filimde gösterilmiş olması müessir olmuştur.

Saffet PALA

ECNEBÎ MECMUALAR:

Mecmuamızın bu kısmında ecnebî mecmualarında çıkan ehemmiyetli makalelerden bazılarını hulâsa ve tercüme edeceğiz. Maksadımız Avrupa mecmualarındaki fikir aktüalitesini mümkün olduğu kadar alâka verici bir şekilde aksettirmektir.

Fransız şuurunda medeniyet fikri:

Alman mütefekkirlerinden Ernst Robert Curtius, ***Année politique française et étrangère*** mecmuasında çıkan bir yazısında hulâsatan şunları söylüyor:

Millet ve insanlık, vatan ve cihan fikirleri bazen biribirine bağlanır; bazan da tezat halindedir. Almanya'da bu fikirler biribine zıttır, Fransa'da ise kuvvetle biribirine bağlı. Esas ayrılığı teşkil eden de zannederim, budur.

Fransız milleti, millî varlığından, millî hususiyetlerinden iftihar eden, fakat bununla beraber millî hissini umumî bir medeniyet fikri ile bağlıyan ve kabul ettiği kıymetlerin medeniyetin asıl kıymetleri olduğuna inanan bir millettir. Bu vasıf, Fransa tarihinin her merhalesinde görülebilir.

Orta - Çağda Fransız milleti gayelerinin, hislerinin bütün hıristiyan âlemi ile müşterek olduğunu zanneder: Şarlman, Roland, hıristiyan âlemi namına çarpışırlar. Fransa, Kilise'nin büyük kızı, Tanrı'nın en çok sevdiği memlekettir. Jeanne d'Arc bu fikri çok güzel ifade etmiştir: «Fransa'nın aziz (saint) kıralına karşı harbedenler, İsa ile harbediyorlar demektir.» Haçlılar seferlerinde Fransa'nın oynodığı rol bunu teyit eder. XVII inci asırdaki klâsiklik de yine millî ve insanî kıymetleri biribirlerine bağlar: Fransız klâsikliği millî bünyesine bağlı, fakat her millet için de bir ideal teşkil eden bir doktrindir. İhtilâl zamanı Fransa'sı ise bütün dünyaya hürriyet ve demokrasiyi götürmeği esas vazifesi sanır. XIX uncu asrın ortalarında Guizot ve Michelet, şu üç prensipi kabul ederler:

1 — Cihan tarihi, medeniyetin tarihidir;

2 — Medeniyet hürriyetin terakkisine bağlıdır;

3 — Fransa medeniyetin başında gelir.

Bu prensipler, Fransa'nın bütün içtimaî sınıflarına nüfuz etti ve kütle tarafından tamamen hazmedildi. Üçüncü cümhuriyet, medeniyet fikrini bir sembol olarak kullanıyor. Yukarda zikrettiğimiz prensipler, Üçüncü cümhuriyet ile en uzak köylere kadar yayılmış ve oralarda bile kuvvet kazanmıştır. «Fransa medeniyet için çalışır. Fransa medeniyetin en iyi işçisidir.» sözlerini bütün çocuklar, okuma yazma ile beraber öğrenirler.

İbranîler ve Romalılar gibi Fransızlar da Allah'ın sevdiği, tarihin seçtiği bir millet olduklarına inanırlar. Vazifeleri, medeniyet yaymak; fakat bu medeniyetin sırf kendilerinin değil, bütün dünyanın olduğuna kanidirler. Biz Almanlar ***deutsche Kultur*** deriz; Fransız ise Fransız medeniyetinden değil, kısaca medeniyetten bahseder. Bu fark, son derece mühimdir. Mukayeseye devam etmek istersek bir nokta daha ilâve etmeliyiz; biz Almanlar, kendimizi devlet (Reich) olarak, siyasî bir teşekkül olarak, mülkî, idarî askerî bir kuvvet olarak, kendimizi severiz;

Fransızlar ise Fransız devletini sevmezler, onlar devletten şüphe ederler, sevdikleri şey Fransız milleti, Fransız edebiyatı, Fransız irfanıdır. Fransa bu medeniyetin herkese uyabileceğini sanır. Bu inanış, Fransız medeniyet telâkkisine, kuvvetini, heyecanını veriyorsa da bu telâkkinin hudutlarını da çiziyor. Descartes'in rationalismi Fransız irfanının en canlı vasıflarından biridir; bir tarihçi bile, Hanotaux, şu cümleyi yazmıştır: «Hakikî irfan, aklın saf pınarlarından su içen irfandır.» (La vraie culture est celle qui s'abreuve aux pures sources de la raison.) Fransa'da çok yayılmış olan bu fikir, bize tamamiyle yabancı geliyor. Brunschvig'e göre Kant'ın halefleri, Descartes'tan evvel gelen skolâstikler kadar mantıksızdırlar: bu dar rationalism bizim i··'n biraz gülünçtür...

Fransızlar kendilerinin, medeniyetinin ve insaniyetin en büyük yardımcıları olduklarına mışsa da, Fransa'da halâ yaşamaktadır. Fransız küçük bourgeois'sı medeniyet, insanlık için gerçekten inanırlar; bu fikir, Almanların zannettikleri gibi, kendini gizliyen bir milliyetçilik değildir. XVIII inci asrın getirdiği fikirlerin tesiri, Almanya'da hiçbir zaman kuvvetli olmaçalışmanın nekadar şerefli bir vazife olduğunu bilir; bu çalışma da askerlerin, devlet adamlarının değil, san'atkârların, muharrirlerin, ilim adamlarının çalışmasıdır. Her Fransız kanıdır ki böyle insanlar Fransa'da her memlekette olduğundan daha fazladır.

Fransız medeniyeti Yunan veya Roma medeniyetleri gibi, içtimaî hayatın bütün üfulelerini nizama tâbi tutar: yemekler, konuşmalar, mektuplar çok sıkı kaidelere tâbidir; bu kaidelerin bütününe *manières* denir. Bu *manières* denilen şeyler, zannedildiği gibi ,haricî kaideler değildir, ahlâkî ve bediî kıymetleri vardır. Klâsik nazariyeye göre onlar ahlâkî hayatın birer cüzüdür. Joubert'in sözü pek manidardır: «Kâfi derecede nazik olmıyan adam, kâfi derecede insan olmuş değildir.» (Qui n'est pas assez poli, n'est pas assez humain). *Manières*'leri medeniyetin birer unsuru olarak kabul etmeliyiz. Medeniyet te bütün bir cemiyetin vâsıl olduğu umumî seviyedir. Fransa bu mes'ut hale ermiştir; hattâ Fransa'nın cazibesini, hiçbir ecnebinin kurtulmadığı o cazibeyi, teşkil eden de budur.

Fransız medeniyeti bütün milletleri ve içtimaî sınıfları kendine dahil saymakla iktifa etmez; bütün devirlerin de o medeniyete ait olduğunu zanneder. Fransız şuurunda medeniyet mefhumu, derin bir devam hissine bağlıdır. Zamanda iki şeyi hissedebiliriz: değişen, geçen ile mukavemet eden, kalan. Fransa değişmeler arasında ayni kalmak ister [1]. Medeniyet terakki demektir; Fransızlar bunu inkâr etmezler, fakat onlara göre medeniyet terakkiden fazla babalardan kalan mirasın muhafazası ve artmasıdır. Maurras bunu çok güzel ifade etmiştir: «Medeniyet her şeyden evvel bir sermayedir, ondan sonra devredilen bir sermayedir». Almanlar için medeniyet bir değişme kanununa tâbidir: semboller, kıymetler biribirlerini takip ederler, biribirlerinin yerini alırlar. Fransızlar için medeniyet, bir artırma kanununa tâbidir: kıymetler biribirine ilâve edilir. Almanlar büyük bir memnuniyetle Berlin'in Paris'ten daha modern olduğunu söylerler; Fransızlar bunu kabul ederler amma gülümsiyerek... Fransız eski şeyleri sever, eski şeylerde ayrıca bir güzellik bulur. Bir Fransız için eski kıymetlerin içine girmek, yeni kıymetler yaratmaktan çok daha kibar bir harekettir. Bu muhafazakârlığın bir büyüklüğü varsa da tehlikeleri de vardır. Fransa'da her yenilik büyük bir zorlukla meydana çıkar; hele bu yenilik dışardan gelen bir yenilikse. Bunun siyasî bir sebebi yoktur; ancak Fransa emindir ki dünya kendisine bir şey veremez; Fransa kendi içine çekilip yaşıyabilir; hayata kıymet ve güzellik veren her şey, Fransa topraklarında yetişebilir... O millet şöyle düşünür: «Vatanımız dünyanın en güzel memleketidir; merkezimiz dünyanın en meşhur şehridir; medeniyetimiz en parlak medeniyettir. Başkalarından ne alabiliriz?» Bu ruh hâleti tehlikelidir ve son zamanlarda Fransız genç-

---

[1] Auguste Bréal Philippe Berthelot'dan bahsederken: «... ami identique à lui-même à travers les changements» der (mütercim).

leri bunu anlamağa başladılar. Yavaş yavaş Fransa, bu tehlikeli manevî *autarcie* (kendi kendine kâfi gelme) den çıkmağa başlıyor...

Artık tamamen müşterek bir irfan olamaz. Bu irfan, XVIII inci asırda vardı; fakat o zaman irfan denilen şey, iki yahut üç bin insanın imtiyazı idi. Demokrasilerin irfanı ancak millî olabilir. Fakat bu millî irfan insanı, öteki millî irfanları da anlamağa sevketmelidir. Bu anlayış da tamamen demokratik olmalıdır; yani birkaç profesör veya muharririn değil... Bütün bir millet, başka bir milletin kıymetlerini, sevdiklerini bilmeli ve anlamalıdır. Milletlerin biribirlerine yakınlaşması ancak bu şartla olur. [1]

Garp Medeniyeti:

André Siegfried'in *La Revue de Paris*'te (1 şubat) çıkan makalesinden hulâsa :

«Beyaz ırk, Avrupa, garp medeniyeti... Eskiden biribirine tamamen tekabül eden, fakat şimdi az çok farklı mefhumlar. Bir zaman beyaz ırk ancak Avrupa'da bulunuyordu ve Garp medeniyeti Avrupa medeniyetinden farklı değildi. Fakat XVI ıncı asırlardanberi beyaz ırk bütün dünyaya yayılmış, Amerika da Garp kültürünün bir merkezi olmuştur. Burada ancak Fransa, İngiltere ve Birleşik devletlerden bahsedeceğiz. Bu üç milletin her biri Garp medeniyetine ne vermiştir.

Fransa'nın medeniyete getirdikleri arasında en çok iftihar ettiğim şey şudur: Fransa insan aklına inanır, insaniyete inanır, bütün insanlar için doğru olan insanî bir hakikate inanır; bu hakikati akıl kavrıyabilir ve dil (hiç olmazsa Fransız dili) ifade edebilir. Fransız için, ancak ifade edilebilen bir fikir mevcuttur; şekil, mevcudiyetin esas şartlarından biridir.

Almanya böyle düşünmez. Onun için fikri ifade etmek, onu tahdit etmek demektir; derinliği karanlıkla karıştırır ve vuzuhumuzu sathilik addeder. Her Almanın içinde, Nietzscbe'nin dediği gibi, bir *Kaos* vardır; fakat Alman bu *Kaos*'u sever, bütün imkânları *Kaos*'un içinde bulur. Biz imkânları değil, kat'î şeklini almış olanları severiz: *Kaos*'u değil *Kosmos*'u. Bununla, Alman kültürü aleyhine bir şey söylemiş olmuyorum; Kaos'un içinde birçok şey olabilir. Mümkün. Fakat tebellür etmemiş fikirler Fransız irfanının malı olamazlar. Bununla medeniyet âlemine en büyük hizmetini etmiş oluruz; Fransız ruhundan geçen bir fikir vuzuh ve nizam kazanır; o artık her yerde caridir. Bizden geçen fikir beynelmilel olur, bütün medenî dünyaya ait olur. İrfanımız emperialist değil, beynelmileldir, âlemşümuldür. Fakat vuzuh lisana bağlıdır ve ondan dolayıdır ki biz lisanımızı hakikaten severiz; biliyoruz ki kültürümüz ona bağlıdır.

Tefekküre verdiğimiz ehemmiyet bizi insana hürmet etmeğe sevketmiştir. Biz her insanda düşünen mahlûku görürüz; Pascal'ın «İnsanın haysiyeti tefekküründedir» sözü inandığımız şeylerin en büyüklerinden birini ifade eder. Bu itibarla biz şahsiyete karşı, insana karşı yapılan bütün zulümlerin aleyhindeyiz. Garp medeniyetine getirdiklerimiz hakkında birçok şeyler söylenebilir. Fakat ben bunu Terentius'ın bir cümlesiyle hulâsa edeceğim: *Nihil humanum a me alienum puto.* (İnsana ait olan hiçbir şey bana yabancı değildir)...

Garp medeniyetine İngilizlerin iştiraki, Fransızlarınkinden daha az mühim olmamakla beraber ondan tamamen farklıdır.

İngiliz, medenî insanlar arasında, tabiate en çok yakın olanıdır. Bacon'un sözü İngiliz zihniyetini çok güzel ifade eder: «Tabiate tahakküm onun kanunlarına tebaiyetle

[1] Bütün bu fikirler, Curtius'un, dilimize «Fransız Medeniyeti» adiyle tercüme edilmiş olan eserinde etraflı bir şekilde izah edilmektedir. (Ernst-Robert Curtius, Fransız Medeniyeti. Çeviren: S. Eyüboğlu Maarif Matbaası. İstanbul, 1938)

mümkündür.» İngiliz, tabiati zorlamak istemez, ondan daha çabuk ta yürümek istemez. Zaten kendisi bir tabiat parçasıdır, medeniyetin bozamadığı bir parça (hayvanlara karşı duyduğu sevgi zannederim bundan gelir). Canlı ve cansız tabiati İngilizler kadar anlıyan bir millet yoktur. Onlar insana da saf bir gözle bakabilirler; Fransızlar gibi, bir roman yahut bir tragedie yazmak için değil..

Ticarette ve siyasette, medeniyetimiz her şeyi İngilizlerden almıştır. Ticareti karşılıklı bir emniyet üzerine kurmuşlardır; siyasette, hükûmeti, fertten üstün bir kuvvet olarak değil, ancak müşterek menfaatlerin bir ifadesi, cemaatin bir mümessili olarak görülür. İngiltere'nin şaheseri, hürriyeti otorite ile birleştirmesidir. Bu hususta İngiltereden birçok memleket ders aldı ve bütün memleketler de ders almalıdır. Devrimizin temayülü bizi İngiliz ideallerinden uzaklaştırıyor; fakat hissediyoruz ki İngiliz ideallerinden uzaklaşmak medeniyetten uzaklaşmak demektir.

Amerika sayesinde de son 25 sene zarfında insanlık yeni bir devre giriyor. Teknik terakki o kadar büyüktür ki paleolitik devirden neolitik devre geçişe benzer. Bu yeni devire «Amerika devri» ismini vermekle hiç te hata etmeyiz... Bu maddi terakki manevi bir gayeye müteveccihtir: hastalığı, sefaleti yenmek mümkündür ve insan mes'ut olduğu nisbette iyi kalpli olur. Amerikalı, zannedildiği gibi, paraya değil insana inanır, amma Fransızlar gibi düşünen insana değil, maddeye sahip olan, faal olan insana. Para da bu faal insanın muvaffakiyetlerinin bir ölçüsüdür.

XVIII inci asrın nikbinliğini artık Avrupada değil, Amerikada buluyoruz. Saint - Just'ün «*Saadet Avrupada yeni biri fikirdir*» sözü, Fransız İhtilâli zamanında söylenmişse de hâlâ doğrudur. Birleşik Devletlerde bu fikir yeni değil; onlar çoktanberi insanlığın saadeti için çalışırlar. Belki de medeniyetin saadetin son sığınağı Amerika olacaktır.

Bu üç muhtelif kültürde müşterek esaslar bulabiliriz. Evvelâ, her üçü için de insan bir alet değil, bir gayedir. Ona fikirde, içtimaî ve maddî hayatta hurmet etmelidir. Yunanlılar insanî hürriyet mefhumuna varmışlardı; İngilizler, Frassızlar ve Amerikalılar onu siyasî safhada tatbik ettiler. Garbin büyüklüğü buradadır, teknikte değildir. Hür olmıyan bir garbi artık garp sayamayız.

İnsanın eşsizliği :

İngiliz biologlarından ve mütefekkirlerinden Julian Huxley'in *Life and Letters* mecmuasında çıkan bir makalesinden birkaç satır tercüme ediyoruz :

«İnsan eşsizdir. Cihanda insanın hususiyetlerine malik olan, belki de insandan daha üstün varlıklar olabilir. Bunu bilemeyiz ; bildiğimiz bir şey varsa o da insanın, Kosmos'ta mevcudiyetini bildiğimiz bütün varlıklardan ayrı ve daha üstün olmasıdır.

Fakat insan kendi eşsizliğinden korkar, manevî yalnızlığından korkar. Dünyanın kendinden ayrı, ona yabancı olduğunu kabul etmek istemez ; o her zaman, kendisine yakın, sempatik olan varlıklar aramıştır. Bundan dolayıdır ki insan hayvanları ilâhlaştırdı, tabiî kuvvetleri insanî bir şekle koydu, daha yüksek bir derecede olsa da gene insanın vasıflarına haiz ilâhlara inandı. İnsanlar, eşsiz olmalariyle nadiren, hem de pek nadiren iftihar etmişlerdir. Cesur olmak vakti geldi. Bütün neticeleriyle yalnızlığımızı kabul edelim. Biz tekâmülün en yüksek safhası ve gelecekteki bütün terakkilerin amiliyiz. Hayatın tekâmülü her zaman terakkiye bağlı değildi. Biz tekâmülü terakkiye bağlıyabiliriz.

Cihana karşı büyük mes'uliyetimiz vardır ; bu mes'uliyeti ilâhlara bırakmıyalım. Yarattığımız kıymetleri kendimize ve seyyaremize tatbik etmeğe çalışalım».

Fransız musikisinin ruhu :

Boris de Schloezer'e göre *(La Nouvelle Revue Française,* 1 mart) ayni millete mensup bestekâr ve şairlerin müşterek millî vasıflarını aramak boş bir gayrettir. Bulunan hususiyetler ya fazla elâstikî olur ve diğer milletlerin san'atkârlarında da görülür ; yahut ta fazla dar olur ve bir milletin bütün san'atkârlarında görülmez. Bu imkânsızlık Fransız şiir ve musikisinde çok iyi farkedilir. Couperin, Rameau, Berlioz, Debussy biribirlerine benzemiyen bestekârlardır. Belki de Fransız musikisinin ve edebiyatının esas karakteristiği, biribirlerine benzemiyen şahsiyetlerden mürekkep oluşudur. Fransız dehasının en iyi tarifi belki «tam bir tenevvüdür».

Fakat Fransız musikisinin ruhunu hakikaten kavramak için her bestekâr ayrı ayrı tahlil etmek lâzımsa da Fransız musikisi kültüründe iki üç asırdanberi kendine ait bir hususiyet vardır. Fransanın en büyük bestekârları, meselâ Couperin, Berlioz, Debussy, Fransada bile ancak mümtaz bir sınıf tarafından sevilir ve anlaşılır. Almanyada Bach Schubert Wagner, İtalyada Rossini, Verdi, Rusyada Glinka, Çaykovski v. s. çok daha geniş bir kütleye hitap ediyorlar. Fransız musikisinin ve belki de şiirinin bir hususiyeti böylece meydana çıkar. İngilterede, Almanyada şiir, millî hayatla sıkı bir temas halindedir. Fransada ise büyük şair kendi içine kapanan, sessizlikte çalışan şairdir. «Almanyanın ve İngilterenin en tanınmış (populaire) şairleri, Almanyanın ve İngilterenin en büyük şairleridir. Fransada ise en tanınmış şairler, Fransanın en kötü şairleridir». (Thierry Maulnier).

Fransız san'ati nisbeten en saf san'attir. Fransız musiki dehasının en büyük eserleri, ancak san'atle reel hayat arasında münasebetlerin kesilmesi ile mümkün olmuştur.

Bir bîtarafın defterinden :

İsviçre muharrirlerinden C. F. Ramuz, harp ve san'at hakkında düşündüklerini *(La Nouvelle Revue Française,* 1 mart) *Pages d'un neutre* isimli bir yazıda söylüyor. Bu sayfalarda diyor ki:

«Harbin doğurduğu ruh haleti bizi çabucak geçen, ferdî olan şeylerden uzaklaştırır; eşyanın, hadiselerin merkezine doğru götürür. Bu ruh haleti içinde insan her hâdisenin manasını anlamak ister ve bu kısmî manadan, umumî bir manaya doğru gider. Böylece harbin doğurduğu ruh haleti, metafizik bir ruh haletidir.

Şiir, dost, düşman tanımaz. Onun yegâne düşmanı, şiirin aksi olan şey (antipoésie) dir. Dışardan gelen emirlere itaat eden şair, umumiyetle hiç muvaffak olamaz. Hakikî şiirin gösterilebilecek bir faydası yoktur. Kendi kendine mevcuttur ve bu kendisine kâfidir. Şiirin hâdiseye uygunluğu, mevzuunda veya seçtiği şahsiyetlerde aranmamalıdır; bu mutabakat ancak edanın yüksekliğinde olabilir. Harp zamanında ancak sulh şiirinin bir kıymeti olabilir; bu şiirde harp meydanlarının kahramanlığına benziyen bir kahramanlık vardır. Bu şiirin azameti ile hâdiselerin azameti arasında bir münasebet vardır; bu şiir hâdiselerden ilham almaz, belki kendisi onları ilham eder. Beethoven'in hiç te askerî olmıyan senfonilerinin harp zamanında gördüğü rağbet çok büyüktür. Beethoven'in tasvir ettiği şeyler, büyük insanî hislerdir ve harp denilen facia kütleyi bu hislere yükseltir. Böylece harp, sulh zamanının şaheserlerini halka yakınlaştırır ve onların daha iyi anlaşılmasına sebep olur.

Resmî Portre:

Fransızca *Verve* mecmuasında imzasız bir makalede deniliyor ki:

«Şişman ve sarı yüzlü bir adam gördüm; bu adamın Napoléon olduğunu söylediler».

Evvelce şişman, yahut zayıf, alelâde bir adam görürüz; sonra onun mühim bir şahsiyet olduğunu öğrenir veya hatırlarız: bilginin yolu budur. Fakat resmî portreler yapan ressam, buna zıt bir yol tutar. Onun ilk gördüğü şey şişman bir adam değil, doğrudan doğruya imparator Napoléon'dur. Bu portrelerde esas mesele yüz veya vücut değil, büyüklüğün alâmetleridir. Ressamın gayesi modele mümkün olduğu kadar benziyen bir portre yapmak değildir; onun esas vazifesi portresini yaptığı büyük kimselerin hükmetmek için her türlü hakları bulunduğunu göstermektir. Resmi yapılan şey bir yüz, bir vücut değil, hak, meziyet, kıymettir. Endişenin, hilenin portrelerde yeri yoktur; ressam, daha modelini görmeden, onun yüzünde ne ifade edileceğini bilir: Sükûnet, kuvvet, adalet. Kütle zaten bunu ister, hürmet etmek ister. Canlı bir insana tam bir hürmetle bakmak zordur; kıralın, imparatorun yüzünde gülünecek birşey olabilir; halk bunu görmek istemez ve bu gülünecek şey de, portrelerde yoktur. Hükümdar bile bu portreye bakarak kendi hakkına inanır. Artık her zaman rolünü oynamağa mecbur değildir; onun rolünü, portresi oynar.

İnsan yüzü:

Verve'in yine o sayısında Jean Grenier'nin makalesinden şu satırları alıyoruz:

«Bugün artık insan yüzü, resamların ve heykeltraşların ellerinden çıkan yüzden ayrılamaz; birçok kimseler için canlı bir yüz, boyadan veya mermerden yapılan yüz kadar manidar değildir. Her an değişen canlı sima ilk görünüşte çok fazla şeyler ifade eder; ona bakarak kendimizi kaybederiz ve ona bakmakla ne onu, ne de kendimizi anlıyabiliriz. Fakat sabit kalan yüz bize çok şeyler öğretebilir. O kalır, biz değişiriz. Onunla her tesadüfte nekadar değiştiğimizi görürüz. O konuşur biz susarız ve her zaman o bize, kendimiz hakkında yeni bir şey söyler... Böyle şeyleri her zaman aramalıyız: değişmiyen, fakat bizi değiştiren şeyler.»

Romanda muhayyile:

Alain'in *Revue de Paris* (1 mart 1940) mecmuasında çıkan «*L'imagination dans le Roman*» adlı makalesinden:

«Tahayyül etmek ne demektir? Muhayyile ne demektir? Herkes tarafından kabul edilen ve benim de şimdiye kadar kabul ettiğim fikirden vazgeçmeli: Muhayyile hatıraların bıraktığı rüsuptan ibaret değildir. Esasa bakılırsa, muhayyile hislerin bir neticesidir. Tahayyül bir nevi kablî temaşa, yani hissimi uzaktan görmemdir ki bu da temaşayı canlandırır ve ona bir âlem kıymeti verir. Bunun en güzel misalini Dickens'in David Copperfield'inde gördüm. Yarmouth şehrine ve bu şehirde geçen drama her yaklaştığımız zaman Dickens Yarmouth üzerinde bir defa gördüğü korkunç buluttan yeniden bahsediyor; artık müthiş fırtınayı her an arıyoruz; bu fırtına dünyanın merkezi oluyor. Dehşet ve korku hissi burada idrak edilebilen bir şekil alıyor ve artık bütün düşündüklerimiz bu şeklin hakimiyeti altındadır. Bu artık hafıza değil muhayyiledir. Tabiî her şey hatıralardan gelir; fakat bu hatıraların rolü ne çabuk biter!...

Muhayyile, hissin bir başlangıcıdır, bir hissi kablelvukudur. Romanın merkezinde hisle dolu, hisle karışık bir image yoksa romanın diğer imageların da hiçbir kıymeti yoktur. Onlar bir romana ilâve edilmiş resimlere benzerler; romanın esası yukarda bahsettiğimiz sihirli imagedan ibarettir. Hakikî tasvir hissi kablelvukuun bir ifade tarzıdır; ancak hulyamızda mevcut olan manzaraların tasviri hakikî bir kıymeti haizdir. Romanın rengi, romanın havası bu tasvir tarziyle meydana gelir. Her vak'a beklenilen bir vak'a olmalıdır; kari bu vak'ayı öğrendikten sonra «Zaten bunu bekliyordum» demelidir. (Bu bakımdan Dickens romancılar arasında en çok dikkate şayandır).

Muhayyilenin kuvveti budur: basit bir hatıraya bir hastalık kuvvetini vermek... Kısacası, romanda lirizm vardır.

İnsan hakkında:

Mesures mecmuası, Çin şairi ve filozofu Han Yu'nun (768-824) birkaç felsefî şiirinin tercümesini veriyor. Bunlardan bir tanesini türkçeye çeviriyoruz :

Yukarda şekli olana gök denir. Aşağıda şekli olana toprak denir. Bu iki unsur arasında yaşıyana insan denir.

Yukarda, güneş, ay, sabit ve seyyar yıldızlar, bunlar göğün cüzüleridir. Aşağıda, otlar, ağaçlar, dağlar ve nehirler, bunların hepsi toprağın cüzüleridir. Bu iki unsur arasında yaşıyan, vahşiler, hayvanlar ve kuşlar, bunların hepsi insanlığın cüzüleridir.

Bununla bir hayvana yahut bir kuşa insan ismi verilebilir demek mi istiyoruz? Şüphesiz hayır. Bir dağı gösterilerek: «Bu bir dağ mıdır» diye sorulunca «Evet», demek doğru olur. Dağda bulunan bütün otlar, ağaçlar, hayvanlar ve kuşlar, bu kelimenin içine girer; fakat dağın bir otu gösterilerek: «Bu bir dağ mıdır?» diye sorulunca : «Evet» demek yanlış olur.

İşte bunun içindir ki gök nizamı bozulursa, sabit ve seyyar yıldızlar, güneş ve ay yollarını şaşırırlar; toprak nizamı bozulursa otlar, ağaçlar, dağlar ve nehirler sükûnlarını kaybederler; insan nizamı bozulursa, vahşilerin hayvanların ve kuşların tabiî hayatı bozulur.

Gök ; güneşin, ayın, sabit ve seyyar yıldızların efendisidir. Toprak; otların, ağaçların, dağların ve nehirlerin efendisidir. İnsan; vahşilerin, hayvanların ve kuşların efendisidir. Efendi onlara zulümle muamele ederse kendisini onların efendisi kılan şeyi kaybeder; işte bunun içindir ki hâkim olanın, fazileti ve merhameti yapmak, yakındakilere öğretmek, uzaktakilere kuvvet ve şevk vermek istemesi için etrafına bir bakması kâfidir.

VESİKALAR:

AKİF PAŞA'NIN MERSİYESİ

Tıflı nazeninim unutmam seni
Aylar günler değil geçerse yıllar
Telhıkâm eyledi firakın beni
Çıkar mı hatıradan o tatlı diller

Tegayyürler gelip cismi semine
Döküldü mü siyah erbu cebine
Sırma saçlar yayıldı mı zemine
Dağıldı mı kokladığım sünbüller

Kıyılmaz iken öpmiye tenin
Şimdi ne haldedir nazik bedenin
Andıkça gülşende gonca dehenin
Yansın âhım ile kül olsun güller

Feleğin kinesi yerin buldu mu
Gül yanağın rengi ruyi soldu mu
Acaba çürüdü toprak oldu mu
Öpüp okşadığım o pamuk eller

* *

MERSİYE'NİN TERCÜMESİ [1]

Charmante enfant, en vain les mois, les jours, les années se succéderont, je ne pourrai jamais t'oublier. Ton départ a rempli mon coeur d'amertume. Hélas! J'entends encore ta voix si douce et si caressante.

Ces membres si délicats, qu'on osait à peine effleurer des lèvres, que sont-ils devenus? Ah ! qu'au souvenir de ta bouche de rose, les roses brûlées par mes soupirs soient réduites en cendres !

Quoi, la corruption a gagné ce corps d'argent et a rendu livide ce front si pur? Ces cheveux aux tresses d'or sont répandus en désordre, ces boucles parfumées sont dispersées dans la poussière!

Ah! colère du ciel impitoyable dans ses coups! Quoi, les roses de tes joues sont fanées sans retour, et tes mains de velours, si douces à caresser, sont maintenant réduites en poudre!

---

[1] Akif Paşa mersiyesinin fransızca tercümesi müsteşrik Pavet de Courteille tarafından yapılmış ve bu zatın 1859 da Pariste neşrolunan *Muhaçname* tercümesindeki notlar arasında çıkmıştır. *İ. S.*

AKİF PAŞANIN «TABSIRE» SİNDEN!

İstitrat

Müşarileyh [1], kendisini merhum Ragıp Paşaya sanî ve Avusturya Başvekili Meternik'e müdani olduğuna dair müdahimler lisanından işittiği mediha-i - kâzibenin ikisinden dahi izhar-ı - inbisat eder olmağla cem'i - zıddeyn meali hele bunda derkâr olduğundan başka ministrolukta bunun Meternik olduğunu bilmem amma fil - mesel eğer Meternik, Macaristanı hükûmet-i - müstakille etmek ve İtalyayı Fransaluya vermek ve Prusyaluyu Viyanaya getirmek gibi devletinde ibka-i - nam edecek hizmetlerde bulunur ise ol vakit onun buna biraz yan başı geleceğini itiraf ederim.

Ragıp Paşa ise «Sefine» sinden kemalât-ı ilmiyesi müsteban olduğu misillü tetbir-i - mülk hususunda dahi bir cücud-ü - kâmil olduğu rivayatına mebni beğenilir iken eğer ol dahi Pertev Paşa gibi bir vezir-i - vizlâlût olmak lâzımgelir ise buna da yuf, ona da yuf!

Tebkit

— Benim bildiğim müşarileyh [1] on beş senedir gûya istikamet üzere dervişlik iddiasında olup ve seyr-i-sülûkten maksut tasfiye-i-kalb ve tehzib-i-ahlâkile tekmil-i-neşe-i-insaniye demek olmağla o kadar senelerdenberi terbiye ve ıslahından sonra bu hal-i-husranmealde olan nefs-i-emmare acaba kabletterbiye nasıl idi? Diye kendisinden sorulur ise ne cevap verir bilmem.

Sual — Şimdi bu adamda hiç kemal yok mudur?

Cevap — Onda bir kemal vardır ki, hiç kimseye tahsili müyesser olmamak gerektir. Şöyle ki: Kendisi gaddar ve bi-rahm iken şefik ve mihriban ve gayet mürtekip ve temma' iken afif ve perhizkâr görünmek gibi nefsinde olan ahlâk-ı zemimenin zıddını irae şubesinde olan hüner ve meharetine diyecek olmayıp hasılı şerrinden Hazreti Allaha sığınılacak bir fitnei bîdar ve bu bapta rical-i-asrımızın cümlesi hakir ile hemzeban-ı ikrar olmağla bizden sonra gelenler meselâ Kara Çelebi zade Aziz Efendinin ve Okçu zadenin âsarından husaması hakkına yürüdüklerine kıyas etmesinler, ki alettahkik resm-i nefsini tereddütsüzce bilmesem, havfen anillah, bu tafsilâta girmezdim.

TABSIRA'DAN ALINAN PARÇANIN TERCÜMESİ [2]

Digression

Les flatteurs disaient à Pertev Pacha qu'il était un second Ragıp Pacha et qu'il approchait de Metternich, le premier ministre d'Autriche. Il paraissait enchanté de ce double éloge menteur, qui constituait, en l'espèce, la réunion des contraires. J'ignore si, comme ministre, c'était un Metternich; mais, supposons que ce dernier eût rendu à son pays des services destinés à perpétuer sa mémoire; qu'il eût, par exemple, èrigé la Hongrie en royaume indépendant, donné l'Italie aux Français, amené les Prussiens à Vienne; dans ce cas, je l'avoue, Pertev Pacha serait quelque peu son émule. Quant à Ragip Pacha, ses ouvrages dénotent des connaissances très étendues et il est très estimé, sur la foi de ce que l'on rapporte de son iummense talent d'administrateur; s'il nous fallait le considérer, à son tour, comme un vizir aussi chargé de crimes que Pertev Pacha, je dirais alors fi de celui-ci et fi de celui-la!

---

[1] Pertev Paşa.

[2] «Tabsıra» nın Fransanın İstanbul Sefareti tercümanı Arthur Alric tarafından *Un Diplomate Ottoman en 1836* unvanı altında ve 1892 de Paris'te basılmış olan tercümesinden. *İ. S.*

Argument irréfragable :

Voilà quinze ans, à ma connaissance, que Pertev Pacha, avec sa prétendue droiture, prend des airs de derviche; autrement dit, qu'il cherche à perfectionner son développement humain en purifiant son cœur et en réformant ses mœurs; mais qu'étaient-ils donc, s'il vous plaît, avant d'avoir été soumis à ce traitement, ces penchants impérieux dont nous constatons les funestes effets, après tant d'années consacrées à le corriger à les dompter. Si on l'interroge lui-même à ce sujet, que pourra-t-il répondre? Je n'en sais trop rien.

Demande: Et maintenant n'y a-t-il donc chez cet homme de perfection d'aucune sorte?

Réponse: Il possède un genre de perfection auquel, sans doute, nul n'a pu atteindre: perfide et sans cœur, il a réussi à se faire passer pour loyal et compatissant; concussionnaire et cupide à l'excès, il s'est montré, en apparence, intègre et détaché des choses de ce monde; il n'y a rien à reprendre au talent et à l'habilité qu'il a déployés pour ne laisser voir que le contraire de ses vices. En un mot, il a été un fléau toujours à l'œuvre, assez redoutable pour qu'on implore contre lui l'assistance divine; c'est l'avis de tous les hommes d'Etat de notre temps et c'est celui de votre très humble serviteur. Que ceux qui viendront après nous n'aillent point comparer, par exemple, ma relation aux (pamphlets) écrits par Aziz éfendi, fils de Cara Tchélébi, et par Okdjouzadé, contre leurs adversaires; car certainement, si je ne connaissais pas, sans la moidre incertitude, l'état de l'âme de Pertev Pacha, la crainte de Dieu m'empêcherait d'entrer dans ces détails.

TERCÜME EDİLECEK PARÇALAR :

Bu sayımızda, türkçeye tercüme edilmek üzere üç parça veriyoruz. Bunları en iyi tercüme edenlere münasip mükâfatlar verilecektir (Maarif Matbaası neşriyatından kitap ve mecmualar).

DANS L'ILE DE SAINT-PIERRE

Quand le lac agité ne me permettait pas la navigation, je passais mon après-midi à parcourir l'île, en herborisant à droite et à gauche, m'asseyant tantôt dans les réduits les plus riants et les plus solitaires pour y rêver à mon aise, tantôt sur les terrasses et les tertres, pour parcourir des yeux le superbe et ravissant coup d'œil du lac et de ses rivages, couronnés d'un côté par des montagnes prochaines, et de l'autre élargis en riches et fertiles plaines, dans lesquelles la vue s'étendait jusqu'aux montagnes bleuâtres plus éloignées qui la bornaient.

Quand le soir approchait, je descendais des cimes de l'île, et j'allais volontiers m'asseoir au bord du lac, sur la grève, dans quelque asile caché; là, le bruit des vagues et l'agitation de l'eau, fixant mes sens et chassant de mon âme toute autre agitation, la plongeaient dans une rêverie délicieuse, où la nuit me surprenait souvent sans que je m'en fusse aperçu. Le flux et le reflux de cette eau, son bruit continu, mais renflé par intervalles, frappant sans relâche mon oreille et mes yeux, suppléaient aux mouvements internes que la rêverie éteignait en moi, et suffisaient pour me faire sentir avec plaisir mon existence, sans prendre la peine de penser. De temps à autre naissait quelque faible et courte réflexion sur l'instabilité des choses de ce monde, dont la surface des eaux m'offrait l'image; mais bientôt ces impressions légères s'effaçaient dans l'uniformité du mouvement continu qui me berçait, et qui, sans aucun concours actif de mon âme, ne laissait pas de m'attacher au point qu'appelé par l'heure et par le signal convenu je ne pouvais m'arracher de là sans effort.

Après le souper, quand la soirée était belle, nous allions encore tous ensembe faire quelque tour sur la terrasse, pour y respirer l'air du lac et la fraîcheur. On se reposait dans le pavillon, on causait quelque vieille chanson qui valait bien le tortillage moderne, et enfin l'on s'allait coucher content de sa journée, et n'en désirant qu'une semblable pour le lendemain.

Telle est, laissant à part les visites imprévues et importunes, la manière dont j'ai passé mon temps cette île, durant le séjour que j'y ai fait. Qu'on me dise à présent ce qu'il y a là d'assez attrayant pour exciter dans mon cœur des regrets si vifs, si tendres et si durables, qu'au bout de quinze ans il m'est impossible de songer à cette habitation chérie sans m'y sentir à chaque fois transporté encore par les élans du désir.

J. - J. Rousseau (Rêveries du promeneur solitaire)

SANITY OF TRUE GENIUS

So far from the position holding true, that great wit (or genius, in our modern way of speaking) has a necessary alliance with insanity, the greatest wits, on the contrary, will ever be found to be the sanest writers. It is impossible for the mind to conceive of a

mad Shakespeare. The greatness of wit, by which the poetic talent is here chiefly to be understood, manifests itself in the admirable balance of all the faculties. Madness is the disproportionate straining or excess of any of them.

The ground of the mistake is, that men, finding in the raptures of the higher poetry a condition of exaltation, to which they have no parallel in their own experience, besides the spurious resemblance of it in dreams and fevers, impute a state of dreaminess and fever to the poet. But the true poet dreams being awake. He is not possessed by his subject, but has dominion over it. In the groves of Eden he walks familiar as in his native paths. He ascends the empyrean heaven, and is not intoxicated. He treads the burning marl without dismay; he wins his flight without self-loss through realms of chaos «and old night». Or, if, abandoning himself to that severer chaos of a «human mind untuned», he is content while to be mad with Lear, or to hate mankind (a sort of madness) with Timon, neither is that madness, nor this misanthropy, so unchecked but that, - never letting the reins of reason wholly go, while most he seems to do so, - he has his better genius still whispering at his ear, with the good servant Kent suggesting saner counsels, or with the honest Flavius recommending kindlier resolutions. Where he seems most to recede from humanity, he will be found truest to it. From beyond the scope of Nature if he summon possible existences, he subjugates them to the law of her consistency. He is beautifully loyal to that sovereign directness, even when he appears most to betray and desert her. His ideal tribes submit to policy; his very monsters are tamed to his hand, even as that wild sea brood shepherded by Proteus. He tames and he clothes them with attributes of flesh and blood, till they wonder at themselves, like Indian Islanders forced to submit to European vesture. Caliban, the Witches, are as true to the laws of their own nature (ours with a difference), as Othello, Hamlet, and Macbeth. Herein the great and the little wits are differenced; that if the latter wander ever so little from nature or actual existence, they lose themselves and their readers. Their phantoms are lawless; their visions nightmares. They do not create, which implies shaping and consistency. Their imaginations are not active - for to be active is to call something into act and form but passive, as men in sick dreams. For the supernatural, or something superadded to what we know of nature, they give you the plainly non-natural.

Charles Lamb (The Last Essays of Elia)

Gustav Aschenbach oder von Aschenbach, wie seit seinem fünfzigsten Geburtstag amtlich sein Name lautete, an einem Frülingsnachmittag des Jahres 19. . .das unserem Kontinent monetelang eine so gefahrdrohende Miene zeigte, von seiner Wohnung in der Prinzregentenstrasse zu München aus, allein einen welteren Spaziergang unternommen. Ueberreizt von der schwierige und gefährlichen, eben jetz eine höchste Behutsamkeit, Umsicht, Eindringlichkeit und Genauigkeit des Willens erforderdnden Arbeit der Vormittagsstunden, hatte der Schriftsteller dem Fortschwingen des produzierenden Triebwerkes in seinem innern auch nach dem Mittagsmahlzeit nicht Einhalt zu tun vermocht und den entlastenden Schlummer nicht gefunden, der ihm, bei zunehmender Abnutzbarkeit seiner Kräfte, einmal untertags so nötig war. So hatte er bald nach dem Tee das Freie gesucht, inder Hoffnung, das Luft und Bewegung ihn wiedenherstellen und ihm zu einem erspriesslichen Abend verhelfen würden.

Es war Anfang Mai und, nach nasskalten Wochen, ein falscher Hochsommer eingefallen. Der Englische Garten, obgleich nur erst zart belaubt, war dumpfig wie im August und, in der Nähe der Stadt, voller Wagen und Spaziergänger gewesen. Beim Aumeister, wohin stillere und stillere Wege ihn geführt, hatte Aschenbach eine kleine

Weile den volkstümlich belebten Wirtsgarten überblickt, an dessen Rand einige Droschken hielten, hatte von dort bei sinkender Sonne seinen Heimweg ausserhalb des Parks über die offene Flur genommen und erwartete, da er sich müde fühlte und über Gewitter drohte, am nördlichen Friedhof die Tram, die ihn in gerader Linie zur Stadt zurückbringen sollte.

Zufallig fand er den Halteplatz und seine Umgebung von Menschen leer. . Da bemerkte er einen Mann, dessen nicht ganz gewohnliche Erscheinung seinen Gedanken eine völlig andere Richtung gab.

Massig hochgewachsen, mager, bartlos und auffallend stumpfnäsig, gehorte der Mann zum rothaarigen Typ und besass milchige und sommersprossige Haut. Offenbar war er durchaus nicht bajuwarischen Schalages: wie denn wenigstens der breit und gerade gerandete Basthut, der ihm den Kopf bedeckte, seinen Aussehen ein Gepräge des Fremdländischen und Weitherkommenden verlieh. Freilich trug er dazu den landesüblichen Rucksack um die Schultern geschnallt, einen gelblichen Gurtanzug aus Lodenstoff, wie es schien, einen grauen Wetterkragen über dem linken Unterarm, den er in die Weiche gestützt hielt, und in der Rechten einen mit eiserne Spitze versehenen Stock, welchen er schräg gegen den Boden stemmte und auf dessen Krücke er, bei gekreuzten Füssen, die Hüfte lente.

Thomas Mann (Der Tod in Venedig, I.)

HABERLER:

Maarif Vekilliği tarafından toplanan Tercüme Heyeti, ilk içtimaını Ankara'da 28 şubat 1940 tarihinde aktedilmiştir. Bu içtimada hazır bulunanlar şunlardır :

Halide Edip,
Saffet Pala,
Doktor Adnan,
Bedri Tahir Şaman,
Avni Başman,
Nurettin Artman,
Ragıp Hulûsi Erdem,
Sabahattin Eyüboğlu,
Nurullah Ataç,
Bedri Tuncel,
Enver Ziya Karal,
Sabahattin Ali,
Cemal Köprülü,
Abdülkadir İnan,
Kadri Yürükoğlu.

İçtima, Maarif Vekilinin maksadı anlatan ve tercümenin ehemmiyetini tebarüz ettiren bir nutku ile açılmıştır. Sonra Neşriyat Kongresi Tercüme Encümeninin raporu okundu ve ondaki esaslar dahilinde çalışılması kararlaştırıldı.

Bundan sonra müzakereye başlanıldı. Bu içtimada bilhassa tercüme usulleri üzerinde münakaşa oldu. Hazır bulunanlardan bazıları Şark ve Garp âleminin büyük eserlerinin asılları ile beraber, haşiyelerle, izahlarla tercüme edilmesini istiyorlardı ; hattâ tercümede asıl metnin dilinin hususiyetlerini de göstermeği lüzumlu bulanlar oldu. Azadan bazıları ise bizde *ilmî* tercümeden ziyade *edebî,* yani türkçeye çevrilecek metni Türk okuyuculara mümkün olduğu kadar munis kılacak, uzun uzun haşiyelerden, asıl dilin hususiyetlerini göstermekten kaçınacak tercümelere lüzum olduğunu ileri sürdüler.

Bundan sonra lûgat meselesi açıldı. Azadan bazıları türkçeye iyi tercümeler yapılması için evvelâ muhtelif ecnebi dillerden tam ve sahih lûgat kitaplarının vücude getirilmesine ihtiyaç olduğunu söylediler. Bazı kimseler de buna cevap olarak iyi tercümenin iyi lûgatten değil, bilâkis iyi lûgat kitaplarının iyi tercümelerden çıkacağını ileri sürdüler.

Azadan biri tercümelerin bir kontrola tâbi tutulmasının tercüme faaliyetini daraltması ihtimali olduğundan bahsetti ; fakat kendisine cevap olarak kontrolun mutlak olmadığı, ancak istiyen mütercimlerin ve tabilerin Vekilliğe müracaat edecekleri söylenildi.

Tercümelerde, Lâtin harfleri kullanan milletlerin has isimlerinin imlâsına riayet edilmesine, diğerleri için de bir *transcription* esası kabul olunmasına karar verildi.

Bu ilk içtimadan sonra heyet, Doktor Adnan'ın reisliği altında dört içtima daha aktederek tercüme kitapların listesini hazırlandı. Bu suretle üç liste meydana geldi. Birinci ve ikinci listedeki eserler Maarif Vekilliğince tercüme ettirilip bastırılacaktır ; üçüncü

listedekiler tercüme ettirilip bastırılması Vekillikçe tabilere tavsiye olunanlardır. Bu üç listeyi de aynen neşrediyoruz.

Heyetin verdiği karar mucibince her mütercim, kendisine havale edilen eserden evvelâ yirmi beş, otuz sayfayı tercüme ederek Vekilliğe gönderecektir ; bu tercüme bir veya birkaç kişiye tetkik ettirilecek, iyi bulunursa mütercime devam etmesi söylenecektir. Eserin tamamı tercüme edildikten sonra yine tetkik edilecektir.

Son içtimada bir de daimî büro teşkiline karar verilmiştir. Bu büronun vazifesi gelecek tercümeleri, tetkik edecek kimselere göndermek ve iki ayda bir çıkacak olan Tercüme Mecmuasını hazırlamaktır. Bu büro şunlardan müteşekkildir

Nurullah Ataç (Reis)
Saffet Pala (Umumî kâtip)
Sabahattin Eyüboğlu
Sabahattin Ali
Bedrettin Tuncel
Enver Ziya Karal
Bu heyete sonradan Nusret Hızır da dahil olmuştur.

BİRİNCİ LİSTE
Liste harici olarak [1]
Homeros Destanları

1. Sofokles:	*Kıral Oidipos*
	Oidipos Kolonna'da
	Aias
	Filoktetes
	Antigone
	Elektra
	Trakyalı kadınlar
2. Erasmus:	*Deliliğin methiyesi*
3. Cervantes:	*Don Kişot*
4. Shakespeare:	*King Lear*
	Hamlet
	Antony and Cleopatra
	Much ado about nothing
	Tempest
5. Molière:	*Le Misanthrope*
	Le Tartufe
	Les Femmes savantes
	L'Ecole des Femmes
6. J. - J. Rousseau:	*Emile*
7. Goethe:	*Wilhelm Meister*
8. Stendhal:	*Le Rouge et le Noir*
9. Balzac:	*Le Lys dans la Vallée*

İKİNCİ LİSTE
Liste harici olarak :
Dante: *Divina Commedia*

1. Eshilevs	*Külliyatı*
2. Eflâtun:	*Devlet* yahut *Cümhuriyet*
3. Cesar:	*Gallia muharebeleri*
4. Sadi:	*Gülistan*
5. Machiavelli:	*Hükümdar*
6. Swift:	*Gulliver'in seyahatleri*
7. Voltaire:	Felsefî mektuplarından ve Felsefe diksiyonerinden seçmeler
8. Rousseau:	*Les Confessions*
9. Lessing:	*Laocoon*
10. Tolstoy:	*Harp ve Sulh*

[1] Liste harici demek, bu eserin tercümesi kimseye havale edilmiyecek ve her gelen tercüme tetkik edilip iyi bulunduğu takdirde Vekillikçe mükâfat görecek demektir.

ÜÇÜNCÜ LİSTE

Jane Austen:	*Pride and Prejudice*
Emily Brontë:	*Wuthering Heights*
Fielding:	*Tom Jones*
Mark Twain:	Seçmeler
Kleist:	*Michael Kohlhaas* ve diğer hikâyeler
Keller:	Hikâyeler
Hoffmann:	Hikâyeler
Zola:	*Germinal*
Balzac:	*La Peau de chagrin*
Stendhal:	*Chroniques italiennes*
Dostoyevski:	*Budala*
Lermontof:	*Zamanımızın bir kahramanı*
Boccacio	*Decamerone*'den seçmeler

Üçüncü listeye dahil olan yani kitapçılar tarafından bastırıldıktan ve tetkik edildikten sonra Vekillikçe satın alınabilecek eserlerden bir kısmının tercüme edilmeğe başlandığını haber aldık. Ayni eserin muhtelif mütercimler tarafından yapılmasında mahzur olmamakla beraber tercümesine başlanmış olan eserleri aldığımız haberlere göre ilân etmeği faydalı buluyoruz. Ayni eser muhtelif kitapçılar tarafından tercüme ettirildiği takdirde Tercüme Bürosu arasından en iyisi seçilecektir.

— Bay Hamdi Varoğlu, Mark Twain'in «Seçme hikâyeler» ini ve Balzac'ın «Peau de Chagrin» ini tercümeye başladığını bildirmiştir.

— Hilmi Kitabevi, Dostoyevski'nin «Budala« romaniyle, Lermontof'un «Zamanımızın bir kahramanı» adlı hikâyeleri Bay Avni İnsele tercüme ettirmekte olduğunu bildirmiştir.
